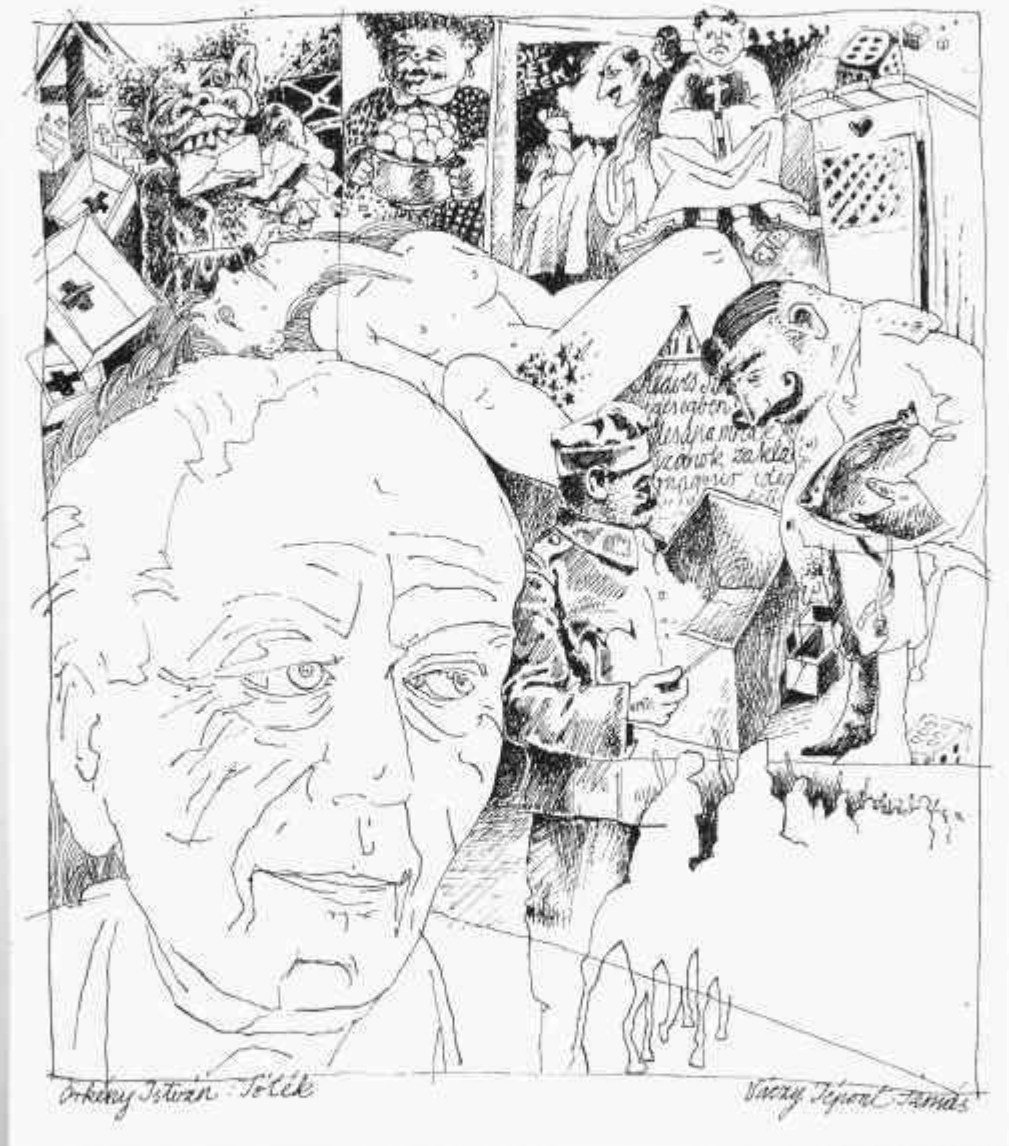

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

1998

1.

JANUÁR
FEBRUÁR

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

3. évfolyam, 1. szám.

1998. JANUÁR-FEBRUÁR

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Vajda László (elnök), Tagok: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Magyar Lajos (Lenti), dr. Molnár András (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz)

SZERKESZTŐSÉG:

PÉK PÁL

főszerkesztő

BORBÁS GYÖRGY

CZUPI GYULA

TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSÁK

Bence Lajos (Lendva), Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

Folyóiratunkat Koncz Csaba fotóival, Sólyom Sándor és Váczy Jépoint Tamás grafikáival illusztráltuk.

A címlapon Váczy Jépoint Tamás munkája látható.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézi

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 120,-Ft. Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Szárny grafika Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Baán Tibor: Kapcsolatok, Nemzedék, Lent-fönt (versek).....	4
Hules Béla: Iskolai vetítés (vers).....	5
Váczy Jépoint Tamás: Egy idegenvezető magánélete (regényrészlet).....	7
Lászlóffy Aladár: Változatok a tojásra (vers).....	10
Pető Zsolt: Újra itt vagy hát, Vonaton (versek).....	11
Karay Lajos: Állok a kertben, Egy állófogadás virágai, Szempont (versek).....	12
Szoliva János: Íme az ember (vers).....	13
Nyírfalvi Károly: A lakó (novella).....	13
Bohár András: „Ha versedben csak ácsorognak a szavak” (tanulmány).....	14
Papp Tibor: Logo-mandalák.....	21
Vitéz György: Fegyver Szünet (vers).....	23
Tar Ferenc beszélget Vitéz Györggyel.....	24
Forrai Eszter: Fényes fűtjeidből, Kezdetben volt a szín (versek).....	26
Pardi Anna: Hoffmann az ablaknál áll (vers).....	26
Győri László: Aufstehen (vers).....	28
Szoliva János: Panelház (vers).....	28
Alabán Ferenc: Valóságirodalom és népi motívumok a szlovákiai magyar lírában (tanulmány).....	29

TESTVÉRMŰZSÁK

Tarián Tamás az egervári Nyílt Fórumról.....	33
Szirtes Gábor: Arató Károly emlékezete.....	35
Cserba Júlia beszélget Gábrriel Farkassal.....	37
Végyvári Lajos: Horváth János Milánról.....	39

HONISMERET

Gál Sándor: Magyarságtudat kisebbségben.....	40
Bacsa Gábor: Határvökök és templomtornyok.....	44
Kovách Géza: A romániai magyar történetírás.....	47

*

Csernák Árpád: Alulnézetből.....	51
Tódor János: Pénzbehajtók.....	52

DOKUMENTUM

Paizs Ferenc: „Két választás Magyarországon” (emlékirat, részlet).....	57
Berentés Tamás: Nyolc év a szögesdrótok ölelésében (befejező rész).....	62

SZEMLE

Czigány György: Itt van Pompeji (Tüskés Tibor).....	68
Költő triptichon. Rapai Ágnes: Zadarnál a tenger, Forrai Eszter: Magángyűjtemény, Kemsei István: Más évezred (Medveczky Szilvia).....	69
Lászlóffy Aladár: Longobárd korona (Kerék Imre).....	70
Szoliva János: Hallgatásod hallgatásom (Pék Pál).....	72
Szabó Irma: Könyörgés Algemonért (Büky László).....	72
Lőrinczy Huba: Ambrustól Máraihoz (Bakonyi István).....	73

VÁCZY JÉPONT TAMÁS GRAFIKÁJA

Baán Tibor
KAPCSOLATOK

ha a késelő tél alkonyi széllel sorvasztja
 a fényben álmodó falakat
 a mindenség a málló vakolathoz igazítja
 a lüktető óra perceit
 és tengerek halainak s szeretők szívének
 vezényli a közös ütemet
 mert ő az aki estére csukja be fény fogytán
 a kapukat s hajítja közelebb
 a világ halálához a szemhéjakat miket szerettem
 s virrasztja a felhőnek látszó
 görög városok hajóit melyek rég csonkák
 és életemhez alakítja a fény sebességét s a hangokat
 hogy összefüggést teremtsék
 a gyermekek játékaik és a tenger között -
 összefüggést a pusztulás
 összefüggéstelen csontjai között -

NEMZEDÉK

Kassák Lajos emlékének

műanyag szipkákon át szívjuk a miatyánkot
 és plakátokat énekelünk az utakra
 mintha jogunkban állna visszafelé pör-
 getni a teremtés rulettkerékét s föl-
 tenni megint az avantgarde zsetonjait
 a 13-as számra - mintha visszanyerhetnénk
 elveszített csillagainkat meg a templomok
 mélyvizeiben tempózó imát
ó üdvözülés valcere

minden megeshet

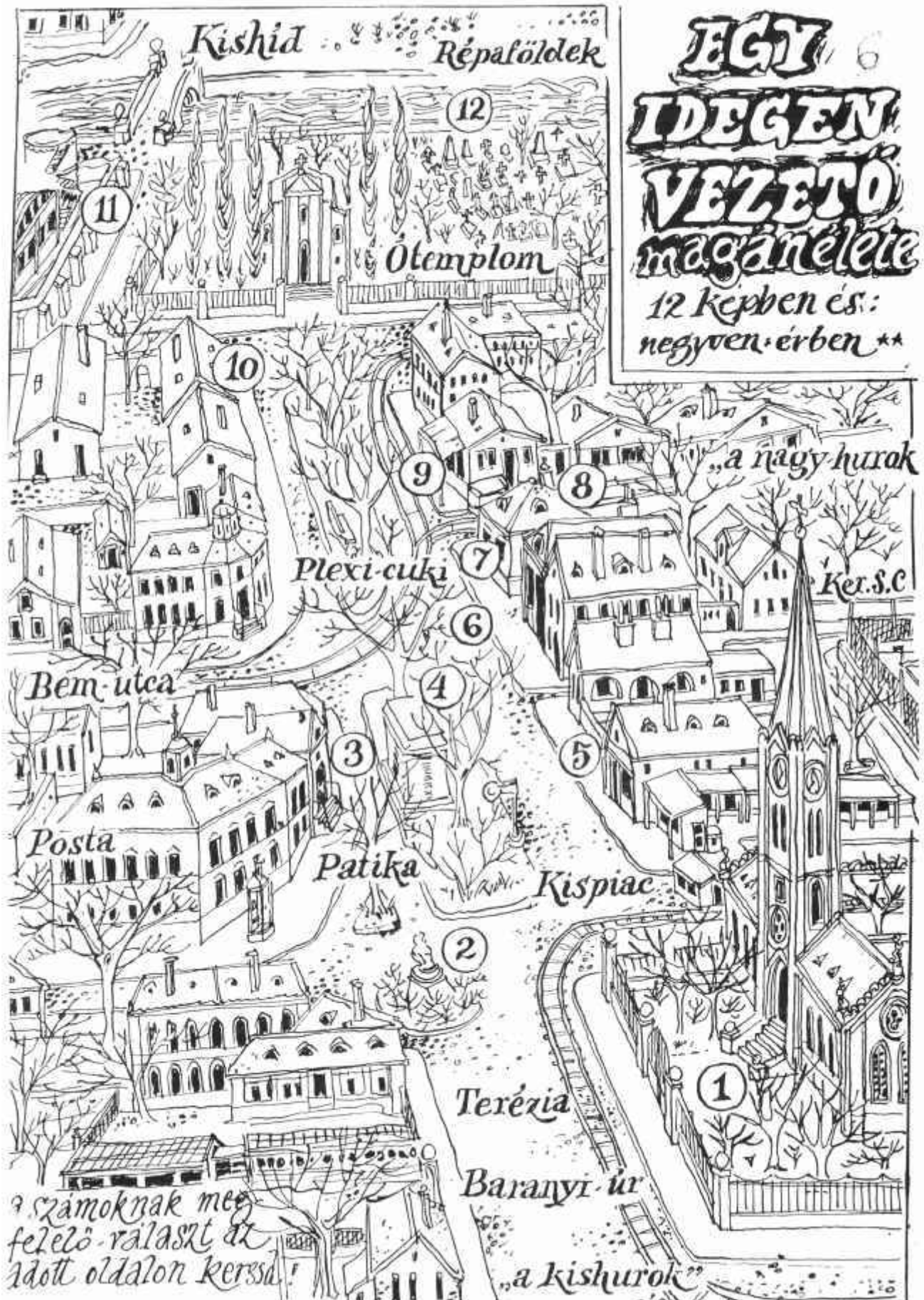
LENT-FÖNT

emlék-erezet *hihetetlen* tárul-bomlik
legyezőszerűen de hol vagyok én itt
messze a múltban időzöm egy szélrepítette
mezőn a fényben időzöm ifjúságom idejében
gyöngyházzsínű ég alatt Vénusz lugasában időzöm
telnek az évek
ki emlékszik rám a halottra odafönt
kupámba bort ki tölt odafönt
senki se már lemerültem a lét alá
hol kifakul lassan az emlék
lemerültem ide hol nincsenek lepkék
hol nem vagyok én se s mégis mintha lennék
és lepkék után lengnék fölugranék hirtelen s libegnék
messze a holnap

Hules Béla

ISKOLAI VETÍTÉS

Erre sárkányok jártak valaha
és a VKM OKTATÓFILM
(ugráló betűk a sötét teremben)
mutatta hogy' hullámzott egykoron
a Tírrén-tenger kezemet-lábamat
ide-cipeltem ottmaradt a néző
bámulja a nagy hullámzó vizet
futottam cikkcakkban mint akire lőnek
a Tírrén-tenger zúgva követett
és behullott minden egerek
macskák barátok robbanva táguló
egek s a bűvös égi muzsikák
mert az egerek szüntelen muzsikálnak
arra figyelek hetven éve már
a varjaktól fekete zalabéri
mennyboltra amely lehajolt a földig
és karján tartott nagyanyám miközben
a varjakat bámultam egyre csak

Másik nagymama szerint újévkor van karácsony. Fura.

És szerinte Mikulás sincs, csak Téliapó, meg semmiféle angyalkák nem díszítenek semmit.

- Anyád vette a kispiacon azt a satnya fát, a hülye fiam meg asszisztál ehhez a klerikális micsodához.

Hát akkor a Lenin bácsi született jászolban?

Nagyi azt mondja, ha kiértünk, kegyetlenül eltángál.

- *Ilyen szentségtelen dolgokat csak a hitetlen másik nagyanyád beszélhetett.*

Ez nem igaz. A másik Nagyi nem lehet hitetlen.

Hiszen kacspát tőm, meg mozit csinál a tömegeknek.

Így mondta: Világosságot viszünk a sötétbe.

Ja, meg finom csőregét. Ezen porcukor von.

Én darálhatom a mákdarálón.

Meg van egy nagy rézmozsara. Abba prézlit kalapálunk szárazkenyérből.

Most csöngetnek. Biztos azért, hogy ne aludjon el senki.

A papbácsi - jó nagydarab - hajlong és csókolózik egy keksszel vagy mivel.

- *Összetörlek - sziszezi anyám anyja. - Ez Templom! Ha kimegyünk, leszkapsz!*

Most meg azért kapsztam, mert kimarkoltam egy csomó húszfillérest a tányérből.

Mit csináljak, a Tényi bácsi az orrom alá dugta.

Nagyi azt mondja: abba tenni kell és nem venni.

Amikor a pofás után elgurultak a pénzek, két srác - az egyiket ismerem - elkezdett csilingelni.

Úgy látszik, észrevettek ők is.

Habán papbácsi meg is haragudott, mert hátat fordított.

De mi is hátra fordulunk, mert huzat lett.

Bejött két bőrkabátos.

De jó! Már kettővel többen vagyunk bátrak!

Ok is kistrészek?

Mindenki gyorsan letérdel. Büntetés lehet. Nagyi lenyom.

Ok is ministránsok? Nem egészen, sziszezi mögöttem, a hidegben is izzadó, kövér néni.

Ha hazamegyünk, ragasztok papírból meg csokipapírból koronát és én leszek a három királyok!

A kari-szünet után az oviban csinállok egy kis templomot.

Nagy részt félnék és alszanak a pisések, de én, meg egy kis rész: nem szoktunk. Hát nekik csinállok!

Ja! És szerzek egy bőrkabátot.

Másiknagytól elkérem a rézmozsarat... és giling, galang... fölföltirabjait... PUFF, most megint kaptam egyet.

Térdepelni, fájni, nem félni és minden kérdés után kapni egy frászt.

Olyan jó KERESZTÉNYNEK LENNI!

III. A SZOBOR

Emberi v. állati test idomait, szilárd anyagokkal, három kiterjedésben ábrázoló, általában minden oldalról szemlélhető (körüljárható „kereke”) műalkotás.

(Műv. Tört. ABC részlet)

„Ti is a segge-hasadékába dugtátok a leveleket?” (1)

„... és én egyszer még a stadionparki orjás tornásznőcöt is megcicerészttem...” (2)

„Az emberek épp egy hatalmas acélkábelt dobtak a huszonöt méter magas kolosszus nyakába.

Mások hegesztőpisztolyt és oxigénpalackot hoztak, hogy elvágják a szobor bronzcsizmáját.” (3)

21. Avagy nincsen-e a fazekasnak hatalma az agyagon, hogy ugyanazon gyuradékból némely edényt tisztességre, némelyt pedig becstelenségre csináljon? (4)

1. Dr. Plesz Zsófia Zelma gyógyszerész emlékiratai - 86. o. 34. sor

2. A kis Hutter dumája. Szül.: 1949. dec. 3.

3. Kopácsi Sándor: Életfogytiglan 102/28.

4. Pál levelei a Rómabeliekhez 9.21

A SZOBOR, Kossuth Lajos mellszobra egy kavicsággal és bávatag virágokkal övezett létesítmény. Főállásban műtárgy, amúgy kutyasi-pálya (sic).

Valamikor a századfordulón kövítették a Libatér-Vámház (ma posta)-Kispiac háromszögébe.

Lászlóffy Aladár VÁLTOZATOK A TOJÁSRA

1. Egy kis kozmogónia

Világűr láthatatlan éje -
ím a tojásalak tökélye!
Mint finom érezet, befutja
a mitológiák tejútja,
sárgája Nap, az élet kútja
melynek arany felszín a mélye...
Nem nehéz megegyezni ebben,
csak annyi az eldönthetetlen:
e tartalom mennyit is tárol?
amit a tojáshéj határol,
arról mikor mit mond a praxis?
hogyan egy galaxis? százgalaxis?...

2. Tojás-tőzsde

Ettől a kolibritojásig
minden a képzelettel játszik:
logikák geometriája
jutott valaha a tojásra.
A kérdés az - egy fészkelja
az alap, melynek mentén vallja,
hogyan kiterjeszhető az űrig -
avagy onnan indulva szűrik
le azt a forma-egyszereget,
hogyan griffet, struccot,
vörösbegyét,
rigót, poszátát, tyúkot, bankát
beleértve (ezt meg kell értenie
a címersas, bagoly vagy vércse) -
milyen TOJÁST vehet a bankát:
tojásalapot vett magára
az élet legfőbb valutája?

3. Óda a serpenyőben

Sütöm a reggeli tojását,
galaxis liliputi mását.
Sárgája aranyában serceg
kitudja-milyen égi herceg
vagy sosemlesztyúk őrgóf, akit
önnön kanári színe vakít...
Miféle jelképek tökélyét
rontottam el, talán utolszor,
ma csütörtökön reggel nyolckor,
hogyan élvezem az evés kését?

A TOJÁSALAK mit határol?
 Mennyit elmond ez múltról, máról
 és sokdimenziós jövőről,
 amelynek gondja folyton őről:
 Lehet ideutaznak mások
 s ismervén annyi dolog nyitját,
 gyönyörűen bebizonyítják,
 hogy egész mások a tojások!
 Ha eljön ennek veszedelme -
 mi lesz veled, szép földi elme?
 Nézzük világunk megrendülten
 térkép-tükörtojássá hűlten,
 könnyet csal szemünkbe a torna:
 ő volt a tökéletes forma,
 múzeum, képtár, kaptár, gének
 letéti helye, fészek-ének,
 csíra-Akropolisz és bánya
 kész adottságok Vatikánja -
 és ha már serpenyőbe hulltunk
 vele odalehet a múltunk,
 de amíg tartalmas a forma -
 tojás a netovábbok orma.

Pető Zsolt ÚJRA ITT VAGY HÁT

Újra itt vagy hát. Egyedül. Szobád a
 semmi űrében - takaró, pohár, ágy -
 vak, kifosztott szem: feketén világít
 benne az élet.

És sötét minden. Legalább megérted
 mennyit érsz. Hallgasd csak: a csend, az éj zí-
 nál agyadban, mint sivatagiba zárt szél.

Semmi vagy árnyék

sincsen kagylót fogsz a kezedbe érzed
 víz-simított kő a halál felé ta-
 szít sekély tenger ragad el magadban
 élsz holt iszapban

Nem szebb és nem szerényebb, mint a többi remete-szobor, vagy a remetéről el-
 nevezett bankó.

Háromszor egy éves koromtól, március idusán program.

Ibolyaíllatú nagyanyám már előző este hagyma- és spenótlével zászlókat festett,
 kis pálcikákra csirizelte és az izzószemű kályha mellett félkrumplikra tűzve szárít-
 gatta. (Ézermesterek figyeltem!)

A nyirkos pincemélyből előkerült egy csiganyáltól főlzalagozott, vedlett mirtusz-
 koszorú.

Akkoriban ez a főlsofogatatos óvodások és az alsóbb tagozatú iskolások ünnepe
 volt.

Szerényszagú nagymamám nem tudtam hova tenni.

Gyönyörű nap volt. Úgy röppöltem utána, mint a trikolór a tanáczháza homlok-
 zatán.

- Nem *Görgey volt az áruló, hanem EZ... hogy tudd! De nagyapának egy szót se!*

Korán megvásárolt liberális lehettem, mert utána a Plexiben málnaszörpöt kap-
 tam meg gránitkockát.

Olyan dühhel szurkálta le a zászlócskákat, hogy a vágott székfű is fölnyögött ál-
 mában.

A Plexi a múlt átkos maradványa volt édességbolt és cukrászda képében, és még
 medvecukor is lógott, meg cipőfűző és kandiscukor. Csípős mentaíllatú cukor-
 pöttyeket lehetett kapni. Üveg edényekben sejtelmes selyemcukrot, cukorba forgatott
 zselét.

Édes gyermekkor!

A SZOBOR egy kanál cukor volt egy vödör mézben.

- *Nagyapádnak egy szót se!*

És évről évre leszurkálta a zászlócskákat, lerakta a koszorút, vékony ujjával a le-
 vegőbe bökött:

- *Látod, Ő volt a nemzetvesztő... de nagyapádnak...*

- *Judom, egy szót se!*

A Vöröshadsereg utca végén, a lóvásártér mellett laktunk.

Esténként a Szabad Európa és a Rádió London hullámzó adásaira aludtam el a
 kettős ágy közepén.

Nagyapa elrejtett, összekaristolat fél és negyedrádiókat javított, átalakított, hangolt.

Napszálltakor hozták a kertek alatt kenyérruhával letakarva.

Néprádiókból varázsolt világvevőt, és akkor még Amerika volt a világ.

Anyám a cukorgyár legtavolabbi telepére járt gépírni, napi hatvan kilométert vo-
 natozva.

Az osztályidegen utazzon fapadon-mozgalm hősé.

- *Aludnak az őzikek* - próbálta aznapi anyaságát altatással kimeríteni, de
 belealudt Schubertbe.

Én meg a gyermeki könnyörtelenség biztonságával üvöltöttem:

- *Nem Zőzikek!*

S Anya újra kezdte a dalt, és én megvártam, míg feje lebukik, és fölültem, mint
 krematóriumban a halottak, és főlsikoltottam:

- *Nem zőzikek! Nem zőzikek!*

És Anya kezdhette újra.

Nagyapa a kislámpa glóriájában, forrasztóon gőzében kucorgott egy kis-
 számlin.

Nagy a téglapadlós konyhában lábujjhegyen sütötte a lángost.

Anyám, arany-vörös haja ráfolyt a takaróra, mint a meghajszolt állat fölnyített,

NEM BÍROM tovább! *Két óra utazás, kilenc óra zongorázás, sajtófélóra, szeminá-
 rium, Apu berádiózik bennünket a tébolydóba vagy a börtönbe, János Pesten, és he-
 tek óta nem ír, a gyerek nemzőzikek. Anyukám, Te meg márciustizenötödikézel. Hu-
 szonégy éves volt akkor és még harmincnégy évig bírta. Mert én megkegyelmeztem
 neki és végre elaludtak a rőt vadak. Apóka áttekert Moszkvára, meg Rádió Tiranára,
 nem tudom, belelapultam az álomba.*

Egy gömbvillám végigcsorgott a krémszínű nagy szekrény élén, szurokszín csíkot
 hagyott maga után és fölrobbantotta legszebb birsalma befőttejünket.

Anyám jószagú, meleg ölébe vörös székfűket hordok Baranyi kovács virágker-
 tészetéből, de mire célhoz érnék, hideg kőlapot találok.

Öregék állják körül a sziklasírt, az örök ébren, a nagy kő nem hengeredett el.
 Ecetet nyelek, savas esőt.

De azt is tudom, egy kicsit Kossuth Lajos is bűnös, akinek alsó fele ott van befa-
 gyasztva márványba a téren.

Pofaszakállából hiányzik egy darab.

Ifjabb Bene Ferenc százados virtusának emléke.

Egy Messerschmittel ejtette le magát Szolnokon, negyvennégyben.

Nem tehetünk érdekében semmit.

A SZOBOR hátsó fele Terézia asszony intézményére nézett.

Minden idők följelentőjére, aki Ágyra-lányokat tartott apró szobácskájában.

Cukorgyári Évik és BUR vasúti Elvirák napozgattak a hátsó udvaron, megannyi puha macska.

Tarkójuk alá dugott kacsókkal, míg szőrcicájukon megcsillant a fény. Börcsök tánár úr a gonorrhéától tartott kiselőadást.

Ma fóliasátrak állnak és a ház óvoda lett.

A SZOBOR hátsó felén keletkezett repedés szerelmeslevelek postaládájá, bár seggelyuka Lajosnak és konkurense a szemközti Intézménynek (Id. Postal!) a mai napig megőrizte szerepét.

Nem úgy a Hunyadi utca, melyből Beloiannisz út lett.

A Répaföld egyesült a Régi Vásártérrel, és mi beköltözhettünk a Patikaházba, minden idők legproccabb épületébe, szemben a Kispiaccal, a Trafóházzal és a monoklival.

Szóval a Központban, ahol nem patkó-csengésre ébredtünk, hanem síncsikorgása és kellemes disznósárság helyett rothadt káposzta örvendeztette meg Rehabilitált orrlukainkat.

Vasúti főtiszt Nagyapónak megengedték, hogy életét megrövidítendő, villanyszelű legyen az Alföldön. Szelíd erőszakkal megfosztották a forrasztóon illatától, a fölmelegedett rádiólámpákról leégő por szagától.

Bundás Kutyánk eső utáni bűzétől.

Odalett a malomdohóság, a kőpadlós konyha cipőkoppánása, a háromkerekű kisbicikli festék-piroskája.

Ott maradt Fehér Emese, egy gyönyörű szénhajú leány, akit nem a kontraszt kedvéért szerettem, csak mert szép volt, mint az azóta sem látható égbolt.

Íme: most kézen fogható lányaim lettek, akik nem értik, ha rántothús szagú vasárnapokon elrántogatom őket a SZOBOR elől az eljövendő ünnepi ebéd ígéretével:

- *Menjünk, gyerekek, anyu megterített!*

A KÖDÖG röhög, utasokon marakodnak a Taxisok.

Egy magányos ciprus „női-egyed” kínjában valahol a Francia-Alpok alján. Dániában vazel egy kutya.

Úgy tűnik, minden rendbe van.

A SZOBORRAL álmodtam és valami fájt távollodásról, valaki fölemelt félelmetes magasra, fölülről láttam kikopaszodott haját, galambürülék fonta koszorú övezte koponyáját.

Mint a gyertyán a finom csordulások. Olyan magasan voltam, hogy madarak röptek mellettem és alattam is.

A villanydrótokon ezüst ökönyál és egy kései sárkányeregetés áldozata. Mókás emberek. Egy ló apró csápokat produkál és mégis halad.

Kinyitom a szemem. Sárga, piros, kék fénypásmák a plafonon, azután látom, hogy magas ajtó felső üveglablakai vetítenek reggeli filmet. Idegen szagok. Tálán spirítusz. Anya illata nagyon gyöngye. Hát persze! Tegnap költöztünk!

Odarohanok az ablakhoz. Hohó. Az álom lebeg alattam. Ott a szobor. A drótok, a ló viszont sehol. Szomorú leszek hirtelen. Nem álom volt, egyszerű furcsa álom.

Tegnap láttam már, és most mindig láthatom, ha kinézek a térre. Elfárasztott tegnap a régi házban a pakolás, téblábolás. Anya karban hozott föl.

Akkor láthattam fölülről a szobrot, meg mindent.

Most már mindig láthatom? Sőt, csak azt láthatom?!

Pisílnem kell és sírnom. Nem fogok többet kinézni.

Nem érdekel. Utálom. A gázos udvar kell. Az eperfa.

Bundás... meg a kiscsirkék. És ezentúl új óvodába kell mennem? Nem! De ha igen, direkt be fogok hugyozni csendespihenőn, vagy hernyót etetek a pisisekkel. Én már jövőre isibe... mennék, de azt mondják, elvesztes lettem.

Hát... lehet.

Mégis kinézek. Azért itt sem fogok unatkozni.

Megpróbálhatok például leköpködni. Főleg a kopaszokra.

Nem! Nagyapa is kopasz, és honnan tudnám, hogy nem ő jön?

Fúj, de orvoságszag van! Hát persze. Ez a Patikaház. És ide vágyakoztak anyáék, már évek óta?

Mindjárt beteg leszek! Szemben a Kispiac. Az is bűdös, ideérezni. És mi lenne, ha a tojásokra lődöznék. Áh. Innét meglátnak.

Szar ez a hely, na!

(Folytatása következik.)

Pető Zsolt VONATON

(Szombat hely, indulás) Amikor veled együtt utaztunk vissza vasárnaponként más volt minden: élesebb a fény, melegebb a tavasz... s a fülkés csendben szavak nélkül egy közös világ alapjait kezdtük jeleinkből építeni (Vasvár) és szabályát gesztusaink üvegébe zárva

együtt falaztuk fel. *(Zalaszentiván)*
Aztán hibáztunk... Túl sokat állt az idő, észre sem vettük, hogy bőrünk álnokul átveszi álruhánk illatát, szövését, a ráncokat és szemünkkel előkaparja a büszkeség nyers íriszét. ...akkor már meghaltunk... A tavasz rügyeit hideg kőszobrok fölött lengette a szél, havazott néha... *(Gelse)* Szerda van. Egyre ismerősebb fák köszönnek át az ablakon. Állnak a földben: egy másik félvilág árny-fái... Megérkezem... *(Végállomás, Nagykanizsa)*

Karay Lajos ÁLLOK A KERTBEN

Állok a kertben. Semmi nem mozdul. Sziromláng, vadbozót ölelkezik, mint harcolók egy pillanattfelvételen.

A díszvirág de védtelen!
Fojtja folyondár-békecsók.
A dudván győzni nem tudót
ne sajnáld, tisztá értelem!

Ezer virágnyelven beszél,
de sértik, hát azértsem él,
így tüntet ő, az elnyomott,

nemhogy úrvolta szent jogán
megfojtaná a vadpogány,
acsarkodó zsványgyomot.

EGY ÁLLÓFOGADÁS VIRÁGAI

Néze titeket, aki lát,
vázányi rózsza, sok virág,
halni induló keresztények,
arcotok sárga túlvilág,

víz és üveg ábrázza fények
tigris láng-csikjait közétek,
illattá himnuszodik át
a percbre zsúfolt búcsúélet,

s kiéit, miért? Locsog, fecseg
az idegen vendégsereg.
(I) meddőség gyalázata!

Lesöprik a hulló imákat.
(S körülállja a házat a
vont kardú, hallgatag virághad.)

S Z E M P O N T

Kérdezzetük: "Bolond vagy-e?"
Feleljek? Megvonom a vállam.
A Partitúrát muzsikáljam,
ami nekem macskazene?

Ó hogyne, minden kellene,
de a színváltásban halál van
holnap helyeit. Meg kell hogy álljam,
hisz ha nem többje, érdeke

a Jobbik Jó a jobbnak, évek
harmincadát fizesse bár
kis életéből érte, mindegy.

A burjánzásra télítélet
ha jön, ne sírjon vesztén, mint egy
lépen ragadt bolond madár.

Szoliva János (ÍME...)

Íme az ember!
Latrok közt névtelen.

Feltűnik az utcán, tereken,
kocsmák hívják, bodegák,
ott keresi csavargó igazát.

Néhány fröccs után szószékre áll,
levegőt se vesz, prédikál.
Kitalálja a csodát,
s helyette
lélegzik a világ.

Nyírfalvi Károly A LAKÓ

A hatodik évben mindenből elege lett. Weisz Benjámin egyedül akart lenni. Nyitva hagyta a bejárati ajtót, s a macska ott is hagyta nyomban. Töltött egy pohárával. Felhajtotta. Aztán még eggyel. De nem gyűjtött rá. A dohányzást rég abbahagyta, a szertartás sem érdekelt, csak a figyelem, a csend, hogy hallja a gondolatait.

Egyre csak Thoreau járt a fejében. Neki könnyű volt döntenie. Ő azonban nem utálta az embereket. Csak egy időre egyedül akart lenni. Tenni mindent a maga idejében, a maga természetes tempójában. Írni meg olvasni, mikor rájön a kényszer. S csak szemlélni kívülről és belülről ezt a lassúnak tűnő életet, mely mégis elevenen lüktet a zsigereiben. Mit tegyen, hogy elűzzék otthonról, s ha igen, hová mehet még?

Hideg volt. A fészkerbe ment szénért, a szénpor között talált még néhányat. Egy ölnyi lót is összegyűjtött, s lassan, mint akinek semmi dolga, befűtött. Készített egy csészényi kakaót, komótosan elkortyolta, közben igyekezett nem figyelni semmire. Összpontosított. Azaz ügyelt, hogy egyetlen dologra se figyeljen, agya teljesen tiszta legyen, s képes bármi elfogadására, befogadására, kigondolására.

A könyvespolchoz lépett, s gyors egymásutánban a földre szórta kedvenc: könyveit. Kazlat rakott belőlük, végül nem gyújtotta meg. Kilépett az udvarra, a levegőbe szimatolt. Busz húzott el a ház előtt, meg sem állt. Ajkbiggyeszítve, némán figyelte a jelenést, fogai között elengedett egy halk sóhajféle káromkodást. Belépett a házba. A papír elégett a kályhában, újra a fészkerbe indult. Nem akart otthon maradni, mégis újra és újra próbálkozott a begyűjtással. Végül hagyta a csudába. A könyveket lerángatta a polcra, egyet magához vett. Elindult, maga sem tudta hová. Úgy nevezte ezt: *céltalan célzatosság*. Vagy fordítva: célzatos céltalanság. Mindig így talált rá a legérdekesebb dolgokra, jelenetekre, feljegyzésekre méltó eseményekre.

Benézett apró kávéházakba, sörözőkbe, ivott ezt-azt, elolvasta az otthagytott újságokat, egy francia filmben képzelte magát, valami Godard, ha jól emlékszik.

Aztán egy helyütt belépett a női wc-be, és megfordult az élete. A wc néptelen volt, tévedése senkit nem zavart, s mikor rádöbbsent, halálosan elszégyellte magát. Mormolni kezdett valamit, s úgy folytak belőle a szavak, mint írás közben, csak félszemmél odafigyelve ellenőrizetlenül.

Napokig az esemény hatása alatt élt. A családjára gondolt, folyton-folyvást arra, csak ők meg ne tudják. Mostmár kétszeresen is el akart tűnni a világból.

Tavasza, meleg időre várt. A hétvégét jól kihasználta. Rendet rakott a fészkerben, s a következő héten szinte mindennap becsempészett valami apróságot. Egy matracot, egy földre állítható polcot, egy asztalkát, egy könyvespolcot, s tervezte, elképzelte új, titkos életét e helyen.

Esténként kilopódzik majd, és ott ír meg olvas. Ha nagyon fáradt, ott alszik. Hajnaltájt visszatér, s folytatja megszokott életét. Velük is van, meg nem is, kint is van, meg bent is. Egyedül lehet, ha úgy kívánja, mintha nagyobb lenne a lakás egy szobával.

Mindez nyáron feltűnés nélkül végbevihető. De télen? Fűtés idején? Ezt még végig kell gondolni. Persze ott a padlás. Rejtőzni, vagy tárolni bármit nagyszerűen megfelel.

Elment, s véletlenül felfedezett egy képeslapboltot. Vásárolt egy csomót. Egy részét feladta különböző barátainak, egy részét a családjának. Szeretettel - volt az aláírás. Vonatra ült, nézte a tájat. Leszállt az est, s ahogy nézett kifelé az ablakon, új és új ráncokat fedezett fel az arcán, a homlokán, s hirtelen megsokasodtak ősz hajszálai. A következő állomáson leszállt, és vett egy jegyet vissza. Elaludt, míg várta a vonatot. Bármelyiket, amelyik elviszi.
Vagy vissza.

Bohár András

„HA VERSEDBEN CSAK ÁCSOROGNAK A SZAVAK...”

PAPP TIBOR vendégszövegei 1,2,3

(elvezető megjegyzések) Egy Papp Tiborról szóló áttekintő elemzésnek, klasszikus formában elgondolt bevezetőnek szükségképpen a költő biografikus és kulturális identitását megcélzó elemekkel kellene kezdődnie. Hogy ezt a sablont most mégsem alkalmazzuk, annak kétféle indoklása is lehetséges. Egyfelől az uralkodó kanonizációs folyamattal egybevethető szükségyszerűség ad indítást arra, hogy kultúrkritikai térkép-megjelenítést elengedhetetlennek tartsam. Másrészt a szerző több, mint három évtizedes munkássága és az avantgárd irodalmi irány jellegzetessége is, megkívánja a kontextus vázlatát, amelyben egyáltalán értelmezhetővé válik: mit *jelenthet magyar nyelven megjelenő irodalom modern formavariációja, vizuálitása, orálitása és technikai adaptációja*.

S ha mindezeket számba vesszük, akkor nem kerülhető meg a nyugati-magyar irodalom ambivalens metaforája, társadalmi-kulturális pozíciójának és a párizsi Magyar Műhely (majd később béccsivel, mostanság budapesti jelzővel is ellátott) művészetszervező ténykedése sem.

Érdemes kiindulópontként emlékeinkbe idéznünk Jauss alapvető meglátását az esztétikai tapasztalat és irodalmi hermeneutika kapcsolatáról: „Egy adott történelmi kor olvasójának, vagy „olvasótársadalmának” tapasztalatait elemezve a szöveg-olvasó viszony két oldalát - a szöveg által meghatározott befogadást - mint az értelem konkretizálásának két mozzanatát két horizontként kell megkülönböztetni, megállapítani és közvetíteni: az egyik az irodalmon belüli, a mű által implicit horizont, a másik a mindennapi életvilághoz, egy adott társadalom olvasójához tartozik. Célunk ezzel az, hogy felismerjük, milyen elvárások és tapasztalatok játszanak egymásba, s hogy vajon megjelenik-e valamelyikben az új jelentés mozzanata. Közülük az irodalmon belüli elvárás horizont kirajzolódása a könnyebb, mivel levezethető magából a szövegből; a társadalmi elvárás viszont csak a történelmi mindennapi élet világának kontextusában tematizált..” (Jauss, Helikon 1980. 1-2., 121. o.)

Ennek a megközelítésnek kapcsán nem pusztán az a mozzanat válik fontossá, ami a „társadalmi elvárás” megértését helyezi előtérbe, hanem a „szöveg által meghatározott hatás” két pólusának tudatosítása is, ami nem feltétlenül a befogadó előtérbe állítását jelenti, illetve a mű és alkotó mellőzését, sokkal inkább annak a (confinuumnak a felidézését, aminek keretében rákérdezhetünk a már elmúlt szövegi valóságok természetére, így azt ismét közvetlenné, magunkévá tehetjük. Ennek a folyamatos elsajátítási, újraértékelési olvasatnak a következménye lehet, hogy Papp Tibor munkásságát, az életmű dinamikáját mindig a változó mindennapi-kulturális beállítódásokhoz köthetjük. Így a befogadásesztétikai, hermeneutikai perspektíva, ami végigkíséri elemzéseinket, azt is nyilvánvalóvá teheti, más formában, hogy a *kultúrkritikai és művészetszociológiai* jelentéstudajdonítások minden esetben csak a művek esztétikumának komplementaritásként nyerik el jelentésüket.

Ezt már csak mintegy kiegészíti annak a felismerésnek a megfogalmazása, hogy a honi legális és hivatalosan támogatott kulturális környezet ideologikus természetű fő vonalaiban kizárta az autonóm befogadás esélyét, így az avantgárd is „vesztesként” kerülhetett csak ki a legális befogadói piac kínálatát számba véve.

Az irodalom és ideológia érintkezési felületei - kényszerű, vállalt vagy elutasított reláció - komoly hagyomány-

ként voltak és vannak jelen honi szellemi életünkben. Most eltekinthetünk a korszituációnként változó modulációktól, mert jelen esetben azt szükséges hangsúlyoznunk, hogy Papp Tibor (és a Magyar Műhely köré szerveződő alkotói közösség) századunk modernizmusának törekvéseit vallotta mindig is magának, s mindenkor deklarálta elutasította az irodalom társadalmi hasznosságának kritériumait, amelyek elmoshatják az esztétikai és szociológiai nézőpontok különbözőségét, érvényességi körök megkülönböztetését.

S a direkt ideológiamentesség kinyilvánítása kétszeresen is nehéz helyzetbe hozta a hazai hivatalos befogadói elitet, mert a nyílt opozíció ellen jóval könnyebb ellenszereket találni, mint az önmagát értelmező, pusztán esztétikai érvényességet szorgalmazó művekkel szemben. S ezt a programot mindvégig jelezte a Magyar Műhely, s szerzőnk poétikai kritikai munkássága.

Az a helyzetet az is bonyolította, hogy a „nyugati magyar irodalom” kettős és ambivalens metaforája is beúszott minduntalan a képbe, noha a tisztázás szándéka mindig is tetten érhető volt, elsőként magának a folyóiratnak az 1962-es 2. számában, ahol azt deklarálják, hogy nem akarnak elszakadni az otthoni, a tulajdonképpeni magyar irodalomtól, majd Vas István a *Magyar költészet nyugaton* (1969) címmel közlött írásában, ahol a következőképpen fogalmazott: „Emigráns költészet, nézetem szerint, nincs is. Mert a versek írója, ha van hozzá kedve és módja, kivándorolhat Magyarországról, de magyar vers - ha csakugyan az - nem vándorolhat ki a magyar költészetből.” Ez a nézet tükrözte azt a mindig is jelenlévő óhaját, hogy egyetemes magyar kultúráról beszéljünk, s hogy a határok átjárhatóságához a művészet is hozzájárulhasson. Így a Magyar Műhely és Papp Tibor 1962-től napjainkig ívelő pályája már önmagában is jelzi azt az identitásképző erőket, amely művészeti programjukat jellemezte. S ha ehhez még hozzágondoljuk azt az intézményrendszert, amely létrejött (folyóirat, könyvkiadás, művészeti találkozók, Kassák-díj), akkor az is bizonyossá válhat, hogy a szellemi-művészi magatartásforma, amelynek jeles képviselője monográfiánk főszereplője, Papp Tibor, az eddig még feldolgozatlan értékeiként tartott számon.

Ha a Magyar Műhely tematikus számaiban idézzük emlékeinkbe (Weöres, Kassák, Füst, Szentkuthy, Joyce, Erdély) akkor az irodalomtörténet újraértékelésének és a közvetítés rendkívüli fontosságának jelenlétére tapinthatunk rá. Ha a könyvkiadást vesszük számba, akkor olyan értékek bukkannak fel, akiről nélkülük szinte senki sem tudhatott volna (Bakucz József, Kemenes-Géfin László, Vitéz György, Baránszky László, Nagy Pál, Bujdosó Alpár, Hanák Tibor). De a Kassák-díjak időben felismert gesztusai is a modern irodalom és művészet specifikus értékeire irányították a figyelmet: Erdély Miklós, Szentjóbó Tamás, Oravecz Imre, Tandori Dezső, Szombathy Bálint, Székely Ákos, Ladik Katalin, Új Zenei Stúdió, Galántai György, Haraszty István, Jovánovics György, Beke László...

Azért volt feltétlenül szükséges ezt a hazai kulturális-művészeti étellel kapcsolatos vázlatot, elvezető megjegyzésként megfogalmaznunk, (szerzőnk francia és nemzetközi művészeti kapcsolatairól a monográfia későbbi fejezeteiben még lesz szó), mert ezzel azt is jelezni kívántuk, hogy a modern, mindenkor-aktuális avantgárd elkötelezettjei, ha „perifériku-

sak" is honi kulturális életünk egészét figyelve, értékeik tekintetében semmiképpen sem azok. S végigkövethető Papp Tibor pályaképrajzán keresztül az is, hogy a modern tradíciók befogadása (Weöres, Kassák, Mallarmé, Joyce, Szentkuthy) miképpen vezettek a korszerű vizuális irodalom lehetőségeinek megismeréséig és újraalkotásáig a hetvenes-nyolcvanas években, s szerzőnknél milyen akkumulációs folyamatok történtek, aminek kapcsán megszülettek számítógépes költeményei, fonikus költészeti kísérletei és elméleti-kritikai összegzése (Múzsával vagy múzsa nélkül).

S hogy mennyire a tradíciókból kinövő, azt újrafogalmazó korszerű szemléletet mondhat magáénak Papp Tibor, azt jól érzékelteti a Magyar Műhely 25. esztendejére rendezett találkozón elhangzott ars poetica részlet is. „A következő huszonöt évben a számítógép a leglátványosabban a papírra fektetett szöveg helyzetét fogja módosítani. A papíron fekvő kultúra lassú kiveszésétől való félelem éppen a félelem okozója, a számítógép, azaz annak egyik - már jelen lévő, s a következő években bizonyára mindenki számára elérhető - lehetősége, a lézeres nyomtatás adja legjobb cáfolatot... A tipografizált íráskép a közelmúltig a szakemberek egyeduralmának, s ebből kifolyólag a szakembereket foglalkoztatók ideológiájának, pénzének, cenzúrájának volt alávetve. A lézeres nyomtatás viszont bárki által megvalósíthatóvá teszi a hatalomtól eddig elválaszthatatlan tipografizált írásképet.” (Magyar Műhely 1988. 73. szám 41. o.)

S ezt már csak az azzal toldhatjuk meg, amelyet majd részletesen is megkísérünk igazolni elemzéseink kapcsán, hogy a legmodernebb technikai eszközökkel korreláló művészeti ideák megvalósítása nem hozza magával szükségképpen a hagyományos műfajok érvénytelenségét, mindez pusztán egy, a kor-szellem sokféle árnyalata közül. Természetesen ez a plurális szemlélet, ha nem is a befogadói-kritikai olvasatok mindegyikében kellene hogy jelen legyen, hisz más természetű elvárások és megközelítések is jogosak, de a nyitott kulturális univerzum igényének és lehetőségének megformálásában mindenképpen.

Ennek tükrében igazolhatónak véljük, miként azt Papp Tibor pályája is jelzi, hogy a hagyományos modernizmusból 3 startoló mindenkori avantgárd felé való elmozdulás lehetséges minőségi alakzatokat öltethet. 5 csak költői a kérdés, hogy „Múzsával vagy múzsa nélkül?”⁴ miként az ellene felhozott „romantikus” antimodernista, pos(z)tamodernista arroganciák is zárójelbe tehetők. Mert az eszközök, a látszólag „külső” megjelenési módok éppúgy változnak és hozzátartoznak a műalkotás világához, mint ahogy az ember lényegi meghatározottságai is módosulásokon mentek és mennek keresztül. Vagy ahogy a Diszichon Alfa generált versében (7348.) olvashatjuk:

„Arnya a vétekek legvétkétől elkülöníthet.
Hágy a csalánba dudás! És medítájl, muzsikájl!”

(egzisztencia és intertext: vendégszövegek 1) A vendégszövegekben kirajzolódó világ problémáinak megmutatását elsődleges hermenutikai alapfeladatként vehetjük számba. A kreativitás és öröm csúcsmélységeinek megjelenítése, valamint a tragikus létszemlélet szenvedéssel, halállal, bűnnel, az emberi élet határtapasztalatainak feltárásával jelzi a szövegértelmezés s egzisztenciaértelmezés párhuzamba állítását. A szövegek, szövegtörések tényleges egymásba kapcsolódásának felfedésekor azonban jelezünk szükséges azokat a struktúra építési-bontási formákat is, amelyek jelentékeny módon befolyásolták Papp Tibor „vendégszövegeköltészetének” alakulását.

Már *Elégia* könyvének utolsó ciklusa (Orpheusz zaklárása) is érzékeltette a radikális költői szemléletváltást. Vajda Péter múlt századi lírikus prózaverseinek beékelése a saját költői szövegbe mind a szubjektum megfellebbezhetetlen ön-

azonosságának zárójelbe tételét, mind a textusok egymással való érintkezésének poétikai technikáját előlegezi. Ez a költői beállítódás jelzi különböző formavariációk megjelenésével a későbbi vendégszövegek könyveket is. Alapvetően módosul a költői funkció. S itt nem pusztán az első két könyv tematizáltságának odahagyása szembeötlő, hogy a visszaemlékező narráció (a Sánta vasárnap nagyverse az első kötetben vagy Szemben a fák és *Gravitációk* ciklusa a második könyvben), a ritmikus modern poézis (Pogány *ritmusok*) és az univerzaliztikus szemlélet (Forgó *égtájak*) nem jut szerephez az egzisztenciamozzanatok és versépitkezések kimunkálásakor. Kitűnően érzékeltetheti ezt a váltást Ricoeur meghatározása, ahol a költői funkció magába sűríti a szöveg autonómiáját, a mű külsődiegességét és a szöveg világának transzcendentálisitását. Ezáltal feltárulhat a dolgoknak azon rendje, amely nem a szerzőhöz és nem is az eredeti hallgatósághoz tartozik'. Ha tovább gondoljuk a ricoeuri definíciót akkor azt is megfogalmazhatjuk, hogy a szövegvariációk véletlenszerű elhelyezkedése illetve olvasata, valamint a szerzői autoritás zárójelbe tétele és a lehetséges világok fikcióinak előfeltételezése egyaránt jelzi azt, hogy milyen értelmezési keret adódik az egzisztenciaértelmezések és szövegstruktúrák érintkezésének vizsgálatakor.

Első példaként Chor Ég a könyvtár című versének „fordításkísérletét” említtjük: „üljön örömmünnepet minden porcikánk amikor valami szívünkhöz szóló bár előre kiszámíthatatlan a saját erejéből beteljesedik” - hangzik a Char idézet, majd ezt követően Papp Tibor jegyzete: „kísérletezzünk tovább folytassuk egyhangú beszédünk szókapacokban végül elérjük hogy a kutyák elcsendesednek beletörülnek a fűbe füstölög szemmel vigyázva ránk miközben elkoptatja hátunkat a szél”. A saját erő megjelenésének véletlenszerűségéhez (Char) kapcsolja Papp saját kísérletező beállítódását. Amely egyszerre jelzi a véletlen szerepét, az arra való ráismerést és a folyamatos és dinamikus költői munkát, szövegépitést. Ez megmutatkozik a tipografálásban is, mivel a fent található Char idézet alá épül a kísérleti fal (kísérletezzünk tovább) és az az alapértelmezés, amely az újfajta költői egzisztenciaértelmezést reprezentálja az egyhangú kísérletezést a szókapacokkal, a világ dolgainak újrendezését (a kutyák elcsendesednek) és a költői szubjektum semmivé foszlását, amely az alkotói és egzisztenciális jelenlét azonosságát érzékelteti: *miközben elkoptatja hátunkat a szél.*

Azonban nemcsak a szöveg autonómiáját, a mű külsődiegességét és lehetséges világok (kísérleti világok) jelenlétét érhetjük tetten a Vendégszövegek 1 textusaiban, de annak az intertextualitásának a nyomait is felfedezhetjük, amelynek poétikaelméleti és gyakorlati jelentőségével számot vetett szerzőnk már ebben a könyvében. A modern szemiotikai kutatások nyomán kimunkált jelfogalom sajátos poétikai változatait követhetjük nyomon, ha szembesítjük Kristeva alapterminológiájának mozzanataival Papp Tibor vendégszöveg struktúrájának formáit. A nem egyetlen és egyedi valóságra utalás, a képek és asszociációk együttesének felidézése, a transzcendentális alaptól való elszakadás kísérlete, valamint a kombinatorikus és relatív viszony más jelekhez, a transzformáció, a struktúrák vég nélküli létrejövése lehet az egyik lehetséges elemzési szempontunk'. A *Nouns tombons (Zuhanunk és Combon)* Char vers szabad fordításai a szövegvalóságok változékonyságát helyezik aktuális, dinamikus pozícióba. A *Zuhanunk változat* (42. o.) a klasszikus-romantikus költői beállítódáshoz kötődő fordítás esélyeit célozza meg (Ma briefeté est sans chales / Baisers d' appui. Tes parcelles despersées font sundain un corps / sans regard. / O mon avalanche a rebours!! - Gátlástalan a hirtelenséggem / Csókol segítségül. Szanaszét porcikáid egyszeribe összeállnak / elvakult testté. / Ó fölfel lavinám) ehhez viszonyítva a (Combon) variációja (41. o.) a szabad erotikus sugárzást demonstrálja: „azonnal mert nem gátol semmi / csókkal bökődlek üresedő tekinteted elárulja odaadó / beleegyezésed / ó csúcsra igyekvő kemény

lavinám", hogy végül esélyt adjon egyfajta a szöveglebontásnak, de-konstrukciós átültetésnek (39. o.): „alaptervem változatlan / kezdő vonalzás szórt szavaim összeállnak szöveggé / ó fordított építkezés”.

A *Szeriális zuhanás* ciklusának csak a végén jelenik meg az eredeti Char vers. A fordítói műhelymunka-forgácsok sora jelzi a lehetséges képi világokat és asszociációkat, a kombinációkat és szövegstrukturálódásokat demonstrálva, hogy a transzcenotális alaptól való elszakadás, azaz az eredeti Char textus lehetőség-feltételeitől való eloldódás, a fordítás számtalan lehetőséget kínálnak a költő alkotás, az intertextualitás megmutatására. De mégiscsak szimbolikus az elszakadás, a mindent magába fogó intertextualitás, mert megjelenik az eredeti francia szöveg is. Azonban ez csak az impulzusok vég-pontjaként szemléltethető Papp Tibor költői-logikája szerint, mivel ez a szöveg ebben a költői szeriálisban vég-pont és ennek a pontnak, határainak feltérképezése az igazán fontos poétikai nóvum.

Ezt a paradox intertextualitást, méginkább kiteljesíti, átértelmezi Papp Tibor az *Ég* a könyvtár fordításával, átírásával, kísérleti töredékhalmozásával. Itt már nemcsak a konkrét textus kerül az asszociációs át-értelmezések birodalmába, még megmutatva egy teljes szöveg közlésével az eredetit, hanem immáron a mindenkori költői szubjektum prezentációja is kérdésessé válik egy Char sor megidézésével: *a költő nem tartja el akit fölfedez*. Csak a nyom marad meg: „ég a könyvtár / a szótár egyetlen szavából lendülő sorok / – a rendező szétbont és visszaforduló tekintetéből ne / érts meg engem kíváncsian olvasom én is” (48. o.). Az előző megfogalmazás szerint a kultúra megérthetőségét reprezentáló és biztos tudást ígérő könyvtár ég oda, s csak egy szónyi asszociációs kapaszkodó marad meg, amiből talán újra építhető minden. Azonban még a forogatókönyvíró és rendező, azaz a költő sem jósolhat, mert ő is csak az újraalkotási folyamat részese, a nyomfeltárás közvetítője, mint azt az előzőekhez kapcsolódó útbaigazítás is mutatja: „íme egy a szótár az olvasó pucér elegye következik a maradék helyet ceruzával tessék kitölteni” (62. o.)

Rendkívül fontos a Vendégszövegek 1 könyvének előzőekben jelzett hiány átítődje, a ki/betöltésre való felhívás megjelenése. Amely éppúgy magába fogja az üresen maradt helyek közül kiemelkedő szövegfoltok analitikus olvasásnézési energiáinak mindenkori többletét, miként azt is érzékelteti, hogy a negatívitás, a semmi létprezentációja, mintegy előfeltétele a létezők megmutatásának, a relációk végtelen tulajdonságaihoz történő hozzáférésünknek. S ennek kapcsán emlékeinkbe idézhetjük *Riffaterre* alapvető meglátását az intertextus és a nyom hermeneutikai funkciójának szerepéről: „A jelentésség, vagyis az értelem irodalmisága tehát sem nem a szövegben, sem nem az intertextusban van, hanem a kettő között félúton, az értelmezőben, amely sugalmazza az olvasónak, hogyan lássa ezeket, hogyan vesse egybe, s következőképpen hogyan értelmezze őket kiválaszthatatlanságukban.”

A hiányt betöltő, orientáló képi szimbolikára a Vendégszövegek 2,3 könyve kapcsán térek ki, most azt szeretném megmutatni A *Kígyó egészségére* ciklus darabjai kapcsán, hogy ez a hiány/betöltés miképpen mutatkozik meg egy speciális tematizáció keretében, amely még a hagyományos szövegirodalom strukturáltságához köti az alkotót: „a szépség egyedül veti csodálatos ágát különlegesen / építi hírnevét az emberek között mellettük de távolságot tartva”. (73. o.) Az önmagát megmutató erősz nevének felfüggesztése egyben a név felfedezéséhez az emlékek újrastrukturálásához kapcsolódik. Egy Char fordítás így szól:

Fél útját bejárta már az éjszaka. Az égbolt egész halmaza e pillanatban a szemembe fért. Megláttalak, a zaklatott űrben

első és egyetlen isteni nőstény. Letépem végtelen ruhád és lehozlak mezőmre pucéron. Alattunk mindenütt föld hánytorgó húmusza.

Repülünk a kegyetlen térben mondják szolgálólányaid
—————vörös trombitám kemény ütemére.

Felfüggesztett erősz
(*Eros suspendu*)

Nem véletlen, hogy A *kígyó egészségére* ciklus Char versfordításai közül ezt emeltük ki, mert az erősz különböző tematizációi a későbbiekben is jelentékeny szerepet játszanak Papp Tibor költészetében. Csak ebben a kötetben már a ricoeuri költői funkciók szellemében olvashatjuk a textusokat, azaz a mű külsőlegessé válásaként, más szövegekhez saját egzisztenciaértelmezésekhez kötődő távolodó értelemforgácsokként. Itt már nem annyira a konkrét emlékező narratíva szöveggé formálása játssza a főszerepet, mint az *Elégia* kötet első három ciklusában (*Tárgyak türelme*, *Szemben a fák*, *Gravitáció*), sokkal inkább az a fajta emlékszublimáció, amelyet eminensen jelent a *Post Scriptum* verse, mintegy megidézve az *Elégia Post Scriptum I., II.* verseit, s azt az élményt szimbolikusán és valóságosan is lezártnak tekintve: „A sivatag akárha menhely egy-szál édes-üszökkel / Nem szólított nevemen és nem adott vissza magamnak”. Ennek az alakváltozásnak a közbeékelése a Char fordítások közé azt is jelzi, hogy egy új költői személyiség és alkotói technika kinyilatkoztatása és folyamatos megkérdőjelezése veheti kezdetét, mint azt a könyv utolsó cikluscíme is deklarálja: „A költészet bomlasztó ereje”. Amely nélkül mi a *valóság*, amivel összekulcsolódik a versírás *ficamító ereje és amely visszavezénylő energia*.

Ezzel fontos lépést tett Papp Tibor annak a dinamikus alkotói technikának a kimunkálásához, amely a szövegek jelentésegységét deklarálja a következő vendégszövegekben.

A tradicionális modernizmusnak végképp búcsút mondott A költőnk, s ezt a Vendégszövegek 1 könyvében is nyilvánvalóvá tette a Char fordítás-értelmezések jelentésszórásai kapcsán: végérvényesen deklarálva a poézis és valóság kölcsönhatását, egymásba játszását, megkülönböztethetetlen valóságukat (a költészet bomlasztó ereje nélkül mi a valóság). Azonban ez a könyv még csak az üres foltok hiányanalízisével avagy szövegsűrítvények vizualitásával hívta fel a figyelmet egy nem-lineáris irodalmi forma kimunkálásának lehetőségeire. A Vendégszövegek 2,3 szöveg-képeiben azonban már konkrét formavariációk keretében láthatóvá-olvashatóvá válik nemcsak az intertextualitás mindenkori megkerülhetetlensége, hanem a szöveg-kép szimbolizációk számtalan Ricoeur szimbólumértelmezése két szempontból is fontos adalékként szolgálhat a Vendégszövegek 2,3 formavariációinak és jelentés-összefüggéseinek értelmezésekor. Mert itt már nem pusztán az egzisztenciális és textuális rekonstrukciók, egymásba kapcsolódások játsszák a főszerepet, de a költői funkcióváltás radikálítása is megsokszorozódik. A szöveg autonómiaja és a mű külsőlegessé tétele a ki/betöltött képséggel vizuális megjelenítéssel párosul. Papp Tibor ez irányú költői beállítódása nem pusztán a nemzetközi avantgárd vizuális költészetéhez kapcsolódik, mint azt maga is deklarálja, hanem azokhoz a honi költészeti tradíciókhoz is köti Szenczi Molnár Alberttől Kassák Lajosig, Tamkó Sirtó Károlyig, amelyek feltételezték, hogy nemcsak az *írott-beszélt nyelv* az irodalmi mű létformája, hanem jelentékeny poétikus lehetőségek rejlenek a *látható nyelv* megmunkálásában is. S itt Papp Tibor annak a nem eléggé méltányolható szemiotikai tétel előérzetének megidézésével sejteti saját szemléletmódját, amelyet Zolnai Béla a vizualitással kapcsolatban papírra vetett 1926-ban: „a modern világváros néma optikai jelekkel beszél”.

Ez túlmutat azon az önmagában is nyilvánvaló dolgon, hogy a verssorok tördelése például más képet mutat akusztikailag mint leírva, vagy hogy a szedés és tipografálás erősítheti illetve gyengítheti a rímek és strofászerkezetek hatását. Mivel itt arról van szó, hogy olyan vizuális-irodalmi tradíció újraértelmezése kerülhet a saját képi-nyelvi lelemények mellett a poézis erőterébe, amely ismeri, értékeli és feldolgozza a történeti literatúra és képi megjelenési formák sokféleségét, és saját költői logikájának keretében felhasználja átalakítja azokat. 5 itt, ha csak századunk ez irányú törekvéseit vesszük számba, gondolhatunk a korai képversek konkrét költészeti besorolhatóságára, ahol a nyelvi és képi kódolású esztétikai üzenet a térbeiséget és az időbeliséget egyaránt beiktatja művészetébe, felidézhetjük a vizuális költészet „nem verbális kódokban generált közleményeit” (Horányi Özséb), valamint a vizuális szövegperformansz (Bujdosó Alpár) jellegzetességeit, mint lehetséges kiindulópontokat. De emlékeinkbe idézhetjük Papp Tibor tipologizációját is, ahol a *toposzintaktikus szerkezetek* a térbeli elhelyezkedés mindig többféle lehetőségét kínáló értelmezéseit jelzik, ahol a *formai metaforák* a jelek metamorfózisa révén tágítják a poétikum határait, ahol az *ikonikus szerkezetek* (főleg tipográfiai sémák -térképek, labirintusok, stb.) irodalmi művé történő elidegenítése történik vagy az *egyéb módosító szerkezeteket* (palindróma, anagram, chronogram, acrostichon), amelyek együttesen érzékeltetik a verbalitás és vizuális egymást feltételező jellegzetességeit.'

Jelen esetben mégsem az előzők alapján is jellemezhető besorolások alapján értelmezem Papp Tibor vendégszövegeinek nyelvi-képi univerzumot megjelenítő munkáit, hanem a Ricoeur szimbólumfelfogás konkretizációja nyomán. A szimbólumoknál nem arról a sassueuri dualitásról van szó, hogy a szavak érzékelhető minőségüknél fogva *kifejezik* a jelentéseket és jelentésük következtében *megjelölnek* valamit, tehát nem a jelentés a kifejezésének (expression) és megjelölésének (designokon) két pólusáról. „A szimbólum magasabb szinten áll - mondja Ricoeur. - Tehát nem az érzékelhető jel és a jelentés és nem az egyébként ettől elválaszthatatlan jelentés és dolog dualitásáról van szó. Mint az értelem relációja az értelemhez, az előbbi a dualitáshoz kapcsolódik és arra épül: olyan jeleket feltételez, melyeknek már van elsődleges, szó szerinti, kézzelfogható értelmük, és amelyek ezen értelem által egy másik értelemre utalnak. Tehát szándékosan olyan kettős vagy többértelmű kifejezésre tartom fenn a szimbólum fogalmát, melyek szemantikai textúrája korrelatív a második vagy a többszörös értelem kifejezésére irányuló interpretációs tevékenységgel.” Így a most következő elemzésben elsőként az *autonóm műalkotások külsődlegességét* vizsgálom, azt, hogy milyen formális és tárgyi szimbolikus struktúrák keretében szerveződnek a vizuális-irodalmi alkotások; majd ezt követően különböző nyelvi-képi hermeneutika értelmezési pozíciók kapcsán jellemzem a mindennapiságtól a játékon át az éroszig ívelő poétikai munkákat. De most figyeljünk a konkrét költői szimbolikára, illetve a lehetséges tipologizációk formális és tárgyi variációira.

A tipologizáció *formális szimbolikájának* első jellegzetességeként vehetjük számba a KÖZLEKEDŐ EDÉNYEK darabjait. Itt a betöltött, folyamatosan mondható automatikus szövegrészek csak formálisan kapcsolódnak egymáshoz. Az önálló szövegegységet csak külsődleges formaként fogják be a közlekedő edények falai és inkább az áramlás és kiegyenlítő-dés fizikájára utalnak, ezzel mintegy az analógiát felidézve a természeti folyamat dinamikája és a költői alkotás mozgásformái között. Ezt a folyamatot érzékeltetik az edények felszínén a dőlt betűs metaforikus és rímek szerkezetek egymásra következői (*szó eső körtvélyes - szó-eső költészet nélkül - szőnyeső öltészet-sző-leső bölcsészet kékül - jól eső töltészet-enő-lék só székestül-ó szeső tökszéletüknél-ó szó se tél nélkül öltő*), amelyek mind a későbbiekben is megjelenő játékoságot (rázoga-

tás, töltögetés, anyagok, szó- és mondatfolyadékok, cseppek egymással való elegyítése, elválasztása), mind azt a tematizáltságot (formai bravúrok, erotikus és filozófiai-poétikai valóságban túliságok és itt-létek) bemozdítják, amelyek jól jellemzik már az első lapon megjelenő poétikai önvallomást: TE EM-BERKÖZPONTÚ SZÓKARTOLÁS.

A *geomofilus* vizuális költészeti munkák pozitív és negatív alaptípusait értelmezhetjük ebben a könyvben. Elsőként a textusok geometrikus formákká való tördelését láthatjuk Szentkuthy Miklósnak ajánlott KÉT NAGY ELLIPSZIS JOBBRA ÉS BALRA a téglalappá rombuszá, sokszöggé alakított munkáiban. Az alapszótöredékekhez (*öltöznk be az erdő, zöld erdőben, az piros hajnal, az ifjak kegyeseket, szaggatják, virággzik a harmattól, hehehahó*) kapcsolódó szövegek valamint a különböző szimbólumokba, hierarchikus rendbe szervezett textusok más és más értelmet kapnak a barokkos metaforahalmaztól a homokóraforma időiségén át a rombusz egyértelmű szimbolikájáig majd a léthiarchiát megtestesítő koordináta-rendszerbe tagolt végső számvetésig.

Az előzők ellenpólusaként is figyelhetjük a *konstruktivista formavariációk TÖRDELÉKEK TÖRDEL...ÉKEK* sorozatát. Itt már a szöveg és hiánya, a teljes betöltött lap adja a konstruktív formát. Amelynek szövegei már egy másféle koncentrációt, olvasási-értelmezési technikát hívnak életre, mint a pozitív geometrikus formaverek. Az összefüggő szövegek feltételezik az elmélyedést, a meditációt, egyes jelentésszöveggéek feltárásakor. Az egyik lap alján, ha figyelmesen olvasunk, egy szabályos szonettet fedezhetünk fel: „nem nyúlok hozzád meztelen kölyök / csak nyalogatlak mint az árapály / csak sugallom hogy akaratra vár/ segédmotorra, asszonyöszönöd / ha kellenék mert bened már szítál / s még nem tudod mi vágyad rögtönöz / törölj magadhoz combjaid között / az én kezemmel és kanonizálja / ne engem szeress magadat velem / az irodalom egész / gombold ki gyűrűd, vedd le álruhád / törvényed legyen törvénytelen / az öngyulladás kielégülés / a büntudatlan hazaárulás”. Majd így folytatódik a szöveg: „és így tovább - a prózába hajló délután szemerkél ő buja-boruja és há[aj]boruja talán kielégíti”. Így a formális mozzanatok mögött mind a tradícióidézés (szonettforma), majd az azt követő értelmezés (prózába hajló délután), mind a narrativitás (egzisztenciális-erotikus) poétikuma megtalálható. Azonban ebben a formavariációban nem a kímetszett létmozzanat jelenik meg, mint mondjuk egy hagyományos versben, hanem a megszerkesztett világ-kép és azon belül az organikus életmozzanatokra való figyelés eredője.

S végül az *alfabetikus formalitás* sorozatát (AD ALTARE) érdemes szemügyre vennünk. Az A-tól Z-sig húzódo formaszorozat önműködő szövegei bármiképpen rendezhetőek lehetnének, hisz a költői logika is csak annyiban nyilvánul meg, hogy az egyes oldalakra abc egyes betűi kerülnek föl mint ámek, címkék. Azaz a lehetséges rendezési formák mindegyike szerint újraértelmezhető lehetne a szövegek sora, aszerint, hogy ki melyik betűpozíciót választja. Mégis fontos ez a nyitott gesztus, amely a rend és szabadság egybetartozását garantálja az alkotói és befogadói oldal számára egyaránt.

Azt is szükséges jelezni, a formális szimbolikák kapcsán (közlekedő edények, geometrikus vizuális textusok, konstruktivista formavariációk, alfabebetikus formavariációk), hogy ez a lehetséges tipologizáció csupán a költői szimbolizáció elsődleges jelentésszintjét érintette, hangsúlyozva, hogy ezek a külsődleges formakomplexumok a textusok vizuális látvánnyá szervezését hivatottak betölteni, s a szövegek poétikai-egzisztenciális továbbértelmezései csak laza kapcsolatot tartanak a látványeffektusokkal, mint azt láthattuk az elemzett példák kapcsán is. S természetesen ehhez a tipologizációhoz sorolhatnánk a FEKETÉZŐ EMLÉK, POÉTISZIMA vagy az „A” SZÉRIA darabjait, ahol tipográfiai lelemények, ikonikus jelek, szövegtördelések látványeffektjei fokozzák a szimbolikus költői energiák láthatóvá, érezhetővé és érthetővé tételét.

A *tárgyi szimbolikák* két alaptípusát különíthetjük el. A konkrét műformákban realizálódó bélyeg-és térképversek, és a folyamatokba épített textuális és vizuális elemeket organizáló munkák.

A *bélyegforma* szöveg-képei tulajdonképpen átmenetet képeznek a formális és tárgyi költői szimbolizációk között. Mivel a bélyeg mint médium tetszőleges lehet, ám ebben a meghatározott tárgyi formában, amelyet láthatunk: konkrét, egyedi műtárgyként jelennek meg. Üzenet hordozók abban a speciális formában, amelyet csak a nem-konvencionális kulturális-művészeti kód képes teljesíteni. A reális világ fiktív behelyettesítéseiként jelezhetik a mindenkor költői opusz éppig-létét.

A *térképversek* egy újabb sajátos tárgy-költői közvetítettséget jelenítenek meg. A valóságos térképek képzeletbeli átiratai az ideális és lehetséges világok természetességét, funkcionalitását és értékorientációját jelzik mind az egyéni szabadság mind a közös értelemesés számára (SZABÁLYOS VERS, SZÉPSÉGHIBÁVAL; AZ ÖRÖK JÉGSZEKRÉNY PARTJÁN MEDENCECSONT HALLGAT; IDE NEM KELL JÓZSEF ATTILA IDÉZET (A KÖZ. MUNKA FOLYT.). S ezekben a munkákban már nemcsak látható nyelv és a toposzintaxis nyomán jelentkező mindig többértelmű olvasatok jelentik a poétikai többletet, hanem a lehetséges térbeliség feltételezése és dinamikája is, amely a mozgás és folyamatos értelmezés nyomán létrejöhethet. Ez megmutatkozhat a versszövegek utakról letérő, keresztül-kasul járó szófolyamainak segítségével, a térkép nagyítások, törlések és átfedések vizuális grammatikájának kiemelésével, amely az eleve beszabályozott mozgástól való eltérést deklarálja (IDE NEM KELL). Azonban mindez megmutatkozhat egy tiszta, fiktívmitikus elemeket sem nélkülöző toposzintaxis keretében is, amelynek egyik legszebb példája a LIBÉRC térképverse. Újra birtokba kellene venni a történelmi patinájú városképpel, patinás történelmi képvárossal, műemlékkel, emlékművel szimbolizálható utolsó láncszemet.

A *folyamatokban* megjelenő tárgyi szimbolika a textusok és közjük ékelt konkrét jelek által érzékeltetik az új nyelvi-képi formát. A jelek majd minden esetben jelképként funkcionálnak, dinamizáló szerepet töltenek be a munkákban (MŰSZEREK, ÓRÁK, JELZŐKÉSZÜLÉKEK). Az órák a szövegbeli és a tényleges idő múlását egyaránt jelzik. S ezzel nemcsak az alkotás és befogadás időiségét emelik ki, de az önreflexív ittlét prezentáció esélyeit is megnövelik. Ezt konkretizálják a fogaskerekek, irányjelzők s az utat, utazást jelző mozdonyok. S hogy mennyire organikus egységet alkot jel és az ahhoz kötődő tárgyi rekvizitum, azt jelzi az az alkotói alapállás, amelyet eoi loytmái szemiotikai és szemantikai kutatások során deklarál Papp Tibor is „elő-jegyzetsorában”. Miután a „*morgó elveszti szüzességét*” a „*mai szövegben a jelek térbeli elhelyezésével az író nem a pikturálisán semleges tér / teherbeesését célozza, hanem a jel korábbi írásképhez viszonyított új / helyzetéből fakadó jelentésvaltozását igyekszik előidézni az új jelentést láthatóvá tenni.*”¹¹¹¹

S azt is érzékelteti a Műszerek poemájának utolsó lapján megjelenő konkrét költészeti alkotásként értelmezhető menetrend-vers, hogy az idegen tárgy irodalmi applikálása, azaz egy szerelkezés kezdő és végpontjának megjelenítése, s az erőszak mintvég-célnek a deklarálása ki/beteljesítése jelentékeny felszabadító erővel rendelkezik. (1 1 5. o.)

A tényleges irodalmi folyamatokra való utalások darabjaiként vehetjük számba a KILENC 4-ES ciklus számvariációt, amelyek a Magyar Műhely fedőlapjának „elrontott” példányaiként kerültek be a könyvbe, jelezve az alkotás fázisait és az értékelés lehetőségeinek sokféleségét. S ezt a műhelymunkát, annak közös változatát idézhetik emlékeinkbe a 35-67-ig számig tartó fedőlapok, amely folyóiratszámok nemcsak szerzőknek és a Magyar Műhely alkotóközösségének radikális nyelvi-képi fordulatát foglalja magába, de komparatív elemzések

egyik kiindulópontja is lehetne a különböző művészetselelétek aktuális értékorientációinak tekintetében.”¹¹²

Azonban Papp Tibor Vendégszövegek 2,3 könyve nemcsak a formális és tárgyi szimbolikák strukturái mentén válik értelmezhetővé, mivel ezek az alapvetően külsődleges mondható tipologizáció kísérletek mögött mindig meghúzódik az önmagát felmutató és a poétikumot transzcendáló műalkotás. Így annak az aktuális hermeneutikai értelmezésnek, értékelésnek is érvényt szerezhetünk, amely már a romantika óta napirenden van mind az esztétikai-művészetfilozófiai reflexiók, mind a művészetpszichológiai megközelítések kapcsán. Hogy mennyire adekvát és lehetőségekkel telített a két megközelítésmód egymásra vonatkoztatása, azt jól példázza Odo Marquard történeti és szisztematikus elemzése. Ahol a hegeli filozófia, illetve a romantika művészetfilozófiájának és a freudi tudattalan elméletének összekapcsolására tett kísérletében kibontja azokat az értelmezési lehetőségeket, amelyek adaptációival rámutathatunk az egzisztenciális mozzanatok művészeti szublimációjára, valamint tudatosíthatjuk a „többé-nem-szép-művészet” mindennapi funkcionalitását egy ön-beteljesítő terápikus művészetfogalom vonatkozásában.

Idézzük fel Marquard alaptézisét. A kiindulópont a hegeli esztétika jóslata, hogy legmagasabb értelemben vett művészet immáron a múlttá, s az egészséges világnak a művésztre éppenhogy nincs szüksége, ellenben ha beteg, akkor gyógyítása a művészet segítségével hiábavaló fáradozás. Ez a paradox megfogalmazás kétségkívül magában hordja a modem kor alaptendenciáit érintő igazságot, azonban a gyakorlat, a művészeti kísérletek egyre gyarapodó és torlódo halmaza mégis másféle értelmezést is megenged. Annyi bizonyos, hogy az ideológiai értelemben vett művészfogalom valóságok, politikai dogmák által megtámogatott lehetőségei majdhogynem kimerülni látszanak. Azonban, ha ennek a folyamatnak visszáját tekintjük, akkor jelentős teljes mozzanatok fedezhetünk fel az egyéni szabadság különböző változatainak megfogalmazása és a művészeti teljesítmények között.

Az *első ilyen szabadságmotívum; a megélt élmények rögzítése*. Ennek egy különös folyamatával találkozhatunk Papp Tibor elemzendő sorozataiban. Elsőként ISMÉTELEK MINT EGY FÉNYMÁSOLÓGÉP, majd az ÉRINTETLEN EMLÉKEZET ciklus darabjait vizsgáljuk. Már az első nyitó képen is egy begyűrt fénymásolatot láthatunk. Aki csak valamelyest is ismeri a gépek technikai adottságait és tapasztalatai is vannak működésükről, az tudhatja, hogy efféle gyűrt lapok nap mint nap keletkeznek. A művészi szabadság pontosan abban áll, hogy mindezt nem félresikerült, elrontott objektumként kezeli a szerző, hanem műalkotássá avatja. S az sem véletlen, hogy a kezdőimpulzust ez a munka adja, majd ezt követi egy immár teljesen olvasható változat, amelynek egyik variációrészlete a következő:

„ismételek mint egy fénymásológép + esti riadót sugároz a rádióadó + elpárolog karomból az emlék + a fürdőgőz a kutyakarambol + elpártol a verstan a szavaktól + fésületlen fogak sárgállanak + az országos rendezőiroda közli hogy + imaszőr és ady hivatal úszik az árral + vajon mi lett az óralánccal + a vékony szálú harisnyanadrággal + vajon ki lóg a dróton + vékonyszálú harisnyanadrágban + vajon mi lett az óralánccal + imaszőr és ady hivatal úszik az árral + az országos rendezőiroda közli hogy + fésületlen fogak sárgállanak + elpártol + a verstan a szavaktól + a fürdőgőz a kutyakarambol + esti riadót sugároz a rádióadó + ismételek mint egy fénymásó”

Ha a szövegösszefüggést vizsgáljuk, akkor egyfelől megerősíthetjük azt a tételt, hogy feltételezhető egy olyan régió, a most meglévő tudaton túl, és egy tevékenység,

amely többé már nem önmaga révén, csak saját eredményein keresztül jut a tudatba. Aminek tulajdonképpen menekülnie kellene a tudat elől, a tudatosodás elől, az tudatosodik. Annak, hogy csak töredékeiben és semmiképpen sem összefüggéseiben írhatjuk le a világot, az jelen esetben művészeti manifesztációként jelenik meg. Így még az olyan véletlenszerű mindennapi események is saját jellegzetességeiknek megfelelő alakot ölthetnek - tehát ismétlődnek -, amelyek esetleg a hétköznapi közbeszéd fecsegés szintjén eseményeknek tűnhetnek, s ezt erősítik az egymásra következő variációk is. Az egyhangúságot ezek a pusztá matematikai alapon szerveződő változatok nem törhetik meg. A világ fényeinek, dolgainak megjelenítése, a tudomány és technika által előtérbe kerülő világtértelezés ismétlési procedúrája azonban csak első pillanatra és az absztrakt valóság szintjén jelzi a szabad emberi tevékenység zárójelbe tételét. *Mint már utaltunk rá, a rámutatás* aktusában jelentkező művészi gesztusnak kitüntetett szerepe van abban, hogy a „selejt” műalkotássá váljon. Ez a szembesítés azonban egyfajta bomlási folyamatot reprezentál, aminek egyik szimbolikus aktusa mindenkor rutincselekvéseink rögzítése, a világból érzékelt benyomásfoszlányaink megjelenítése. A művészet így - Hegellel szólva - túljut önmagán, de magának a művészetnek a formájában.

Ezt köthetjük a romantika által megfogalmazott „tudatlan elméletéhez”, ami azt a kérdéssel feltevést hozza mozgásba, hogy *miképpen képes a természet jelen lenni, ha történelmi ember egyszer már azt maga mögött tudja?* Itt a technika és a modernizáció által életre hívott *második természetnek* - ami már néha úgy tűnik, első - és a hozzá kapcsolódó *reflexivitásunknak* a viszonyát vizsgálhatjuk. A műalkotás megjelenítése nem pusztán a meglévő visszaadáshoz kötődik, hanem az organikus formák életre hívásában, a dolgok belsejében, alakjában működő forma felszínre hozásában realizálódik. Így kapcsolódási pontokat találhatunk a megjelenített valóság különös és egyedi formái, valamint a valóságot megjelenítő technikai médium között. S hogy mennyire szerves ez a reláció, azt mutatja a fénymásológép használata során felbukkanó hibalehetőség megjelenítése, tudatosítása, amelynek csak egyik részét képezi az objektív hiba (piszkos a henger, áramkimaradás, stb.), mivel a másik elem a szubjektum hiányos tudásából, gyakorlatlanságából adódik (gyűrött papírt helyez a gépbe, vagy rosszul helyezi el a papírt). Mondhatjuk azt is - újrafogalmazva Schelling intencióit -, hogy a technikai világ tökéletlenségének felismerése és az ezzel való játék a tulajdonképpeni halálnak, pusztulásnak a kivetítése. Mivel azonban ez a játék művészetként jelenik meg, így egyszerre érzékeltetheti a fantáziatevékenységben megnyilvánuló külső kényszer alóli szabadságot¹³ és az erősz és halál egymásra vetített konkretizációját 23.

De nézzük sorban az egyes költői funkciókat. A *játék öröme* abban rejlik, hogy a költő egyre másra nagyítja ki a gyűrt lap részeit, és azt rámásolja a hibátlan példányra. Felfedez egy játékot, saját szabályokat alkot, s így megjelenítheti a tudomány és technika által determinált saját világ ellenpólusát. Annak a modulációnak lehetünk tanúi, ami egyaránt feltételezi *érzéki konkrétság* és emberi végesség megjelenítését. Már jeleztük, hogy egy alkotói folyamat véletlen és szükségszerű dimenzióaltságaként is értelmezhetjük Papp Tibor versciklusát, amely a szabadság és játékosság rámutatás jellegzetességeire irányíthatta figyelmünket első olvasatban. De ha a folyamat szimbolikus utalásaira kérdezzük rá, akkor az érzéki konkrétság, a gyűrt képek nagyításai, majd rámásolásai az „eredeti” szövegre (a ciklus második oldala), a textúrák véletlenszerű megjelenése az asszociációk tág horizontjára irányíthatják figyelmünket. A kezdő gyűrt képet és az eredeti gépelt példányt követi két különböző gyűrt töredék rámásolása, majd megint az eredeti gépelt lap, de immáron *nem teljes terjedelmében, hanem egy részlet kinagyításával.*

Az érzéki gyűrt elemek és a tiszta textusok egymásra vetítései az erősz lényegi formatartalmait éppúgy emlékeinkbe idézhetik, *mint idea és valóság egymásra vetített különbözőségét*, majd végül az idea közelképe zárja a sort. Ezt követően egy újabb gyűrt kép, majd ismét, immáron véletlenszerűen egymásra másolt textustöredékek jelzik a kezdeti érzéki valóság és az ideák egymásba gabalyodását. Végül egy negatív kép zárja a fokozódó ismétlésvariációkat, mi egy szimbolikus és valóságos teremtő aktus végpontjaként is jelezheti az alkotói szándékot és befogadói közelítést.

Azért volt szükséges jelezni a poétikai játék dimenzióaltságát az érzéki konkrétság és végesség leírásával, valamint a szimbolikus jelentéstartalmak lehetséges változatának értelmezésével, mert ennek kapcsán jelezhetjük, hogy milyen *alternatív rekonstrukció* segítheti további elemzésünket az ÉRINTETLEN AZ EMLÉKEZET sorozat munkái kapcsán. Ebben az esetben azzal a szimulációs problémával találkozhatunk, amelyet Baudrillard igen plasztikusan fejtett ki elméletében. Papp Tibor fotói, amelyekre applikálta szövegtöredékeit, egy spanyolországi elhagyott „szellem-város” (ghost town) részleteit mutatják. „A Nyugat egész hitével és jóhiszeműségével - írja Baudrillard -, arra tett, hogy egy jel mélységesebben visszaadhatja a jelentést, hogy egy jel átváltható a *jelentésre*, és hogy valami ennek biztosítékul szolgál. - Isten, természetesen. De ha maga Isten szimulálható, azaz jelekre redukálható, akkor ki szavatol? Az egész rendszer súlytalanra, gigantikus szimulakummá válik. Nem irreálisra, hanem szimulakummá, azaz nem váltható át többé valóságra, hanem csak önmagára, egy megszakíthatatlan körforgásban, amelynek sem referenciája, sem kerülete nem létezik sehol.” Ehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy Baudrillard példái a rezervátumok, barlangok hermetikus elzárásáról, hogy a tudomány megőrizhesse, akár tárgyának „halála” árán is, csak kiinduló analógiaként szolgál jelen elemzésben. Mivel itt pontosan a szimulációs probléma felfedéséről van szó, amely folyamat révén visszahelyeződhet jogaiba a poétikai aktivitás és teremtés. Fontos még ennek kapcsán felidéznünk az ábrázolással szembehelyezkedő szimuláció jellemzését: „Az előbbi a jel és a valóságos dolog közötti ekvivalencia elvéből indul ki (alapvető axióma még akkor is ha utópikus) ellenben a szimuláció a megfelelés elvének *utópiájából*, a *jel mint radikális tagadásából*, a jeltől mint minden referencia visszafejlesztéséből és halálra ítéletéből. Míg az ábrázolás megpróbálja feloldani a szimulációt, melyet hamis ábrázolásnak értelmez, addig a szimuláció magába zárja mint szimulakrumot az ábrázolás egész építményét.”¹⁴ Ha Papp Tibor munkáira figyelünk, akkor szembesülhetünk a Baudrillard által jelzett előkészítő-szimulációs fázisok lehetséges ellenpólusaival. A *mély realitás visszatükrözésével* szemben itt egyfajta *destrukciós jelölési technika* megmutatására figyelhetünk. Már a nyitó képen, a fénymásoló által „bekeményített” fotón az „AMPUTÁLJÁK - amputáció - A SZAVAK VÉGTAGJAIT MEG MA SZAVAZZON” értelmezés található (egy BOR céggel ellátott ház falfelirataként), amely sokkal inkább a bomlási folyamat nyelvi megmutatható radikalizálására utal, megsokszorozva a lehetséges alternatívák számát. S nem is a *mély realitás elleplezése és eltorzítása* jelenik meg, sokkal inkább a *teljes életvilágot átfogó* megnevezések vezetnek tekintetünket (dereng a hajnali pékszag, sör). S hogy mennyire nem hatja át a munkákat, az elleplezés és torzítás üt át a munkákon, allegóriái, metaforái, jelzik az ablakkeretekre, faira rótt feliratok (piszkos, ideiglenes, penészlenek, nemi beteg). Minden szimbólumot a maga elmenteként is értelmezhetünk és így még inkább élessé tehetjük a létezés valós és fiktív jellegét. Egy plakáton a következőket olvashatjuk: „Ég a tűz a mosdótálban, a vízzel gyűjtött cigaretta, és fokhagymacsemet, elégnek a veszélytelen ritmusképletek”. Így nem a Gonosz megjelenítése és a rontás szint-

Papp Tibor
LOGO – MANDALÁK ❄

FLUXUS

TÖRTÉNELEMZŐ

* A látható nyelvre alapozott vizuális irodalmi művek egyik jellegzetes típusa a logo-mandala, mely főleg a konkrét-és a specialista-költők munkái nyomán vált ismertté. Legfőbb tulajdonsága, hogy 1) formája kör vagy négyzet alakú, 2) középpontja van, 3) szimmetrikus, 4) olvasata a tengelyek mentén megfordítható, 5) szavai sokszor visszafelé is olvashatók. A *logo-mandalában* a szavak írott képe a többszörmű olvasat szolgálatában áll, a látványban rejlő tartalom gazdagsága többnyire csak hosszabb szemlélődés után bontakozik ki. A *logo-mandala* az elmélkedés műfaja.

MONDATOK HOMOKJA

HAB

VISSZAHATÓ

KELÉNYI BÉLÁNAK

Vitéz György
FEGYVER SZÜNET

Ezerkilencszáztizennyolcat irtak akkor (és most is)

Elcsitulnak a hordágyasházak.
 Másfajta, szüneti mulatság készül:
 Forradalmak fekete szőllejét
 tapossa sok meztéláb talpas.
 Hogy nem lép többé papírtalpú csizma
 löszös latyakba, -fönn, a krétahegyek közt
 elnéptelenednek a barlangok; az Isonzo vize letisztul,
 összecsapja szárnyát a békeangyal.
 A Betlehem felé kúszó szörny
 megáll egy pillanatra. Allenby tábornok
 lehúzza csizmáját Damaszkuszban.
 (Peng-e a penge, Arábiai Lőrinc?)

A Pireneusoktól északra tüsszög a spanyolnátha,
 - immár nemzetközi -
 - majd aláírják Bisszt-Litovszkban is -
 s brekegni készülnek a párizskörnyéki békák.

A tizenegyedik hónap
 tizenegyedik napjának *
 tizenegyedik óráján
 A trombiták recsegnek.
 A katonák tisztelegnek.
 A halottak porladoznak.

Fő és zászlóhajítás.

Fiam, innét származik a gyalázat,
 mondotta Gyula bácsi, a deportált államtitkár.
 Innét a bajuszos megváltók,
 innét a harag szőlleje.
Elhulltanak legjobbjaink (értsd itt Európát)
 s azóta is: szünet *nélkül*, hol itt, hol ott
 dörög a fegyver;
 guid pro guo: Csóvát vet a lángelme a nádtetőre
 s az eresz alatt gyűlik a falrahányt borsó.
 Igen, *ezt* a borsót törték az orrunk alá,
 hogy négyszólamban tüsszögünk tőle
 és mint a nénikék az énekes misén
 beleköhögnek a Sanctus utáni csendbe
 fulladozunk mi is. Oh, *dona nobis ...*
 Adj nekünk: tíz deka tökmagot,
 félliter tejet, öröklakást,
 (de egyelőre ne a Farkasréten)
 Opelt, Pözsót, két évi vakációt
 de legfőképpen azt, hogy *itt*, a két fülem közt
 szűnjön meg már az agyuk dörgedelme,
 a kard ki kard az eb ura fakó.
 Ne ecetesedjék meg az a drága must
 (must vagy soha)

legyen *külön* a háború
 és mindenkinek külön-külön
 béke.

1918. november 11. ón írták alá a nyugati fronton a fegyverszüneti egyezményt. A nyugati szövetségesek országában ez a nap a mindkét világháborúban elesett katonák emlékére is.

„Háry János nem eszményképem”

VITÉZ (NÉMETH) GYÖRGY

(Beszélgetőtárs Tar Ferenc)

Vitéz (Németh) György 1933-ban Budapesten született. 1951-es kitelepítése után munkás volt. 1956-ban Kanadában telepedett le. 1973-ban doktorált. A montreáli Queen Elisabeth kórházban pszichológusként és a Coveordin Egyetemen dolgozott. 1981-től az ARKANUM szerkesztője. Jeles műfordító. Fontosabb művei: Amerikai történetek (1975), Missa agnostica (1979), Jel beszéd (1982), Az ájtatos manó imája (1991)

Milyen családból származol, hogyan telt ifjúságod?

Osztályidegen családból származom. Édesapám páncélos alezredes volt, 1944-ben az I. páncélos hadosztály első felderítő zászlóaljának parancsnoka. Apai nagyapám szőlősgazda, dédapám borkereskedő volt. A család zalaszentgróti. Őseim állítólag végvári vitézek voltak, s egyiküknek II. Ferdinánd (gondolom, kifizetetlen zsold fejében) nemességet adott a noszlopi előnévvel. Noszlop a törököké volt akkoriban, s ez alkalmasint magyarázta Ferdinánd nagylelkűségét. Ennyit a zalaszentgróti Némethiek-ről. Azért hadd említsem meg, hogy 48 év után most nyáron egy jó barátom elvitt Szentgrótra. Hát nem ismertem rá a falura, de főleg a Zalára. A kanyargó mellékágakat feltöltötték, a füzéseket kivágták, a régi híd romban, s az új híd egy óriási, nyílegyenes árkot keresztes. Leckét kaptam a Haladásból.

Anyám lattay lány volt. Rabiátus nagyapámról, a Anyugalmazott ezredesről, az autodidakta festő, filozófus, feltaláló és zongoristáról másutt már megemlékeztem. Állítólag birtokai voltak a családnak a Nyírségben, de a század elejére mindebből csak adósság maradt, amit az öreg a szokásos pereskedéssel csak tetézett. Édesanyám testvérei és rokonai közt sok volt a képzőművészeti és zenei tehetség, apámat az irodalom érdekelte, s könyvtárában ott sorakoztak a klasszikusok mellett a Nyugat írói és költői is.

Gyerekkoromat boldognak mondhatom. Egyedüli gyerek lévén rokonaim kényeztettek, édesapám beosztottjai is

igyekeztek a kedvemben járni (noná!), s a háború eseményeit (beleértve a bombázásokat és az innen-onnan szivárgó rémtörténeteket) érdekes kalandnak tekintettem. Ausztriába menekülésünket, s földi javaink megsemmisülését is így módon fogtam föl, s a dolgok tragédiáját csak akkor kezdtem igazán megérteni, mikor halálos beteg édesapám Karintiában viszontláttam. Azután eltemettük apámat, s anyám és én hazatértünk Budapestre. (Őszintén szólva, ez nem volt a legjobb húzás, mert néhány esztendő után már jöttek az ötvenes évek.)

- Hogyan emlékszel vissza erre az időszakra?

Édesanyámmal anyai nagyanyámnál laktunk a Lövőház utcában. Az Érseki Katolikus Főgimnáziumba jártam (II. Rákóczi Ferenc Gimnázium.) Szegénységünk ellenére kellemesen emlékszem vissza a 47-48-as esztendőkre, cserkészret, természetbarát kirándulások, belógások a Zeneakadémia hangversenyeire, sakkozás, barátok kiváló csapata. Őrsvezetőm volt Bárdos Tamás (Daróczy Bárdos, a zeneszerző), osztálytársam Szabó Iván, s fölöttem járt Katona Tamás. A jövőre nem igen gondoltunk, s úgy éreztük, ahogy esik, úgy puffan, s mindig lesz valahogy. Sajnos nagyot esett és még nagyobbat puffant a mi kis világunk. 1951-ben mint osztályellenséget kitelepítettek Okány községbe. Mikor nem a földeken dolgoztam, népdalokat gyűjtöttem meg anekdotákat környékbeli népi íróinkról (Sínka véstői, Szabó Pál biharugrai, Erdélyi kőtegyáni volt.) Meg kell mondanom, a köznép nem osztotta irodalmáraink és városi olvasóink lelkesedését az említett szerzők iránt.

1953-ban Nagy Imre szélnek eresztette a kitelepítetteket. Föllélegzésem sajnos nem tartott soká, tüstént besoroztak az építő honvédséghez. (Ez volt Rákosi munkaszolgálat.) Erről az időről köteteket tudnék mesélni. Karay Lajos keszthelyi költő az 1983-ban megjelent Pete György által szerkesztett Visszhang (zalai írók és költők antológiája) című kötetben emlékezett a korról és a valóságtól teljesen elrugaszkodott értékelést adott rólam. „Talán furcsán hangzik, de a legjobb magyar költő - Juhász Ferencet is ideértve, akiről a szakdolgozatomat írtam az egyetemen - Németh György. A kutya se hallott róla. Nekem munkaszolgálatos katonatársam volt 1954-55-ben. Azóta sem tudok hollétéről. Lehet, hogy meghalt, lehet, hogy kiment - nem tudom. Vagy álnéven ír... De ha van mai költő, akiről elmondhatom, hogy zseni, akkor ő az. Mindmáig óriási hatással van rám... Akkor 22 éves volt, amikor katona voltam vele... Nem csupán, mint költő, hanem polihisztor szerű, iszonyatos tárgyi tudású fiú volt. Segédmunkás volt, nem érettségizhetett le, az apja ezredes, vagy valami hasonló volt... Valahol Kápolnásnyék környékén lakott Később próbáltam megkeresni, írtam is Kápolnásnyékre, de hiába. Az apja régebben meghalt. Anyjával élt. De lesze relésünk után többé nem láttam. Kis alacsony barnabőrű,

hajlott járású fiú volt, olyan Beethoven típusú, megjelenésében is gyerek. Bármiről kérdeztük, tudott felelni... Egy más írásait olvastuk, beszélgettünk az irodalomról... de egyikünk sem volt könnyen feloldódó ember, se ő, se én. Kiváló ember volt, csodálatos. Játékból lefordította Lenau Faustját, ilyesmikkel szórakozott, dehát verseket írt elsősorban... Érdekes, hogy milyen termékeny volt, abban a néhány hónapban... Lenyűgöző volt. Ötvenéves korom küszöbén most is azt mondom: egyedülálló jelenség volt." Ezt mondja Karay. Aztán a munkaszolgálatnak is vége volt. Kiszabadulásom után új életet kezdtem - mint ezt Podvinecz marsall mondta atyjára emlékezve a Láthatatlan Légióban, Írtam egy csomó „zsenget”, fordítottam németből, és dolgoztam a Pamutkikészítőgyárban. Magánúton leérettségiztem s írásaimmal házalni kezdtem a szerkesztőségekben. Szó volt arról is, hogy fölvesznek az egyetemre magyar-német szakra. A forradalom az üzemben ért, éjszakás voltam s eleinte csak a rádióból értesültünk az „eseményekről”. Jóval később, a hajnali műszak beszállingózó melósai adták tudunkra, hogy forradalom kezdődött s a vér már „piroslott a pesti utcán”.

A forradalomban - néhány barikád építésétől és történelmi illúzióktól terhes rövid szónoklattól eltekintve nem vettem részt. Az utóbbi években csábított a fantázia, hogy némely kortársamhoz hasonlóan forradalmi múltat, méltatlan szenvedést és megaláztatást teremsek magamnak. Hány János azonban máig sem eszményképem, s így azt kell mondanom, túléltem - nem úgy, mint bajtársam Kormos Zoli, akít a Korvin-közben „meglátogattam” amikor épp nem lőttek, s aki nyomatékosan azt javasolta, ha nem akarom idő előtt alulról szagolni az ibolyákat, húzzam el a csíkot Nyugat felé, s majd ott mondjam el a mondókámat. Két nap múlva gránát robbant, s Zoli földi maradványainak csak 81 -ben adott amnesziát Kádár János, a Nyugat kedvenc szocialistája. Csóóri Sanyi (akit az Új Hangnál ismertem meg) hasonlóképpen buzdított, s őszintén szólva Lascsenkó altábornagy falakra ragasztott parancsai sem igen motiváltak az itthonmaradásra. Még a munkás-paraszt kormány miniszterelnöke is azt mondta: „Akinek nem tetszik, vegye a kalapját és menjen.” Nekem csak svájcisapkám volt, de fogtam és mentem. Persze világot látni ingyen, az se kutyta. Még hozzá Kanadában! Hát így és ezért hagytam el Magyarországot.

- *Hogyan találtad meg a helyedet Kanadában?*

- Negyven év távlatából őszintén mondhatom, megtaláltam a helyem. Amit életemben elértem, ennek az országnak köszönhetem. Itt tanultam meg, hogy a szabadság tolerancia, a mások véleményének tiszteletbentartása, a köz és magántisztesség, a polgári jogok és kötelességek gyakorlása nemcsak elvont fogalmak, hanem az emberi életforma keretei és jellemzői. Végtelenül elszomorít, hogy e békés és köztisztelőben álló ország létét egyre inkább fenyegeti a quebeci francia nyelvű lakosság jelentős részének egyre agresszívabbá váló sovinizmusa. (Nem véletlen, hogy ügyüket a magyar szélsőjobboldal extatikusán támogatja.) Sajnos, a történelem dialektikája könyörtelen, a legpozitívabbnak tűnő tézis is magában hordozza antitéziseit. A hogyanra persze sokkal hosszabb lenne a válasz, az elmúlt negyven év egymásra fényképezett emlékei nem állnak össze, időt, teret, érzelmet, gondolatot szervesen megjelenítő tomogrammá. Inkább összemazsa-

tolódnak kicsit, mint a zsíros kenyeret evő kisgyerek kezéből kiráncigált fotográfiák. Úgy is mondhatnám, annyi dolgom volt a világban, hogy magamra nem igen jutott időm. Meg talán kevésbé vagyok hiú, mint más alkotók: Nagy Paltól költőfeleségemig váltig mondogatják barátaim és kritikásaim: „Nem veszed te komolyam az írást meg az életet.” Sajnálatos, ez így igaz. Nemcsak az írást, az életet is nemes hobbynak tartom, annak metafizikus értelmet, transzcendens célt nem tulajdonítok, s bár a figyelem és elismerés jóleső érzést keltenek bennem, két pohár jó borhoz, baráti beszélgetésekhez, s mi tagadás, a szerelem fizikai megnyilvánulásaihoz hasonlóan kellemes érzések fűznek. Ilyen magatartásai végeztem el az egyetemet, dolgoztam, mint pszichológus és egyetemi tanár. Ezt találtam értelmes viselkedésnek: csökkenteni az emberek lelki szenvedését, és terjeszteni a tudást.

- *Több könyved jelent meg a párizsi Magyar Műhely kiadásában, részi veszel az Arkánium szerkesztésében, 1991-ben önálló kötetedet adta ki a szombathelyi Eletünk, és az utóbbi években írásaid jelennek meg hazai folyóiratokban is.*

- Ami az írást, a magyar verset, tanulmányt kritikát illeti, ezt mindig ajándéknak, luxusnak tartottam. Az íráskényszerrel természetesen szinte minden író beszámolt - s ez nálam sincs másképp. Csak tán ritkábban „jön rám” ez a kellemetlen érzés, mint másokra. Inkább mást csinálnék, főznék vagy horgásznék. De ha egyszer leküzdöm a természetes ellenállást, - ami azt súgja füledben: Hogy írhat sz ilyen képtelenségeket? Nem szégyelled magad, viselkedj úgy, mint más normális ember! - akkor elindul a szöveg, mintha valaki diktálná a fejemben, én meg csak körmölöm. Hát így küldözgettem ezeket a diktálásokat annak idején az Irodalmi Újságnak, az Új Látóhatárnak és a Magyar Műhelynek. És hát közölték is őket, - gondolom azért, mert megütöttek egy bizonyos mércét. A Műhely szerkesztőivel, (a „fiúkkal”) igen jó barátságba kerültem (Bujdosó Alpár iskolatársam is volt) s közben másik iskola, osztály és padtársam, Sándor Andris (András Sándor) is előkerült. Kemenes Géfínnel egy meglehetősen duhaj házibulin találkoztam először. Később egy egyetemen tanítottunk. Bakuczot a Magyar Műhely 1975-ös hadersdorfi találkozásán ismertem meg. Végül minden és mindenki összejött - innen az Arkánium. Horváth Elemér és Baránszky részei voltak ennek az újkori Pleiad-nak, melyet itthon „amerikai iskolaként” emlegetnek. (Bárcsak valaki megírná történetünket, - sajnos sok a tyúkszem, amire véletlenül vagy akaratlanul ráléptünk.) A Műhely három kötetemet adta ki, ezek jórésze eljutott Magyarországra, azoknak, akiket illetett. Az Eletünk-nél megjelent kötet az első három kötetet és az Arkánium első hat számában megjelent verseket tartalmazza. A bizonyos hírnévre szert tett Missa Agnosticából rádiójáték is készült 90-ben, Mensáros és Pápai Erika hangjával. 1988 óta rendszeresen jelennek meg verseim a Kortársnál, a Tiszatájban, az Alföldben, a Jelenkorban. Ez utóbbiakból már régebben összeállt egy kötet „Haza Tér És” címmel. Kiszedve, kefék kijavítva, hirdetve. Csúszik. Nyista guba. Múlt ősszel Bakucz-szimpoziumot rendeztünk az Írószövetségben. Eljött néhány avantgardista. De egy félnapra miénk volt a provincializmus, konzervativizmus és a félszegű posztmodern düledező fellegvára. No ettől jól éreztem magam. És ennyi az egész.

Keszthely, 1997. augusztus

Forrai Eszter

FÉNYES FÜRTJEIDBŐL

Fényes fürtjeidből
 Hullajtsd rám szirmaid
 Ágkarjaidból rügyek pattannak bennem
 S tavaszra virág leszek
 Csak szélvihar ne jöjjön
 Mert törékenyen várom
 A hervadást a halált
 Óvj szép szemeddel
 Takarj bársony estéinken
 Védj
 Védj
 Szemverés ellen
 Szikrázik a hókristály ablakunkon
 S kicsi kályhánkából
 Zenél a tűz
 Január van, zimankós hideg...

KEZDET BEN VOLT A SZÍN

A hajón élsz,
 Szoba, festőállvány, műterem
 S benne te magad -
 Ecsetvonások szavaid
 S a zene ritmusára billenek
 Növényeid metronóm ágai
 Lépkedünk majd futunk
 Szalagtépés iramunk
 Kezdetben volt a szín
 S aztán az ige
 Megvetetlen ágyadban
 Tegnap ülések nyoma
 S a kerek ablakon átsütő holdsugár
 Az Eiffel torony szétvetett lábai között
 Világítja ezt a kezdődő szerelmet...

Pardi Anna

HOFFMANN AZ ABLAKNÁL ÁLL

Hoffmann az ablaknál áll. Testvéreire emlékezik.
 Az első kiskorában meghalt, a második fiú hajléktalanként
 elzüllött, ő maga anyjától örökletes idegbajjal küszködik.
 E. T. A. Hoffmannban, szabadjon megjegyyezmem,
 a germán, szláv vér mellett magyar is folyt bőségesen.

Hoffmann az ablaknál áll. Königsberg az ördög bájitalától
 visszafelé varázsolt antilegenda. Bizarr szellemekkel
 teli. Az ablak alatt, no de a sok sétáló közt fel
 sem tűnik, Kant is ott megy, sötét felöltőben.
 Kant, a polgári racionalista.

Hoffmann az ablaknál áll. Éppen virrad már, éppen
 alkonyodik, nála a sok ital miatt ez kissé összezavarodik.
 Rák, skorpió, hiéna öleli a mellkas sivatagait.
 Csak a zene nyújt vigaszt, a delírium diótörő
 kis balettekkel.

Hoffmann az ablaknál áll. A humán fecsegéseknek
 sok az alja. Művészként a létezés klónozását rég
 feltalálta már. Szíve tüneményei által látta, trauma
 szellemcserékben a világot. Vándorsebre vándorkabátot
 öltve azután leballagott az akkor is humán selejttől
 vitális utcákra.

VÁCZY JÉPONT TAMÁS GRAFIKÁJA

Győri László
AUFSTEHEN

Az egyik fülbevalóval kezdte,
a másik nyakkendővel,
az egyik rágyújtott,
és azzal öltözött fel,
a másik kávézott előtte,
az egyik a tükörrel kezdte,
a másik a redőnnyel,
az egyik az ablakon kinézett,
Orsika fönt van-e már,
látta, hogy Orsika fönt van,
hát akkor itt van már a fönt,
az egyik ezzel kezdte,
a másik a tükörtojással,
az egyik a tegnappal kezdte,
a másik semmivel se kezdte,
az egyik tervekkel volt tele,
a másik azt mondta, ismerem őket,
ezek a három-, ötéves komorak
elkezdődnek és úgy befejeződnek!
az egyik zuhanyba öltözött,
úgy ment el hazulról,
a másik azt se mondta, hogy szeretlek,
azzal szállt föl a villamosra,
az egyik a bugyival kezdte,
a másik Dante házára nézett,
arra az akvarellre,
és közben arra gondolt,
hogy mért nem azzal kezdte,
az egyik vietnámi balzsam,
a másik sarokcsiszoló,
és kezdi tudni látni lassan,
hogy gonoszak vagytok mind,
az egyik asszonyba öltözik,
először azt veszi fel,
a másik öltözik,
először azt veszi föl,
az egyik hajmosásba,
a másik szintén a hajmosásba,
a népsűrűség a fürdőszobában a legnagyobb
reggelente,

és aztán eljön az este,
aki az inggel kezdte,
a plafonnal kezdi,
én azzal, hogy szeretlek,
először azt vetem le,
az ágyból kitekintek,
de „nem azért”, „nem hogy”,
bár a célirányosság se szégyen,
ha veled a legjobb.

Szoliva János
PANELHÁZ

Bömböl a fehér szobafal,
zaj, zöreij, durrogás,
beleremeg az emelet.
Fejünk fölött a szomszédék
éppen ürítenek.
Ők mindent a WC-be süllyesztenek,
lezuhog minden, ami hányadék:
gyufa, cigarettavég,
szőröcsomó, borotva,
koton, szagos pelenka,
doh, penész,
elhidegült szeretkezés,
kés, villa, vásott kanál,
törött tányér, üvegcserép,
kozmas ételmaradék,
hasmenés, székrekedés,
undor, viszolygás,
szitok, káromkodás,
ajtócsapkodás,
„nincs pénz”-hangulat,
rossz közérzet;
veszekedés, verekedés -
Folyik a vér.

Alabán Ferenc

VALÓSÁGIRODALOM ÉS NÉPI MOTÍVUMOK A SZLOVÁKIAI MAGYAR LÍRÁBAN

A szlovákiai magyar irodalomról értekezve - akárcsak más (nemzeti kisebbségi) irodalomról szólva - irányzatokat, esztétikákat, hasonló vagy netán azonos vonulatokat, törekvéseket, a valóságra visszanéző, azzal feleselő kezdeményezéseket és fejlődési vonulatokat tartunk számon. Legyen az akár a valósággal elkötelezett, élményi kísérletező vagy éppen formabontó irodalmi irányzat. Egy szélesebb kontextusból szemlélve a szlovákiai magyar irodalom nagyon sokszor (legtöbbször) más irodalmaktól kapta az ösztönzést, és így idegen művekkel egyenértékű vagy gyakran azoknál kevésbé értékes műveket hozott létre. A szlovákiai magyar költők, írók többnyire a magyarországi, a szlovák, a cseh és más nemzeti kisebbségi magyar irodalom hatása alatt alkottak. Általában, de nem mindig. Csúcsteljesítményeiben ez a kisebbségi irodalom úgy olvasítja magába ezeket a hatásokat, mint a szlovák irodalom a cseh irodalmat, mint a cseh irodalom a franciát. Formai, esztétikai és eszmei összefüggések kétségtelenül vannak, amelyeket illenék részletesebben megvizsgálni a jövőben. S van természetesen olyan része, amelynek ezekben a környező irodalmakban nincs megfelelője: többek között kisebbségi létből és valóságból fakadó és táplálkozó motívumokból született irodalom vonala.

A különböző irodalmi és esztétikai hatások beépítése az előrelépést, a kitörés igényét, a növekedést és a fejlettebb irodalmakhoz való felzárkózást jelenti, másrészt a hazai kisebbségi valóság művészi kifejeződése a megmaradást, a „csak a miénk”-et, egyúttal a különlegességet, az egyedül hangsúlyozza. Az első lehetőség és tendencia igyekszik megszerezni a vezető szerepet, a másik - hitel - hiányában visszahúzó erővé válhat. Az első a mozgás, az experimentum lehetőségét akarja, a másik egyértelműen a morálét és a megmaradást. Így, analóg módon, mintha az „értelmességet” látánk az „érmesség” mellett, mintha a világba való vágyakozást éreznék a hagyománnyal, mintha az újért, a másért igényét tapasztalnánk a hozzánk tartozóval.

A szlovákiai magyar kisebbségi írástudó jórészt mentes a nemzeti (nem kisebbségi) értelmiségit kínzó kételemek egész sorától. Igaz, más gondok foglalkoztatják. A kisebbségi gond és az irodalom fogalmak kettős egységet jelentenek és jelentettek a szlovákiai magyar tájakon. Ami egy történelmileg kialakult és körülhatárolt kisebbségi közösség küzdelmét jelentette és jelenti a létért, a megmaradásért, az az irodalom szempontjából művészi értékek születését és folytonosságát is jelzi. Innen származtatható a szlovákiai magyar irodalom mindmáig ható tudatos és ösztönös elkötelezettségvállalása a kisebbségi lét sorskérdéseinek problematikája iránt, a közéleti és közösségi éthos, amely ennek az irodalomnak még a kísérleteit és formateremtő igyekezeteit is áthatotta. A történelmi és közösségi (ebben az esetben: kisebbségi) érdeklődés és egyben küldetés-tudat és az ebből fakadó felelősségvállalás hangsúlyozottan jelen van a legjobb szlovákiai magyar írók, költők műveiben. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy alig volt még ebben az irodalomban olyan program, irányzat, amely valamiképpen ne kapcsolódott volna a kisebbségi léthez. Ebből a valóságból táplálkozó irodalom szerves, mondhatni központi része a nép és a népi felé való orientálódás, ami nem véletlen. A szlovákiai magyar írástudók meghatározó része a népből származik - ez alapvető jellemző (a szlovákiai magyarság kb. 85%-a vidéken,

falvakban él), legjobb kulturális hagyományai tehát a néphez kötik. A szellemi értékek létrehozása közben az ún. „arisztokratikus” vonalat (kizárólagosságot) senki sem művelte eddig, legfeljebb polgári, esetenként kispolgári vonások figyelhetők meg az alkotói magatartásban. Ennélfogva szinte minden írástudó (különös hangsúllyal az ötvenes és hatvanas évekre) legalábbis pályaszakaszának egy részében a népszolgálatban látta küldetését. Persze, nemcsak a költő, hanem minden kulturális értéket teremtő kisebbségi jórészt ún. „követ” volt, a nép követje. Jellemző vonás, hogy ez a népiség a népben, és az egyes emberben is, a kisebbségi gondokkal és a társadalmi problémákkal küzdő szociológiai valóságot vélt felfedezni, nem pedig ünneplőbe, népviseletbe és hímzésekbe öltöztetett figurát.

Mindennek kiterjedt hagyománya van a két világháború közti szlovákiai magyar irodalmi életben. Már a húszas években az európaiság és az emberirodalom igényét hangoztató Fábry Zoltán mellett egyre inkább hallatták hangjukat azok az írók, költők, akik a valóságirodalom részeként a kisebbségi élet sorskérdéseit akarták az irodalom rangjára emelni. Györy Dezső, Darkó István, Mécs László, Tamás Mihály, Szvatkó Pál írói munkásságukkal valóságos lendületet adtak a kisebbségi szellemi életnek, mert a színvonal igénye mellett programosan is hangoztatták a missziós küldetést és a kisebbségi létből fakadó felelősségtudatot. Azzal is, hogy „tudatosították, az Ady által megjósolt „szétszóródás” után elsősorban az irodalom vállalhatja a lélekformálást, az új magatartás és életforma kialakításának nehéz feladatait” (Fónod Zoltán). Ezeknek a szlovákiai kisebbségi magyar íróknak Ady Endre, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső jelentette a meghatározó életményt a modern magyar irodalom képviselői közül, mind a nemzetféltést, a valóságlátást és a népiséget, mind a szociális problémafelvetést illetően.

A hírnevet szerzett sarlós mozgalom, mely a húszas évek végén alakult, szintén a kisebbségi valóság ismeretének és a népi alkotóerő feltárásának szempontjából volt fontos és jelentős, mert nemzeti és demokratikus programjával nemcsak a szlovákiai magyarságot termékenyítette meg, hanem hatást gyakorolt az összmagyarságra is. A valóságirodalom (tagadhatatlan) mindig is inkább a szolgálatot vállalta, mint az esztétizálást, hiszen a történelmi változások arra kényszerítették a magyar írókat, költőket, hogy feloldódják abban a közösségben, amelyből származik és amelyhez tartozik, s egyúttal azokat az eszméket, gondolatokat is kifejezze, amelyek a nemzeti megmaradás életérzését jelentik. Ez is azt jelzi és magyarázza, hogy az értékteremtésben azok a szlovákiai magyar alkotók érték el a legtöbbet, akik a közösségi élet egyetemes értékeiből is meríteni tudtak.

Hogy mit jelent mindez a szlovákiai magyar költészet fejlődésének 1945 utáni szakaszában, ahhoz konkrétan is felvázolunk néhány jellemző vonást. A líráról szólunk, mert az adott keretben nem vállalkozhatunk a teljes irodalmi összkép bemutatására. (Mindemellett tudatosítjuk azt, hogy a valóságirodalom, a népiség, a kisebbségi témakör és ihlet fontos motíválójá volt a második világháború utáni szlovákiai magyar prózának és szociografikus irodalomnak - Dobos László,

Duba Gyula, Mács József, Gól Sándor, Zalabai Zsigmond és mások művei bizonyíték értékűek ebből a szempontból).

A második világháború után, az ötvenes években induló szlovákiai magyar költők a valóság elkötelezettségüként, ezen belül mindenekelőtt a régió, a falu elkötelezettségüként indultak. Dénes György (*Magra vár a föld*, 1952; *Kék hegyek alatt*, 1955), Bábi Tibor (*Ez a te néped*, 1954; *Hazám, hazám*, 1995), Gyurcsó István (*Anyám mosolyog*, 1955), Csontos Vilmos (*Kell itt a szó*, 1956), majd Ozsvald Árpád (*Tavaszi lesz újra, kedves*, 1956), Veres János (*Ifjú szívem szerelmével*, 1955), Török Elemér (első önálló kötete csak 1968-ban jelent meg *Fényért perelek* címen) lírája közvetlen kapcsolatot mutat a klasszikus népi magyar költők (Petőfi, Arany, Csokonai, Illyés, Erdélyi, Sinka és mások) örökségével - megfigyelhető ez az ismérv programadásban, szemléletben, élményekben és nyelvhasználatban egyaránt. Másrészt jelentkezésük egybeesik az ún. „újfajta” realizmus (hivatalosan: szocialista realizmus) térhódításával, ami nagy szerepet játszott az akkor indulók költői profiljának, ars poeticájának és a líra akkori társadalmi funkciójának kialakításában.

Az említett költők és más alkotók is a Fábry Zoltán által megfogalmazott „valóságirodalom” hatására és annak értelmében fordultak a legkézenfekvőbb valósághoz, a néphez, a kisebbségi problematikához és a falu anyagához. Ezekben a versekben viszont nem a lírikus művészi valóságát, hanem a kész tényeket, tárgyakat, rekvizitumokat és embereket, tehát a tükrözött közvetlen valóságot, a megismerésben jelen levő kész tényeket és kifejeleteket láthatjuk viszont. Így tükrözik Dénes György és Veres János idilljei a faluról és a folklórról kialakított képzeteket, hogy a faluból téma és tartalom váljék, s így jórészt ne keltsen lírai-esztétikai hatást, így vetíti ki többek között Ozsvald Árpád költészetének egy része az ötvenes években kialakult falukép látzatkonfliktusait, melyekben elvész a költő maga. Még nagyobb mértékben igaz ez a megállapítás Csontos Vilmos, Gyurcsó István, Török Elemér költészetére, akik ekkor csak részben vagy egyáltalán nem tudtak túllépni a leegyszerűsített népiességen, a falu anyagán és a szülőföld-élményen. Kereső szenvedélyük nem, vagy csak részben találta meg azt az anyagot, amelyben költői énjük esztétikumá objektívizálódott (szerelmi ihlet, kisebbségi problematika, alkalmi költői motívumok, stb.). Az idő telte fokozatosan változásokat is hozott az említett költők fejlődésében. Példának okáért Ozsvald Árpád egy szimplifikált költői attitűd után az „egyszerűség” és a mítosz felé orientálódik a provincializmus ellenszereként (*Földközelenben*, 1956; *Laterna Magica*, 1967), Bábi Tibor a megismerés filozófia színtereit fogja vallatóra elmélkedő lírájában (*A forrás éneke*, 1956; *Könny a mikroszkóp alatt*, 1966), Dénes György „befelé fordulása” az ihletforrások felfedezését, gazdagodását és fokozatos elmélyülését eredményezte (*Evek hatalma*, 1966; *Az idő börtönében*, 1970).

Az ötvenes évek második felében történő változás a szlovákiai magyar irodalomban 1956-tól érezhető igazán. 1958-ban megjelenik az Irodalmi Szemle és az ún. „nyolcak” antológiája. Új lírikusi nemzedék jelentkezett ebben az antológiában a mindenség igényét hirdető költői programmal, az egyszerűsítő szemléletet megtagadó összetettebb, valóságban alapuló, de egy sajátos nosztalgától és romantikától sem mentes költészettel. Ez a nemzedék tudott és képes volt újat mondani önmagáról, a világról, a népről, az irodalomról - tudott és mert különbözni szinte mindenféle értelemben: írói attitűdében, nyelvi stílusban, témaválasztásban, morális normákban, közérzetekben - mindenekelőtt önmaga akart lenni.

Az ún. „nyolcak” nemzedékének meghatározó költőegyénségei indulásában is fontos szerepet kapott a kisebbségi valóság és a népi motívumrendszer. Nem feledhetjük, hogy ezek a költők is nagyrészt népi indításuk, falu- és szülőföldélménnyel telítettek, moralizáltak és szerelmes verseket írtak, szófukarok és himnikusan áradók, jó és kevésbé jó formaérzékkel rendelkezők. Származás és műveltség szempontjából közel álltak egymáshoz; valóban munkás-paraszt és népi-értelmiségi körből kerültek ki, többségük lírája nem teljességet ki, illetve megrekedt az első illetve második kötetnél. Programadó költői azonban. (Tózsér Árpád, Cselényi László, Zs. Nagy Lajos) meghatározó egyéniségeivé váltak a szlovákiai magyar lírának. Az „antiszematizmus vitára, mint a szlovákiai magyar irodalom harmadvirágzásának eddigi legnagyobb méretű és jelentőségű vitájára is a „nyolcak” egyik vezéregyéniségének, Tózsér Árpádnak a jóvoltából került sor a hatvanas

Selmecbony

Csejte

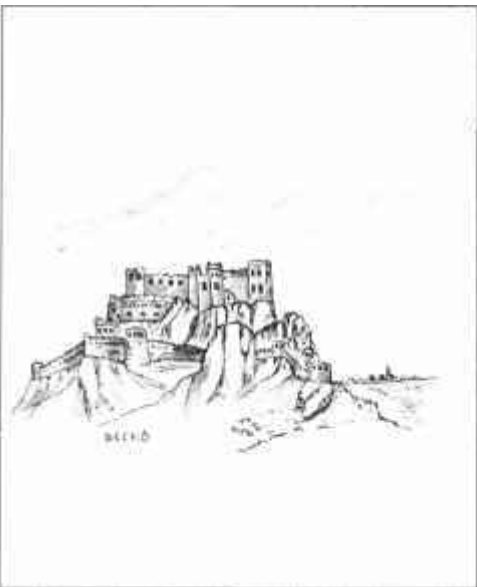

Zólyom

Nyitra

Beckó

Bajmóc

évek elején (Egy szemlélet ellen, 1963); igaz, az esztétikai problémákat és a költészetet érintő kérdések vizsgálatától ez a polémia jórészt a társadalmi összetevők elemzése felé kanyarodott el. Ebben az irodalom eredeti jogainak visszaállításáért folyó vitában Fábry Zoltán gondolatrendszere volt a legteljesebb: ő egy „etikus realizmus” nevében leplezte le a sematizmust, így a népies sematizmust és ideológiai hátterét, a dogmatizmust. A kibontakozó „helyi realizmusnak”, a minden attitűd jogos kifejezésének aztán fokozatosan meglettek az eredményei. A magatartás-váltás szemléltetően fejeződik ki közvetlenül a vita utáni években a „nyolcak” legjobbjainál is. A megváltozott, átalakult nézőpont a kezdetben népies Tőzsérnél már a hatvanas évek közepe táján drámai színezetű hangot kap, filozófiával színeződik, majd az ún. „pontköltészetet” hirdeti meg, hogy a közép-európaiság ideájában oldódjon fel. Változás, fordulás jellemzi Cselényi László „fényes jövő” meggyőződéséből való áttérését a valóságba. Ő a népies romantikus költészetből első fokon a szociografikus szemlélet földhöz közelebbi szférájába lép az Erők című kötetében, majd párizsi tartózkodásai után, 1970-től, az ott megismert szellemi áramlatok és az új lírai törekvések hatására, alapjaiban változik meg lírikusi attitűdje és művészete. Lényegében a hagyományos népi lírával induló Zs. Nagy Lajos versvilágának átalakulása is változást tükröz, méghozzá sajátos módon: a romantikus szerelmi költészet jórészt elkoptatott rekvizitumainak „felfedezése”, a lírai hős boldog szerelmi érzése után a groteszk fénytörésében mutatja meg legjobb eredményeit.

Általánosítható felismerés az, hogy a szülőföldhöz, a hazai valósághoz, ezen belül a népiséghez kapcsolható költészeti motívumok nem egyszeri (nem csupán kezdeti) megnyilvánulások a szlovákiai magyar költők verseiben, hanem vissza-visszatérő elemek és ihletbázisok, melyek szinte törvényszerűen, bizonyos idő elteltével újból és újból megjelennek, hogy megtermékenyítsék az alkotói képzeletet. Ha ui. végigtekintünk csupán az említett „nyolcak” legjobbjainak további fejlődési vonalán, s szem előtt tartjuk indulásuk népi sajátosságait, újabb jellegzetességre figyelhetünk fel. Az imént jelzett költői kibontakozás, kiteljesedés után a „nyolcak” mindhárom említett lírikusa a maga költészeti pályáivének egy pontján a nyitó, romantikus színezetű pályaszakasz motívumait eleveníti fel, illetve hívja segítségül, de már egyáltalán nem romantikusan népies közegben. Tőzsér Árpád a Szülőföldtől szülőföldre (Érintések, 1972) című versével és ennek hasonló verskörnyezetével fordul vissza induló költészete tárgyvilágához, természetesen más módszerrel és más viszony alapján, túl a „falu-város dilemma-rendszerén”, egy teljesen új gondolati térben. „Lemálltak rólam a gyolcsok / szándék szülőföld halál / minden amiben látható voltam...”. Cselényi László a Krétakor avagy a lehetőségek egy elképzelt szöveghez (1978) kötetete után, bizonyára a kortárs Tőzsér sajátosan összegező kötetének (Genesis, 1979) hatására is, ugyancsak szintézissel kísérletezik, és szövegeiben ismét megjelennek a mozgást hordozó elemek (az igék), s általuk a költő egész versvilága újra alakulásba lendül és a szétszóró „metaforakombinatorika” (Zalabai Zsigmond) sajátosága után ismét összefüggő folyamatokat hoz létre. Elsősorban saját múltját újszerűen dokumentálva és erősítve, felhasználva kezdeti lírájának elemeit, eredeti és többszólamú elvek szerint Zs. Nagy Lajos verseiben ez időtájt a rím és a részben visszatért kötött forma, valamint a „dallamos verszenei ablakban visszatérő mámor” (Koncsol László kifejezése) jelzi az egyfajta újbóli ismétlődést és felfrissülést, mely utóbbiban jelen vannak a költő első korszakának romantikus népi rekvizitumai, olykor heroikus környezetben, de a hősnek már nem a győzelmét, hanem alkohollal terhes világát, részben önpusztítását foglalják keretbe (Cudar elégia, 1981).

A szlovákiai magyar líra fejlődésvonala a hatvanas években két költői csoportosulással mennyiségileg is gazdagodik és minőségileg is átalakul. Az ún. „négyek” élményvilága a hatvanas évek elején nagyban rokon Tőzsérék nemzedékének élményvilágával. Gál Sándor kiteljesedő lírája a faluról való indulás hangulati és érzelmi hatóerejével kezdődik, a változó-

Szirtes Gábor

„ÁGRÓL ELSZABADULT LEVÉLEN...”

Arató Károly (1939-1992) emlékezete

Aváltozások, az átalakulások, a megújulások, a metamorfózisok költője volt. Rövid alkotói pályáján - hat esztendeje, mindössze ötvenhárom évesen távozott - megismerhette a meglepető sikereket és nyomasztó kudarcokat, része lehetett a felemelő ünneplésben, de megtapasztalhatta a csend fojtogató szorítását is. Mai szemmel vizsgálva könnyednek és gyorsnak tűnhet az indulása a hatvanas évek elején. 1964-ben, amikor a fiatal pécsi-baranyai költőnemzedék tagjai - Bertók László, Galambosi László, Makay Ida - közös kötetet léphetnek csak a nyilvánosság elé, neki önálló kötetet lát napvilágot a Magvető Kiadónál (*Utcai közbjáték*), amit rövid időn belül újabbak követnek: három év múlva a *Madarak az esőben*, majd újabb öt év elteltével a *Szívárvány után*.

Három önálló kötet nyolc év alatt - imponáló dinamikájú indulás. Egy eredeti arculatú, szuverén hangú költő jelentkezik és kér helyet magának magyar irodalomban: biztos formaérzékkel, összefogott versszerkezettel, a képalkotás tisztaságával lepve meg olvasóit, kritikussait. Majd az újabb kötetére másfél évtizedet kell várni, amíg 1987-ben, a Pannónia Könyvek sorozatban megjelenik *Néma verseny*, a régi és új verseket tartalmazó válogatás, illetve gyűjtemény. Tizenöt esztendő az emberéletben hosszú idő: felnőtte vált az ifjú, érettebbé a költő, ám kuszábbá és egyre kibogozhatatlanabbá számára a környező valóság.

Megváltozik a költő világlátása, átalakul a világképe: miközben verseinek valóságközelsége, természet-közelsége és emberközponúsága mit sem változik, a korábban gyakori áttétel-nélküliséget a közvettség, a spontaneitást a mélyebb intellektuális váltja fel, előtérbe kerül a folyamatos önvizsgálat, az önmagával folytatott kíméletlen verseny, a „csatáros szavakkal” ví-

vott szakadatlan harc kínzó élménye, ahogyan kegyetlenül megszenvedett ars poeticai ihletésű verseinek egyikében olvasható:

„Dehát kivel is nyargalok?
Az ellenfelem: önmagam.
Nincs irgalom, könyörület:
folyvást megkínozza szavam.”
(Néma verseny)

Az ellenfele ekkor már valóban mindenekelőtt önmaga: a sikeres indulást, az egymást követő önálló köteteket, az elismerő kritikákat, a Jelenkor szerkesztőségében - Szederkényi Ervin mellett - valamint a középiskolai katedrán eltöltött tartalmas, alkotásokkal teli éveket a magánélet és az alkotói pálya egyre súlyosbodó problémái kísérik: a magánember egyre görcsösebbé és egyre kilátástalanabbá váló boldogságkeresése, az alkotó egyre több bizonytalansággal és kétellyel kísért útkeresése. Mindezek átmenetileg válságba sodorják a korábbi alkotói teljesítmények fokozatos elmaradása majd megkopása, a hullámhegyek és - hiábavaló kísérletei, a hiány gyötrő élménye, a „tolakszik, körémnyomul a világ- / naponta érzem, mint leszek párányibb” létérzésnek, a „hanyatt esett bogár” stabilitást hiába kereső létélményének elhatalmasodása verseiben. A megrendült költői léthelyzet megrendítő dokumentuma a Válasz című verse, ott olvasható:

„Magad elzártad: egyedül vagy
az emberi, szép közösségben -
iszonyú mélységek fölött állsz
egy lágyan ringó drótkötélen.”

Nem állítható, hogy a *Néma verseny* című kötet csak a léleekben nem lazuló feszülések, a bensőben megszoruló rettegés költői megnyilvánulása lenne, hiszen egyrészt a korábbi kötetekből Arató által válogatott anyagból hitelesen szól a költő természet- és életszerete, a tiszta emberi érzések, a szeretet és a szerelem iránti vágyakozása is, másrészt a kötet egésze annak autentikus bizonyítéka, hogy a szerző műhelye - a válságok, a kudarcok, az elhallgatások után és ellenére is - tovább működik. Mégis ez a könyv már a végelszámolás előkészítése, a *Hol a dallam?* - tudatos, tudattalan - előképe.

Az egykori költőtárs, Bertók László által „megkapó erejű költői képekkel és szókapcsolatokkal teli”-nek nevezett posztumusz könyv Arató sajátos látásmódjáról tanúskodik: az élet- és emberszeretet, a költői elhivatottság-tudat ott lüktet a sorokban, ám már meghatározó erővel és súllyal van jelen a költő utolsó éveire olyannyira jellemző töredezettség és kiábrándultság-érzés is.

Arató Károly a *Hol a dallam?* kéziratával Ahogyan erre az utószóban Tüskés Tibor és a múltat visszaidézve e sorok írója is emlékezik - még halála előtt jelentkezett a Pannónia Könyvek szerkesztőségében. A testileg már megtört, a ki-kiújuló betegsége miatt az állandó svájcisapkájától elválaszthatatlan, változó szellemi teljesítményekre képes, ám szüntelenül a szépre és jóra éhezõ költõt villantja mindez emlékezetembe. Azt, aki hat-hét évvel ezelõtt a mielőbbi megjelenés reményében és a soha fel nem adott múgond és igényesség jegyében szerkesztette és formálta, változtatta és tökéletesítette kéziratát. Így aztán a filológiai precizitás és magánéletének változásai címváltoztatásokat indukáltak: a Szederkényi Ervinre emlékező „Ez az ösvér-termesztű” „Ez a nyakas doktor”-ra változott, az „Azok a maroknyi kis nők”-ből a megkapó líraiságú „Lombozat suhog értük” lett, a címadó vers kiegészült az Ildinek szóló ajánlással, a *Most újra végig* szabadságot szimbolizáló sirálymadarai pedig rabmadárrá változtak a véglegesített szövegben.

Az életműzáró kötetben ott találjuk mindazt és mindazokat, ami és akik meghatározói voltak a költő életének: az ősök, a szülők, a nagyszülők, a barátok, a „fogadott apa”, Várkonyi Nándor, a „munkára szoktató”, a félresiklott élethez „sínbe rakó” főszerkesztő, Szederkényi Ervin és az állandóan vissza-visszatérő Arató-motívum: a nő, az asszony, a szerelem. Ez utóbbi csaknem mindig a varázslatosan melengető emlékek és a kihűlõben lévõ jelen keresztüzé-

A Jelenkor szerkesztősége a '60-as évek közepén. Balról jobbra: Arató Károly, Csorba Győző, Tüskés Tibor, Bárdosi Németh János, Kende Sándor és (háttal) Pákolitz István

ben, és csaknem mindig az újratemtés reményével. A tájbázsolás, a természeti képek mögött mindig ott rejtőzködik ő maga, a kétségek és a reménykedések egyidejűségében vívódó-vergődő ember, a „többek lehetünk volna” fájó tudatával, az „ágról elszabadult levél” bizonytalan léhelyzetet manifesztáló metaforájával.

Az elveszített harmónia örök kutatásának-keresésének könyve a *Hol a dallam?*, a mindent, még a földbe süppedt követ is erről történő megszállott valóság, a megtörhetetlen hité, hogy ha másutt nem, talán ott, talán alatta fellelhető az a bizonyos „lúdbőröz-tető beethoveni”. Ám a jelen hiábavalósága miatt fogózkodókkal legfeljebb a múlt szolgálhat: a *Ki integet?* című csodálatos líraiságú kisprózában megidézett szülők, a Határozott névelők-ben megelevenített egykori iskolatársak, vagy a portréversek hősei: Csontvári Koszika Tivadar, Csokonai Vitéz Mihály, Ady Endre, a feledhetetlen szerkesztő, Szederkényi Ervin, vagy a gyermekkort idéző sajátos novella, a szülőföld-utazás, a *Hajdani terepen*, amelyben a költő - apjával együtt - ismét bejárja a boldog, érték-gazdag gyermekkori állomásait: Szűrt, Himesházát, Lánycsókot, szülőfaluját, diákévéinek helyszínét, melynek keretében az idő irreverzibilitásának hamis koordinátái közt valószerűtlenül óriásivá növekedett tárgyi emlékei szembesíthetnek a jelenel, a valóval: az emlékek, az évtizedek során hatalmasá transzformálódtak pedig a látottak alapján kíméletlenül zsugorodnak valóságos méretűvé, a gyermekkori világának rekvizitumai, az egykori focipálya és a kocsmái tekecsaták színhelye, a falusi alsó és felsősor, a templom és az iskola nem csak méretarányossá szelídülnek, hanem belsejükben is megváltoztak: mind-mind olyanok - vallja be a költő -, „mintha egy kihúzott harmonikát összenyomtak volna. Nem áradnak belőle a dallamok”. És ha mi is végzünk olykor „belső határjárást”, ahogyan ezt Arató teszi posztumusz könyvében, akkor rádöbbenünk, hogy nem csak a költőben, hanem - bevallva - bevallatlanul - mibennünk is megszólal néha a kíváncsiság és türelmetlenkedő, elégedetlenkedő és számon kérő hang, mely azt kutatja, hogy hol vannak az egykori vágyak és remények, hová tűntek az álmok, hová sodródtak el az illúziók, miért foszladoztak szét az

egykori „mesevidékek”, egyszerűen: hol vannak a dallamok? Az önmagát versenyre készítő és szüntelenül vallató költő rólunk és nekünk szól tehát. Kérdései egyre gyakrabban és egyre tisztábban visszahangoznak a fülünkben. (Pro Pannónia Kiadói Alapítvány - Pannónia Könyvek, 1997.)

H. J. M.: Az emberpár

H. J. M.: Az alvó költő

H. J. M.: Erdei kirándulás

H. J. M.: Nyitott kapuk

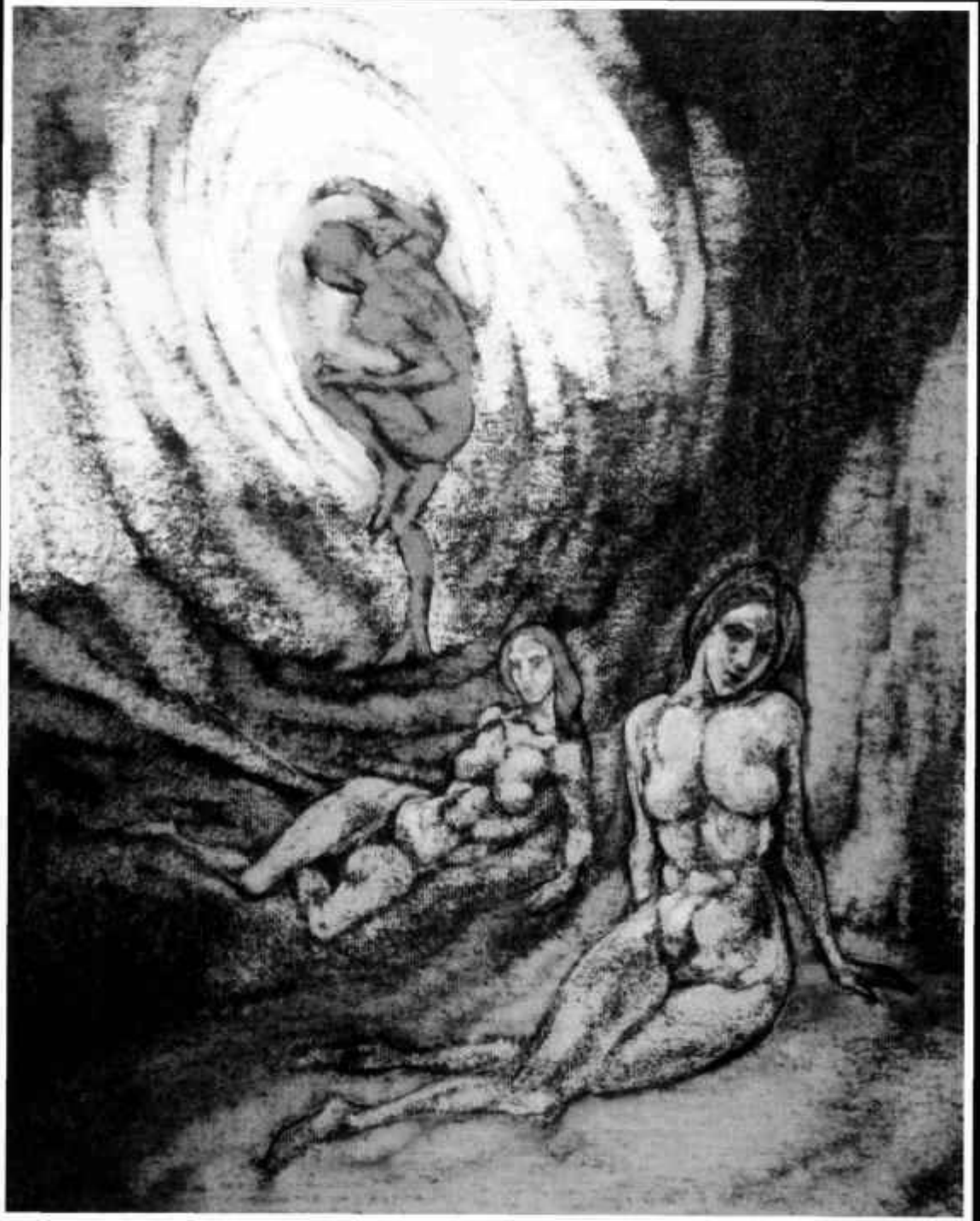

H. J. M.: Akt-csoport

H. J. M.: Mutatványosok

H. J. M.: Eszmélet

Cserba Júlia

GABRIEL FARKAS

„Gabriel Farkasnak, aki tehetségével a szabadság ügyét védelmezi” - e szavakkal dedikálta Önnek küldötti könyvéi Valerie Giscard d'Estaing, volt francia államelnök, A tömör megfogalmazás találoán foglalja össze az Ön felfogását és munkásságát Honnan indult el Farkas Gábornak, az ismeri francia újságírónak a pályafutása?

Eddigi életem, akárcsak legtöbb kortársamé, igen viszontagságos és regényes volt. Szüleimet korán elveszítettem, így nehéz körülmények közt nőttem fel. Tizenöt éves koromban lakatosinas lettem a Váci út 42-ben egy körülbelül ötven munkást foglalkoztató üzemből, amit én akkor hatalmas nagy gyárnak tartottam. Két és fél évi inaskodás után felszabadultam, és a Béke úton egy nagyobb gyárban kaptam munkát. Először inasothonban laktam, majd ágyrájáró lettem.

Az eddigieket hallva felvetődik bennem a kérdés, hogyan kerülhetett kapcsolatba könyvekkel, kultúrával egy szegény, család nélkül élő lakatosfiú?

Az olvasás szeretetét szüleimtől kaptam. Édesanyám volt az első értékesített lány Sátoraljaújhelyen. Budapesten pedig két olyan, számomra meghatározó közösséggel kerültem kapcsolatba, akik hozzásegítettek az olvasáshoz, tanuláshoz. Az egyik a Vasas Ifjúsági Szervezet volt, ahol hozzájuthattam könyvekhez, szemináriumokat hallgattam, és az esti egyetemen a görög drámairodalommal ismerkedtem. A másik a baloldali cionista szervezet, a Hasomér Hacair is valódi iskola volt számomra. Számos műveit fiatalokkal kerültem kapcsolatba, akiknél szintén sok könyvet kaptam elolvasásra.

Nem okozott problémát, hogy egyszerre tagja egy marxista és egy cionista társaságnak?

Bár nem kaptam vallásos nevelést, az erősödő antiszemitizmussal szemben természetes reakció volt zsidó identitásom megtartása, ugyanakkor munkásként, fogékony voltam a marxizmusra. A marxista befolyás erősödésével azonban egy idő után elszakadtam a cionista mozgalomtól. 1942-ben egy kommunistákhoz közel álló csoporttal, köztük Zelk Zoltánnal kerültem kapcsolatba, majd Demény Pálékhöz csatlakoztam. Fura módon, azt csak a háború után tudtam meg, hogy a Demény-frakció nem tartozott a Kommunista Párthoz, mert Deményt már korábban kizárták. 1943-ban röplapterjesztés miatt letartóztattak. A bírósági tárgyalásra nem került sor, mert közben behívtak munkaszolgálatra. A börtönből ugyan kiszabadultam, de az ezt követő időszak szenvedéseiről hosszú könyvet lehetne írni. Most csak annyit érdemes felidézni, hogy amikor 1944-ben a Dunántúlon vagonokba raktak minket, véletlenül meghallottam egy beszélgetést az Őrök között. „Aknákat fognak szedni Ukrajnában” - mondta az egyik. „És hogyan?” - kérdezte társa. „A lábukkal” - jött a válasz, és ekkor elhatároztam, hogy meg fogok szökni. Ez egyik éjszaka, 1944. július 10-én sikerült is, és tovább folytatódott a hónapokig tartó rettenetes kaland. Csak a szerencsének köszönhettem, hogy túléltem. Hamis papírokkal bújáltam Budapesten, majd a Hasomér Hacair révén Romániába szöktem, ahol letartóztattak. Néhány napig a börtönben ültem halálos ítéletre várva, de szerencsémre közbejött az Antonescu-rendszer bukása, és kiszabadultam. Végül Bukarestben szeptember 3-án, a szovjet hadsereg bevonulásakor szabadultam fel, majd visszajutottam Budapestre, ahol akkor még folytak a harcok.

A háború után mivel foglalkozott?

Vas Zoltán mellett dolgoztam egy ideig, aki Budapest közellátási népbiztosa, majd polgármestere volt akkoriban. Népkonyhákat állítottunk fel a Joint támogatásával, és fertőtlenítő állomásokat hoztunk létre a hazatérők számára.

Vagyis már nem lakatosként dolgozott, de hogyan vezetett az új újságírásig?

A párt elküldött egy egyhónapos gyakorlatra a Szabad Néphez, majd egy társammal együtt megbíztak, hogy Csepelen hozzunk létre egy hetilapot. Körülbelül három hónapig dolgoztam a „Fogaskerek”-nél, amikor Vas Zoltán révén útlevelet kaptam, és feleségemmel együtt hat hónapra Párizsba utazhattam. 1946 januárjában érkeztünk. Volt egy magyar nyelvű kommunista lap, aminek Bajomi Lázár Endre volt a főszerkesztője, és én a helyettese lettem. Közben beiratkoztam az Alliance Française-re, hogy megtanuljam a nyelvet.

Megérkezésekor egyáltalán nem tudott franciául?

Csak nagyon keveset, azt is csak azért, mert tizenhét éves korom körül elolvastam Thomas Mann regényét, a Varázshegyét, amelyben sok rész franciául szerepel. Hogy megértsem, vettem egy szótárt, és segítségével nagy nehézségek árán lefordítottam. Ebből az időből maradt meg néhány szó az emlékezetemben.

Ezek után különleges teljesítménynek számít, hogy három hónapi nyelvtanulás után sikeres felvételt tett, és bejutott az egyik leghíresebb francia főiskolára, a „Sciences-Po”-ra, amelynek korábban olyan hallgatói voltak, mint Marcel Proust, Paul Claudel, Pierre Mendés-France vagy Georges Pompidou.

A felvételem tényleg jól sikerült (bár ott is szerencsém volt), de eleinte hiányos nyelvtudásom miatt alig tudtam követni az előadásokat. Reggeltől estig tanultam, könyvtárban ültem, és hogy kevés ösztöndíjamat kiegészítsem - a Fejtő Ferenc vezetése alatt álló magyar követségi Dokumentációs Irodánál -, dolgoztam is. Amikor három év után befejeztem az iskolát, és sikeresen lettem a vizsgákat, behívatott az igazgató és kérte, hozzam be az érettségi bizonyítványomat, mert nem találja a papírjaim közt. Ekkor tudta meg, hogy nincs érettségim. Azt hi szem, azóta is én vagyok az egyetlen, aki érettségi nélkül kapott diplomát ezen a főiskolán.

Az iskola elvégzése után nem várták haza?

Kevéssel az iskola befejezése előtt, 1949 májusában letartóztatták Rajkot, akit bár felületesen, de személyesen ismertem. Még a per előtt - ami tragikus történelmi hiba volt -, olvastam az újságokban a róla szóló vádakat, és tisztában voltam vele, hogy egy szó sem igaz az egészről. Eldöntöttem, hogy nem megyek haza. Hosszú levelet írtam a párt központi vezetőségének, és ma már nevésegesen hangzik, de ebben közöltem, hogy „kizárom” Rákosi Mátyást a Kommunista Pártból, mert elárulta azt.

Lette ennek a levélnek valami következménye?

Gyomai Imre, aki szintén a követségen dolgozott mint sajtóattasé, rá akart beszélni, és rajta kívül még sokan, hogy menjek haza, vagy legalább Bécsbe, ahol majd kapok állást a követségen. Később, 1956-ban Gyomai sírva vallotta be, hogy a párttól kapta az utasítást, küldjön vissza Magyarországra vagy Bécsbe, hogy le tudjanak tartóztatni. Szomorú időszaka volt életemnek, mert előtte soha nem képzeltem másképpen a jövőmet, mint hogy a tanulmányaim befejezése után hazamegyek.

Ezek után nyilván megszűnt munkalehetősége a követségen. Miből tudott megélni?

Voltam Renault-gyári munkás, dolgoztam egy szűcsnél, azután magyar festőművészek által díszített poharakat árultam.

Még mindig nem került az újságírás közelébe?

De igen. 1949-ben a Franc-Tireur című baloldali napilapban megjelent három írásom a Rajk-perről, majd 1952-ben Fejtő Ferenc révén bekerültem az akkor induló „Observateur politique, économique et littéraire” című hetilaphoz, ami az „Observateur” elődje volt. Két éven

keresztül dolgoztam ott, és Gabriel Lampart néven, elsősorban európai gazdasági kérdésekről írtam cikkeket. A Lampart-nál dolgoztam egy ideig, innen vettem a nevet.

Hogyan került ahhoz a laphoz, a „France-Soir”-hoz, amely által ismertté vált?

1956 májusában felajánlottak egy egyhónapra szóló helyettesítői posztot. Harminckét évig maradtam ott. Eleinte reggel hattól kilencig, a nagy nemzetközi hírgyűnökségek táviratai alapján híreket kellett szereznem, utána a Pénzügyminisztériumba menni információkért. Később riportokat készítettem, majd a politikai és gazdasági rovat vezetője lettem, és rendszeresen írtam vezércikkeket. Akkoriban nagyon színvonalas és népszerű napilap volt a France-Soir, másfél millió példányban jelent meg. Hogy ismert lettem, arra akkor jöttem rá először, amikor 1968 májusában a tüntetők ablakon át behallatszó „Farkas, au poteau” ütemes kiabálásra lettem figyelmes.

Miért haragudtak Önre?

A 68-as eseményekről az volt a véleményem, hogy a fogyasztói társadalom elleni lázadás lírikus illúzió. A májusi zűrzavar ellen írtam vezércikkeket. Ráadásul a Nyomdai Szakszervezet bele akart szólni a lap szerkesztésébe, ők akarták megmondani, hogy milyen cikket és fotót közölhetünk, és én ebbe nem egyeztem bele. Jobboldalinak tartottak, és az események ellenségének szimbóluma lettem.

Több, mint három évtizedet töltött ugyanannál a lapnál. Mint neves újságíró, nem kapott kedvező ajánlatokat máshonnan?

Hívtak a televízióhoz, de úgy gondoltam, ha maradok, akkortalan egyszer igazgatója lehetek a lapnak. Pierre Lazareff halála után néhány évvel a magyar származású Paul Winkler vette át a France-Soir-t, és engem ki akart nevezni igazgatóhelyettesnek. Amikor megkérdeztem, miért tesz fölém egy olyan igazgatót, aki kevésbé hozzáértő, azt válaszolta, azért, mert nem lehet egy francia lapnak két magyar főnöke. Ekkor visszautasítottam az ajánlatát, és maradtam főszerkesztő.

Pályája során bizonyára sok ismert politikussal készített interjút. A beszélgetés elején említett Giscard d'Estaing-en kívül kiket említene meg?

Pompidou elnökkel közeli kapcsolatban álltam, minden hónapban meghívott ebédre az Elysée-palotába. Raymond Barre-hoz ma is barátai kapcsolat fűz, és az ő gazdaság- és társadalompolitikai álláspontját majdnem mindig jónak tartottam. Politikailag hozzá állok a legközelebb.

És milyen volt a viszonya Francois Mitterand elnökkel?

Mitterand nem szeretett, mert mindig erősen kritikus cikkeket írtam a gazdasági intézkedéseiről. Már korábban is neheztelt rám, mert 1974-ben tizenöt újságíró előtt kemény hangon kritizáltam a gazdasági programját, de más konfliktusom is volt vele.

Mégis, amikor Mitterand elnök 1989-ben Budapesten járt, ön is tagja volt a küldöttségnek.

Utazása előtt felhívatott, és megkérdezte, részt vennék-e a küldöttségben? Ha az elnök ilyesmit kér, azt nem lehet visszautasítani. Utána többször találkoztunk, és 1992-ben interjút készítettem vele a Magyar Televízió részére.

Amikor megvált a France-Soir-tól, gazdasági tanácsadó lett. Miben tud segítségére lenni egy gazdasági újságíró egy nagyvállalat vezetőjének?

Több nagy cég, köztük az André-csoport, a Publicis és a Perrier elnökének tanácsadója voltam hosszabb-rövidebb ideig. A kommunikációs gyakorlat és a francia gazdasági élet ismerete nagyon hasznos lehet a vállalatok irányítói számára.

Tudna egy konkrét példát mondani?

Az Egyesült Államokban forgalmazott Perrier-ásványvízben vegyi szennyeződések fedeztek fel, és emiatt éles sajtóhadjárat indult a

cég ellen. Amikor hozzám fordultak tanácsért, hogyan lépjenek fel ebben a súlyos helyzetben, azt javasoltam, semmiképpen se maradjanak csendben. Szóljának meg a sajtóban, nyíltan, őszintén beszéljenek, magyarázzák el, hogy a szennyeződés az üvegek tisztítása folyamán került az ásványvízbe, és bizonyítsák be, hogy senkinek az egészségét nem hozta veszélybe a vegyi anyag.

Mikor járt utoljára Magyarországon?

A Rajk-per idején szakítottam a párttal és Magyarországgal is. 1968-ban mégis Budapestre mentem Pierre Lazareff megbízásából, hogy iportokat készítsék a következő Pártkongresszus nemzetközi előkészítéséről. De véletlenül újra találkoztam Vas Zoltánnal, aki azt mondta, hogy az érdekes dolgok nem Budapesten fognak történni, hanem Prágában, utazzak inkább oda. Három cikket írtam a Prágai Tavaszról, és - mint később kiderült, tévesen - nagyon optimista voltam a jövőt illetően: nem feltételeztem, hogy a szovjet csapatok bevonulnak Prágába.

1985 után már rendszeresen jártam Magyarországra, mert meg voltam győződve arról, hogy a Gorbacsov-szisztéma lassan megengedi, hogy Magyarország független állam legyen. 1989 és 1991 között számos francia nagyvállalat képviselőit vittem Budapestre, hogy lehetőséget keressünk az együttműködésre. Eredményként hadd említsem meg, hogy a Publicis társult a Hungexpo-val, vagy hogy a Weil férfiruhagyárat üzemeltet Magyarországon.

Bizonyára van kialakult véleménye a mai hazai gazdasági és politikai helyzetről.

Azt hiszem, a jövőt illetően optimistább vagyok, mint a magyarok. Ennek az országnak nem voltak demokratikus hagyományai, kiszolgálták a náci és a sztálinista rendszert. De a Kádár-korszak nagy része mérsékelt volt, és ez azt mutatja, hogy ennek a népnek eleve van a szélsőséges utakból. Nem hiszem, hogy a szélsőjobboldal hatalomra tudna kerülni. A magyarok tudják, hogy ez Európa számára elfogadhatatlan lenne.

Az átmenet elég jó körülmények között történt, bár sajnálatos, hogy az első négy év alatt sok időt veszített az ország, nem hajtották végre a szükséges reformokat. Az utóbbi évek intézkedései, melyek lehetővé tették a költségvetési egyensúly megteremtését, és a külföldi tartozások csökkentését, valamint egyes reformok, mint például az új nyugdíjrendszer elfogadása vagy (a hibák ellenére) a privatizálás, nagyon fontosak. Mindennek azonban szociális ára van, amit elsősorban a nyugdíjasok, a munkások, a kisemberek fizetnek meg. Egy modern nemzetgazdaság felépítése komoly erőfeszítéseket igényel, de ha a jogrendszer erősebb lenne, és az adócsalók börtönbe kerülnének, kisebb teher hárulna a tisztességes állampolgárokra is, és hamarabb előre jutna az ország.

Milyen tanácsot tudna adni a problémák megoldására?

Vannak olyan iparágak, amelyek fejlesztése - eleinte állami segítséggel - gazdasági és szociális téren egyaránt nagyon fontos lenne. Ilyen például a lakásépítés, mert ehhez kevés importanyag kell, emellett hozzájárulna más iparágak fejlesztéséhez, és sok munkást tudna foglalkoztatni. Ehhez természetesen jó szakembereket, szakmunkásokat kell képezni. A kormánynak alacsony kamatú hitellel kellene támogatni a fiatalok lakásvásárlását, amit egyelőre nem tesz meg.

Több olyan iparág van, mint például a telekommunikáció, az elektronika vagy a vegyipar, amelynek jó hírneve exportlehetőségeket kínál. Több támogatást kéne kapniuk, de a kormány ezen a téren is túl óvatos.

Az adócsalások és a szervezett lopások ellen szigorúbb törvényeket kell hozni. Az étermi becsapások például tönkreteszik az ország hírnevét, rontják a közhangulatot, és elriasztják a turistákat. Keményebben kell fellépni az uszítókkal szemben. A gyengeség nem demokrácia!

Az ország jövője szempontjából a fiatalok képzését, az oktatás ügyét tartom a legfontosabbnak. Hogy milyen helyet foglal el Magyarország húsz év múlva Európában vagy a nagyvilágban, az attól függ, mi történik ma a magyar iskolákban, egyetemeken. Ez nem politikai kérdés. Ha van valami, amiben nemzeti egyetértésnek kell lennie, akkor az a nevelés.

1 Gyomai Imre (1894-1962): magyar származású író, újságíró, a 20 -as években a „Montparnasse” című folyóirat egyik szerkesztője volt.
2 Akasztófára Farkassal!

Végyári Lajos

HORVÁTH JÁNOS MILÁN RÓL

Horváth János Milán sokoldalú tehetség. Bár elsősorban festőnek tartja magát, működése ennél jóval szélesebb. Több mint húsz év óta a Rippl-Rónai Múzeum művészettörténészeként dolgozik, számos kitűnő koncepciójú kiállítást rendezett. Nemcsak Kaposvárott, de számos más városban rendezett bemutatásokat a rábízott gyűjtemény legjavából.

A kiállításokhoz bevezetőket írt, melyek találóan jellemzik a bemutatott műveket. Túl a rövid ismertetéseken, mint művészeti szakíró is jelentős. A Rippl - Rónai emlékkönyv bevezető tanulmányát és szerkesztését is tekintve kitűnő munka. Külön érdeme a kötetnek, hogy teljes terjedelmében publikálta Rippl-Rónai József nevelt lányának, Páris Anellának emlékezéseit, melyeknek közvetlen élményszerű előadása és hitelessége gyarapítja a művészre vonatkozó ismereteinket.

Másik jelentős írása folytatásokban jelent meg Bernáth Aurél születésének századik évfordulója alkalmából a Somogyi Kultúra című folyóiratban. Horváth írásában találóan összefoglalja a festőről szóló írásokat, s ezen túl néhány új adattal gazdagítja az ismereteket. Írásának sodra, világos fogalmazása, számos találó megállapítása teszi fontossá ezt a publikációját. Megjegyzéseiből, értékelő mondataiból kiderül, hogy mint festő némileg más szemmel vizsgálja Bernáth Aurél művészetét. Talán nem túlzás azt állítani, hogy méltó utóda a költő és a művészetet értő egykoron kaposvári múzeumigazgatónak, Takáts Gyulának.

Bár Horváth a művészeti ismeretterjesztés és a vizuális kultúra területén végzett munkája igen figyelemreméltó, mégis fő feladatának a festészet művelését tartja. Ez fő hivatása.

Művészeti tanulmányait Kaposvárott, szülővárosában kezdte a Balázs János körben. Érettségi után a Pécsi Tanárképző Főiskola növendéke lett. A rajz mellett a matematikát is tanulta. Ez a festésztől idegennek tűnő diszciplína szerepet játszott személyiségének alakulásában. A matematika fegyelmére, logikus gondolkodásra és célszerűségre nevelte. A logikai fegyelme mellett azonban kibontakozott a világ dolgai iránti fogékonysága, nemcsak az emberismeretben lett járatos, de saját magát, személyiségét is jobban megismerte. Az önismeret arra készítette, hogy ne csatlakozzék egyetlen művészeti irányzathoz, ne kövessen példaképeket: önmagát akarta kiteljesíteni. Művészetének alakulása során rádöbbsent arra, hogy a művészet és a valóság, az egyén világa és a lét konkrétsága örökké feszültségben áll egymással. Fogékonysága arra készítette, hogy vegye észre a különböző emberi sorsot, s rájőjön arra, hogy a művészet világa nemcsak öröm és vigasztalás, hanem az elképzelés és a realitás örök konfliktusa. A művész nem bújhat el a képe mögé, hanem megértés és együttérzés is szükséges, hogy a műalkotás igaz legyen. Így történt, hogy a pécsi főiskola után a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán való négy éves munka sem alakította művészeti elképzeléseit.

Városába hazatérve egy ideig tanárként működött, majd 1975-ben kinevezték a Somogyi Képtár vezetőjévé. A múzeumban őrzött különböző műtárgyakkal való foglalkozás nem tette epigonná, s ha ritkábban is volt ideje festésre, új művei egyre határozottabban vallanak sajátos,

egyéni útjáról. Kezdetben linómetszéssel is foglalkozott, de egyre nagyobb hangsúlyt kapott festészetében a pasztellkréta.

A pasztellel való alakítás alapja a rajz: ha ez elég kifejező akkor tovább lehet fejleszteni a képet egészen addig, míg a körvonalakat kitöltő színes foltok elfedik a rajzból való kiindulást. Ennek a munkafolyamatnak a végeredménye egy olyan homogén színfelület, mely első nézésre az olajfestés benyomását kelti. Emiatt nem könnyű észlelni, hogy Horváth János kompozíciós felfogása, formáinak dinamizmusa a magyar avantgárd első periódusának tekinthető, a „Nyolcak” felfogásával rokon. Ám ezt a megállapítást hamarosan elfedi a képek tematikája, kesernyés hangulata. Ugyanis néhány évvel ezelőtti periódusát a megindultság, a valóságban felfedezett ellentmondások, tragikus szituációk ihlették. Kontraszthatást kereső színei a lét peremén élő emberek magányát, reménytelenségét, kiúttalanságát közvetítik. Mintha Dosztojevskij olvasása sugallta volna ezeket a műveket, melyekről elmondható, hogy a „megalázottak és megszorítottak” világát idézi. A sötét atmoszférából kiáltóan villannak elő a megrázó gondolatiságot közvetítő színformák; mint valami modern passió-játék jelenetei követik egymást, képei szinte egymásba fonódó fájdalmas dallamra emlékeztetnek. Felismerései, melyeket mély átéléssel közvetít, azt sugallják, hogy megjárta a modern poklot, ahol az emberi lélek a körülmények következtében a meghasonlás örvényeibe zuhanhat. Művészi mondanivalóját a képein felkoldó titokzatos tájak, a ráismerés döbbenetét kifejező fénynyalábok gazdagítják. Műveinek „hősei” a kozmikus végtelenségbe zuhanva az egyedüllét kegyetlen magányát, a lét egyszerre fagyos, és ugyanakkor fájdalmasan izzó drámáját szemléltetik. Ebben a misztikus világban alakjai maszkszerűkké formálódnak, ily módon a konkrét tapasztalat a személytelen általánosítás okozta fantasztikus világát hozza létre. Ebben a vonatkozásban kiállja az összehasonlítást Chirico figuráival, melyek hol klasszicizáló jellegű maszkokat viseltek, máskor arcnélküli geometrikus jellegű képződmények.

Az utóbbi időben azonban művészeti szándékai lehangadtak. Világképének fanyarságába belopóztak a kiengesztelődés és a harmónia igénylésének mozzanatai is. A korábbi általánosított életsituációk helyet adnak a mítoszoknak, a világgal való megbékélést hirdető irodalmi témák újraköltési szándékának. Ez a szándék vezette el a görög és a reneszánsz hagyományokhoz. Ez a megállapítás nem jelenti azt, hogy archaizálna, vagy az eklektika ingoványos talajára tévedt volna. Megerősítette stílusának lakonikus tömörségét, ábrázolási eszközeinek sajátosan egyéni jellegét.

Horváth János Milán művészete magányos szirtként állja a körötte elterülő tenger hullámainak ostromát, s ily módon mintha nem is észlelné környezetének bonyolult világát. Vagyis egyetlen stílus, egyetlen irányzat sem tudja befolyásolni elképzeléseit. Festői mikrovilága egy kemény és tántoríthatatlan alkotó személyiség vetülete. Éppen ezért nem kis elmélyültséget kíván, hogy az előadásmódnak festői szépségei, mesterségbeli biztonsága mögött rejtőzködő mondanivalóját felfogjuk. Rá is áll, amit példaképe, Dante mondott: „aki őt érteni akarja, üljön le a kőpadkára és élesítse az esztét”.

Gál Sándor

MAGYARSÁGTUDAT KISEBBSÉGBEN

(Lehet-e gúzsba kötve táncolni?)

Vannak nálunk szerencsésebb népek, nemzetek, amelyeknél a nemzettudat felvetése merő képtelenségnek számít. Az angolok, a franciák, a németek, az oroszok számára az azonosságtudat természetes állapot, amelynek a megletét a történelem biztosítja és bizonyítja.

Ha ez náluk így van, akkor a mi számunkra mindaz, aminek jelenlétét és méltóságát ugyanolyan természetes tudatossággal kellene megélnünk, évtizedek óta miért borzong és tévelyeg kérdések és kétségek útvesztői között?! Melyek voltak azok a történelmi okok és események, amelyek magyarságtudatunk természetes működését szétzilálták, amelyek elbizonytalanították népünket és az egybetartozás kohézióját szétrombolták?

Azt hiszem, ha ezekre a kérdésekre megközelítő pontosságú és érdemi válaszokat keresünk, szükséges visszahátrálni az időben jó másfél évszázadot. Mert végül is a valahová tartozás mai értelmezésének a mélyére a nemzettévalás forradalmas vonulatai és útjelzői vezetnek el.

Az én személyes, valamivel több mint félszázados tapasztalataim alapján ezt a tágas ölelésű kérdéskört két részre osztanám, amelyek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást.

Az első kérdéskörbe a nemzettudat elméleti-történelmi felvetését és végiggondolását tenném, míg a másodikba ennek az egésznek a hétköznapi gyakorlatát.

Az első csoport, vagy gondolathalmaz alapkérdése, hogy létezésünket mi határozza meg súlyosabb mértékben: emberségtudatunk vagy magyarságtudatunk. Ez a felvetés törvénytörvényen további elvi, történelmi és filozófiai kérdéseket is tartalmaz, amelyek ugyan roppant érdekesek, ám részletezésük mai alaptémánktól nagyon messzire sodorna. Mi több: a valahová tartozás tudatának elméleti végiggondolása akár egy folyódelta: ezer ágú-irányú. Ezért ezt az irányt nem is folytatom, mert - az iménti hasonlatnál maradva - esetleg elvesznénk a folyódelta nádasaiban, ismeretlen útvesztőiben.

Előtte -, és szeretném hinni és remélni, hogy az iménti ingoványos talajról a járható szárazföldre lépek, - a magyarságtudat reáliai abszolúte gyakorlati, tehát empirikus kérdésként merülnek fel. Főként, ha a magyarságtudat mellé a „kisebbségi” jelző társul. Vagyis a továbbiakban - nem feledkezve meg az elmélet fontosságáról sem - a kérdéskör második, gyakorlati részéről és valóságáról mondanám el személyes és közösségi tapasztalataimat.

A valahová tartozás első moccnásai, gondolom, valahányunkban élnek, meglehetősen csupán homályos emlékként, vagy egy belső táj - szülői táj - részeként. Azt hiszem, nem járok messze az igazságtól, amikor az első helyen a legszűkebb családot jelölöm meg, amely életre szólóan meghatározza a közösséghez való viszonyunkat. Tovább menve: ott a szülői ház, az utca, s azon túl már egy tágabb közösség. És ezen belül már az a teljes kapcsolatrendszer, amelyet én egy közösség *emberi minőségének* mondanék. Valami olyasmire gondolok, ami a hétköznapi élet teljességével erkölcsi-etikai magatartásmodellét sugároz széjjel, amely a családba születő gyermekek számára mértékét adott - a mindenkorai példa okán. Olyan példákra gondolok, amelyek gyermekkoromból mindmostanáig bennem maradtak. Amikor édesanyámmal a megszáradt szénát raktuk petrencébe, mama ilyképpen oki-

tott: „Nem azt fogják kérdezni, hogy mennyi ideig raktad, hanem azt, hogy ki rakta ilyen szépre?” - mármint a petrencét... De akad más példa is bőven. Nyáridőben nálunk a vakációzós diáknak dolgoznia kellett. Dolgoztam magam is, arattunk, kapáltuk a kukoricát, csépeztük a gabonát. Egy ilyen gabonacséplésnél a kazalra kerültem, ott is a konty alá. Lévén cingár legényke, az elevátorról folyamatosan leömlő szalma lassan betemetett. Tehetetlenségemet látva egy idősebb kazalrakó parasztember odajött hozzám, s azt mondta: „Ugye fiam megszomjaztál? Nocsak menj le a kazalról és igyál egyet.” Holott azt is mondhatta volna, hogy aki ilyen anyámasszony katonája, az ne álljon férfiemberek közé kazlat rakni. De az emberi minőség, a közösségi ösztön másként működött: cselekedetével vált érthetővé és világossá. Azt hiszem az ilyen, s az ehhez hasonló gesztusok fényjelei vésődtek be tudatunkba, ösztöneinkbe. És ebből kristályosodott ki a legfontosabb: az egymásért való felelősség hétköznapi törvénye. Ami aztán - talán már a génekbe is bekódoltan - szállt egyik nemzedékről a másikra. Ez adta - és adja - hitem szerint a létezés biztonságát. S fordítva: ennek hiánya a bizonytalanságot és - napjainkban - a valahová tartozás folyamatos feladását és elvesztését.

Tovább morzsolva az otthon- és a valahová tartozás láncszemeit, azt látom, hogy az imént említett biztonság tudatunkat erősítette és szolgálta a *birtoklás* tudása is. Ami a saját tulajdonban érhető tetten. Mert a saját tulajdon a kötődés és a személyes döntéshozatal szabadságát jelentette és jelenti. Úgy tűnhet fel, hogy mindaz, amit az imént itt felsoroltam túlságosan elvont, ám a későbbiek során látni fogjuk, hogy ezen *attribútumok hiánya* milyen következményekkel járt magyarságtudatunk állapotát tekintve.

A saját tulajdon, a birtoklás tudása felett, vagy mögött volt még - és szeretném hinni, hogy meg is marad az idők végezetéig - egy olyan, Németh Lászlóval szólva „szellemi ragasztóanyag”, amely ezeket a közösségeket egybefogta. S ez nem volt egyéb, mint az íratlan irodalom természetes jelenléte és adománya - az anyanyelv csodája által.

És ez az egész, a család, a szülői táj s a tágabban értelmezett közösség történelmi idejében a munka, az emberi minőséget hordozó jelképrendszer egysége szerves egységként működött. Amíg ezt a szerves egységet - a hazát, hazánkat - erővel szét nem rombolták, ugyanúgy nem volt szükségünk arra, hogy nemzeti tudatunkról, a valahová tartozás fontosságáról értekezzünk, mint a többi nagy nemzet fiainak. Csak e mérhetetlen, embertelen és tekintet nélküli feldarabolás hozta meg annak a szükségességét, hogy ezekről a kérdésekről beszéljünk. A holnap, a jövő, a megmaradás kényszerítő szorítása vetette mindezt a felszínre. A mi számunkra kegyetlenebb próbát szabott a huszadik század történelme, mint a Kárpát-medence többi népére. Mégpedig úgy és azáltal, hogy aminek egyként kellett volna megmaradnia, azt erőszakkal feldarabolták - s darabolják egyvégtében mindmostanáig.

Nem illik a történelmet profanizálni, de szerintem ez a folyamat azzal az ominózus mondattal kezdődött, amikor őfelsége Ferenc József császár és király mindent megfontolt és mindent meggondolt. Ennek a megfontolásnak - ma már látható - egyetlen célja és iránya volt: megőrizni a Habsburg-hegemoniát Európa közepén. E cél érdekében

Őfelsége hadba szólította a Monarchia minden fegyverforgatásra alkalmas alattvalóját. A dinasztia érdekeinek megvédésére osztrákok, magyarok, csehek, szlovákok, románok, rutének, de még lengyelek is osztrák vezérlés alatt harcoltak. Együtt harcoltak - igen rosszul - és együtt is veszítették el a háborút. Hanem az már különös és abszurd grimasza a történelemnek, hogy a szövetséges, győztes hatalmak sem az osztrákokat, sem a cseheket, sem a szlovákokat, sem a románokat nem büntették meg a háborúban való részvételükért. Itt - azazhogy: ott - Európa közepén egyedül Magyarország és a magyarság lett a fő bűnbak, s a győztes szövetségesek Magyarország feldarabolásával minden vitás kérdést „megoldotak”. Létrejött a csehek és szlovákok első közös állama, csaknem ötmillió kisbbséggel terhelt; megerősödött Románia, bekebelezve majd kétmillió magyart stb. Az osztrákok pedig még azt a történelmi szemtelenséget is megengedhették maguknak, hogy - akár a románok, a csehek és szlovákok - területet követeljenek maguknak Magyarországból. Mintha nem is Ferenc Józsa adott volna parancsot megbüntetni a kutyá Szerbiát. S a győztes hatalmak 3 Kihasították számukra gavalérosan - mintegy külön jutalomként - az Őrséget...

Nagyapáinkat, nagyapáink magyarságtudatát ekkor érte az első igazi nagy történelmi sokkhatás. Először is elvették tőlük azt a hitet, hogy a világháború apokalipszisét követő évektől egy jó és igazságos békét kapnak. Hitük és reményük helyébe az otthontalanság lidérce lépett. A szétdarabolt és újjászerveztet Európában hazájukat veszve hontalannokká lettek. Csalódást és tragédiát omlasztottak rájuk, hiszen a benesi országgyarapítás politikája lényegében másodrangú, megtűrt kisebbségi polgárokra degradálta valahányukat. Háborút járt, forradalmakat próbált nagyapáink ember-ideje itt és ekkor feneklett meg - Csehszlovákiában.

Az őket követő nemzedékek, apáink ember-ideje és sorsa még az övéknél is kegyetlenebb kálváriajárás: háború, fogolytáborok, jogfosztottság, lakosságcsere, kényszermunka, deportáció, reszlovakizáció - már szinte felsorolni sem érdemes az embertelenségek egymásutánját, hiszen lassan közhellyé szürkülnek a szlovákiai magyarság hétköznapi történelmének e borzongató- és minősíthetetlen fogalmai.

De ne fussunk előre, térjünk csak vissza a trianoni elbontás következményeire. Az erőszakkal összeférelt Csehszlovákiában - akkor még hozzá tartozott a mai Kárpátalja is - több mint egymillió magyar népesség rekedt. Olyan körülmények között élt, amelyek ugyan az akkor európai mértékkel mérve demokratikusnak mondhatók, ám a valóságban Benes „csehszlovakizmusának” - a csehszlovák nemzetállam megteremtésének - filozófiájára épültek. Ez a filozófia és nemzetprogram azonban a húszas és harmincas években a szlovákiai magyarság nemzeti tudatát legfeljebb csak megérintette, de különösebb roncsolást nem okozott benne. Ugyanis az ún. első köztársaság idején a Saint Germain-i egyezményt még úgy ahogy betartották. Például a dél-szlovákiai kompakt magyar területekre „lehelyezett” cseh hivatalnokoknak magyar nyelvizsgát kellett tenniük, vagyis a hivatalokban a kényelvűséget a törvény biztosította.

Ami ebben az időben a csehszlovákiai magyarság egészének bomlasztásával kapcsolatosan megtörtént, az gazdaságpolitikai oldalról ért bennünket. Masaryk és Benes nagyon jól tudta, hogy a Trianonban összeférelt cseh és a szlovák államalakomány, amelynek határain belül a népesség egyharmada nem cseh és szlovák volt, milyen veszedelmeket rejteget. Ezért minden lehetséges eszközzel hozzáálltak a Benes által megámodott csehszlovák nemzetállam megteremtéséhez.

A felvidéken - a mai dél-szlovákiai térségben - az első nagyszabású beavatkozás az 1922-ben meghirdetett földreform volt, amelynek következtében több, mint 70 falu nagyságú cseh és szlovák telepésközpontot ékeltek be a ko-

rábban tiszta magyar etnikumba. Ennek gyakorlati kivitelezése az úgynevezett foglalási törvény alapján indult meg. Ettől számítva a harmincas évek végéig - a földreformot harminc évre tervezték - ellepték a korábbi tiszta magyar etnikumot a cseh és a szlovák kolóniák. Ez a földreform, amely része volt az akkori csehszlovák kormányzat nemzetiségi politikájának, a védekezés és az ellenállás teljes hiányában söpörhetett végig Dél-Szlovákián. A földreform keretében ide telepített szlovák, illetve cseh „újbirtokosok” összesen 2054 telepes birtokhoz jutottak, amelynek összterülete meghaladta a 22 ezer hektárt. A földhivatal akkori elnöke, Viskovsky úr nem is tagadta földreform nemzeti alapokon történő végrehajtását, amely szerinte „megtörlás és jóvátétel” egyszerre.

Ezzel kapcsolatban Csallóköz című tanulmányában Dr. Machnyik Andor megállapítja: „A csehszlovák földbirtokreform magyarlaktá területre vonatkozó első évtizedi mérlegét, a magyar kisebbség legfontosabb nemzeti kincsét, a kenyeret, munkát és fejlődést biztosító anyaföldet illetőleg nagy veszteséggel kell lezárunk.”

Ez a tudatosan szervezett nemzetiségellenes agrárreform a szlovákiai magyarságot kétszeresen is sújtotta. Egyrészt, az általa lakott területen a kisajátított nagybirtokokat idegen telepeseknek adta, másrészt a betelepült idegenek folyamatosan rombolták szét a korábban egységes magyar etnikumot. Hogy milyen mértékben, azt a jelenlegi dél-szlovákiai állapotok bizonyítják a legkésebben. Ugyanis az akkori telepesek unokái, mostanra már „öslakosoknak” számítanak, s mint ilyenek, egyre agresszívabbakká válnak. A szlovák politikai magyarellenességének ma ők az előretolt egységei, s az itt élő magyarság megfélemlítése az egyik feladatuk.

Az 1938-as visszacsatolás, a második világháború, az új vereség, s az újjáalakult Csehszlovákia - Jaltával együtt - megszülte a megtörlás békéjét. Vagyis 1945 után olyan hatalmi fordulat következett, amely egyértelműen a csehszlovákiai magyarság teljes felszámolását tűzte célul. (Csak lapszélre: a szudéta-németek transferje tökéletes sikerakció volt.)

Vagyis a második történelmi sokknak azt nevezhetném, amit a híres nevezetes Kassai Kormányprogram nyomán megéltünk.

Ejles csehszlovák nemzeti program alapján egymaga Szlovákia több háborús bűnöst produkált, mint ahányat Németországban mindmáig képesek voltak kimutatni. Dédnagyanyám például 80 évesen, Vilma húgom két évesen, jómagam pedig nyolc évesen lettem háborús bűnös. Együttjárt ezzel a teljes jogfosztottság, amit a párizsi béketárgyalások követek, ahol Clementis külügyminiszter-helyettes 200 ezer etnikai magyar cseréjét javasolta, amit el is fogadtak. Így kezdődött a következő magyarellenés stáció, a lakosságcsere, amely lényegében lefejezte a szlovákiai magyarságot; az értelmiség zöme s a magyar városi polgárság eltűnt tájainkról. Ezzel kapcsolatban csupán egyetlen példát hadd említsek meg: Kassát. Ma ennek a városnak negyed millió lakója van, de ebből a magyarok részaránya alig 13 ezer. Ugyancsak az említett kormányprogram alapján tiltották be a magyar nyelvű oktatást, s így egy nemzedéket ítélték analfabetizmusra. Ezzel egyidőben, pontosabban a lakosságcserevel párhuzamosan megkezdődött a kényszermunkára való deportáció Csehországba. A nemzetiségi megalázás különböző fokozatai közül a legalpáríbbnak én a reszlovakizációt tartom. Az akkori csehszlovák politika elaljasulásának ez a mélypontja - velünk szemben.

Mindezt összefoglalva eljutottunk odáig, hogy az első köztársaság közel egymillió magyarosága az 1950-es népszámláláskor Szlovákiában 350 ezerre zsugorodott. Ám ezt a számbavétést megelőzte a kommunista hatalomátvétel, a „jégtörő február”, a Sas Andor által metaforává emelt

Gottwald-i hatalomátvétel 1948-ban. Ekkor bebizonyosodni látszott, hogy nagyapáink és apáink „baloldalisága” nem volt hiábavaló - a párt visszaadta állampolgárságunkat. Ma már tudjuk - mert előkerült azóta néhány dokumentum - hogy e nagy megbékélésnek nem a párt és a csehszlovák állam toleranciája a szülője, hanem maga Sztálin, akinek két legnyugatibb gyarmatán - Magyarországon és Csehszlovákiában - szüksége volt stratégiai okokból egy elfogadható békére. Ám az akkor csehszlovák kormányzat még ekkor sem mondott le a magyarság szétszórásáról. Minden eszközzel igyekeztek gyengíteni, szigetesen a dél-szlovákiai magyar etnikumot. Számukra komoly eredményt hozott a lakosságcsere, hiszen a kitelepített magyarok helyébe mintegy 70 ezer repatriált szlovák került; ugyanakkor az elkobzott magyar birtokokra partizánokat telepítettek, de tudok olyan akcióról is, hogy a volt Hlinka-gárdisták - a szlovák gestapósok - kegyelmet kaptak, ha letelepültek a dél-szlovákiai magyar régióba. Ami számunkra föld- és honvesztés volt, számukra föld- és honfoglalás lett. Egyébként ezt az igyekezetet az SZLKP 1945-ös programja is rögzítette, imígyen: „A szlovák parasztnak és munkásnak, akiket kiszorítottak a gazdag déli területekről és századokon keresztül a hegyek között elnyomtak, meg kell ismét kapnia ezeket a régi szlovák területeket és lehetőséget a rendes emberi életre.” Vagyis folytatódott az 1922-ben meghirdetett földreform, csak más politikai és társadalmi körülmények között. Ugyanakkor volt egy „szigorúan titkos” terv is, amelyet a Földművelés és Földreform Megbízott Hivatalának B osztálya dolgozott ki.

AJUH (Dél)-nek nevezett akció célja a dél-szlovákiai „idegenek” - magyarok - „eltávolítása” volt, újabb csehországi deportálással. A végrehajtással megbízott Központi Komisszió 1948. szeptember 21-én tartott ülésén megszervezte a vidéki kirendeltségeket, ún. stábokat. Az akció az SZLKP KB közvetlen irányítása alá tartozott. Ezt az akciót azonban már nem lehetett végrehajtani, mert a CSKP IX. kongresszusa meghirdette a falu szocializációját - a szövetkezete-sítést, ami új helyzetet teremtett, mégpedig olyan méretűt, hogy annak összefoglalására most nincs időnk. Amit mégis elmondanék róla az az, és annyi, hogy a szövetkezetesítés, a mezőgazdasági területek kollektív művelésbe vétele elsősorban nem azért volt a történelmi folyamatok megerősökölése, mert a szlovákiai magyar parasztságot megfosztotta termelési eszközétől, hanem azért, mert olyan következményei lettek, amelyek ezt a közösséget szétrombolták. Ebből a szempontból vizsgálva a kérdést, az egész szövetkezetesítési folyamatnak igen komoly nemzetiségi-vonatkozásai is vannak. Ugyanis az ötvenes évek elején a déli agrárzónában, ahol a magyarság zöme él, e szövetkezetek élére általában nem magyarok kerültek, de olyan szlovák repatriáltak, akik a gazdálkodáshoz alig is konyítottak. Ennek egyik egyenes következménye az lett, hogy a korábbi virágzó mezőgazdasági termelés a húszas évek szintjére esett vissza, s a magyar parasztság gyakorlatilag a jobbágyság szintjére süllyedt. Azidőben a mezőgazdaságban nem volt szabadság, gyakran hónapokig fizetés sem, csak évi 365 nap robot...

Ugyanerre az időre esik azonban a nemzetiségi intézményrendszer újjászervezése is. 1948-ban megindul az Új Szó című lap, majd sorra a többi; ismét megnyílnak a magyar iskolák, gyorstanfolyamokon igyekeznek pótolni a tanítóihiányt; nem akármilyen feladat, hiszen 1949-ben Szlovákiában mindössze 110 képesítéssel rendelkező magyar tanító volt. Megalakult a Csemadok, s annak-több száz alapszervezete. Ugyanakkor a szlovakizált magyarok gyermekei nem járhattak magyar iskolába. S mire ebből a zűrzavaros ébredésből valamit sikerül kialakítani, amit magyar intézményrendszernek nevezhetnénk, 1960-ban megindítanak egy nagy területi átrendezést Szlovákiában, amelynek egyetlen célja: föl-

számolni a magyar többségű járásokat, s így elérni azt, hogy a közigazgatásban mindenhol a szlovák elem kerüljön többségbe a döntéshozataloknál. Harántszelék Szlovákiát, kialakítván három őrjáti kerületet, amelyek mind szlovák többségűek. Az egyes járásokat is ugyanezen elv szerint rajzolják át a térképeken és a gyakorlatban, ami által több tucat egykori szintiszta magyar járás szűnik meg, ezzel együtt a magyar kisvárosok, járási székhelyek elvesztik korábbi jelentőségüket a kultúra, a közélet s a gazdaság viszonylatában egyaránt. Ahol ez így megvalósíthatatlan, ott ipartelepítéssel oldják meg ezt a kérdést. (Párkány, Zselíz, Ógyalla, Nagykapos)

S ezzel még nem értem az erőszaktevések végére. Mert hogy a kudarccal végződő 68-69-es prágai tavasz után a Husák-konzolidáció is hozott néhány magyarelles akciót.

Mint ismeretes az 1968-69-es kísérlet a baráti országok internacionalista „segítségé” következtében meghiúsult. Mostanról már jól látható, hogy módszerben ez a „segítség” sokban hasonlít a magyarországi 56-os forradalom elföldeléséhez. Némi különbség abban mutatkozik, hogy azért Husák nem akasztotta. Husák csupán kiiktatta a zavaró elemeket. Az országos politikában csakúgy, mint - némi kétséssel - a nemzetiségi megújulást szorgalmazók között. Az a fiatal magyar politikai garnitúra, amelyet a prágai tavasz aktivizált, húsz évre ad acta lett. De azért ennek a politizálásnak nemzetiségi szempontból megmaradt néhány nagyon fontos vívmánya. Az elsők között az alkotmánytervény 144. cikkelyét említeném, amely kimondta a nemzetiségek államalkotó mivoltát, s az anyanyelven való művelődésre való jogot. Ezeket az alaptörvényeket a Husák és Bilak által vezetett konzolidációs garnitúra nem tudta, vagy nem merte - de lehet, hogy nem is akarta - megsemmisíteni.

Husák azonban nem az a politikus volt, aki a szlovákiai magyarokat különösebben szerette volna, hiszen elég arra emlékeztetni, hogy Okáli és Novomesky mellett ő volt a Kassai Kormányprogram egyik megszövegezője, s belügyi megbízottként annak végrehajtója. Azt már csak mellékesen jegyzem meg, hogy Esterházy Jánost ő adta át annakidején az NKVD-nek.

A konzolidáció Husáknak, s a vele szövetkezett garnitúrának a nemzetiségi kérdésben más minőségű és hosszabb távú megoldásra adott módot. A lehető legérzékenyebb pontot célozták meg: a nemzetiségi oktatásügyet. Ennek lényege az iskolák integrációjában fejeződött ki. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az alsó tagozatos kisiskolákat megszüntették, s egy-egy központi település iskolájához csatolták. Ennek a csinos kis integrációnak több, mint 240 magyar iskola esett áldozatul, s ugyanennyi kistelepülés maradt iskola és pedagógus nélkül. Ezeket a tényeket nem véletlenül sorolom ide, bárha látszólag a magyarságtudattól messzire állnak. De csak látszólag. Mert ha mellé állítom azt a tényt is, hogy ma a szlovákiai magyar gyermekeknek több, mint a 45 százaléka nem magyar iskolába jár, s hogy ez a gyermektömeg folyamatosan a szlovák iskolában azt tanulja, hogy a magyarok barbárok, hogy kultúrájukat a szlávoktól vették át, hogy rabló és fosztogató hordaként jöttek a Kárpát-medencébe, akkor viszonylagos képet nyerhetünk arról, hogy milyen szemlélettel, milyen nemzeti tudattal él immár harmadik, ha nem a negyedik magyar nemzedék. A magyarságtudat megőrzése szempontjából ennél lényegesen jobb a helyzet a magyar tanítási nyelvű iskolákban; a magyar történelmet ugyan 1990-ig nem volt szabad tanítani, de ott volt az irodalomtörténet, s maga az irodalom, ami azért a nemzetiségi tudat megőrzése szempontjából nagyon komoly szerepet játszott. A jancisárságra adott ártatlan magyar gyerekek mellett ez volt az az erő és tömegbázis, amely tudatosan vállalta és vállalja a magyarságát. Azonban azokat a veszteségeket, amelyeket az oktatásügyben végrehajtott integráció jelentett, nem képes

semlegesíteni. Ezer és ezer fiatal család esik ki a magyar kultúrából, ezer és ezer magyar fiatal cserél részben, vagy egészen nyelvet, s - gyakran tapasztalom ezt -, fordul szembe mindazzal, amit szülei, nagyszülei értéként, magyarságunk attribútumaként éltek és őriztek meg.

Am ezzel a konzolidációs lista még nem ért véget. Ugyanis a magyar oktatási rendszer ellen indított támadás új fordulatot vett a nyolcvanas évek elején. 1984-ben pedig már paragrafált törvény-tervezet állt készen, amelynek alapján lényegében a magyar oktatást teljesen felszámolták volna. Akkor a jelzett törvényjavaslat ellen komoly megmozdulások történtek, amelyek következtében ez a tervezet nem került a parlament elé. Az azonban már kevésbé ismert, hogy ezzel egyidőben a magyar tankönyvek kiadását és a magyar pedagógusképzést szinte teljes egészében leállították. Az akkori intézkedéseknek isszuk ma a levét, hiszen 1980 és 1988 között mindössze 170 magyar nemzetiségű fiatal szerzett tanári diplomát Nyitrán.. Ha ezen adatok mellé odaállítom a saját statisztikámból származó ténytet, miszerint 2000-ig több mint 1300 magyar pedagógus éri el a nyugdíjkorhatárt, félő, hogy a még meglévő magyar iskolák is tanító nélkül maradnak...

Ilyen körülmények között értük meg a rendszerváltást, amelyet a mi tájainkon „bársonyos forradalomnak” neveznek, ám ez az építetn mára igencsak megdarócodosott. Ugyanis az, amit nálunk demokráciaként igyekeznek elfogadtatni a távolabbi Európával nem egyéb, mint az egykori Tiso-féle klérofasiszmus adaptált változata. Az új szlovák alkotmány és a vele azonos filozófiájú dicső nyelvtörvény amolyan fehér négerrekké degradált bennünket. A restitúciós törvény szerint az 1948 előtt elkobozott birtokok visszaadása nem lehetséges; így például a magyar református egyház sem jut jogos vagyonához, ami nem csak az egyház életét veti vissza, de a nemzeti kultúrának a kibontakozását is hátráltatja. Ugyanakkor nagyon komoly küzdelmet kell vívni a magyar pártoknak és parlamenti képviselőinknek, hogy az állami költségvetésből a nemzetiségi kultúra fenntartására a minimális dotációt biztosítsák... Holott statisztikai tény, hogy például a szlovákiai magyarság termeli meg a saját birtokában lévő földön Szlovákia élelmiszerszükségletének több mint 80 százalékát, ami milliárdos nagyságrendű aktívumnak számít.

Éne hetven év feldarabolási folyamatainak nagyon szűk és rapszodikus összefoglalása. Ha statisztikai elemeit veszem sorra, akkor mintegy fél milliós népességvesztés az eredmény. Ha a gazdasági vonzatait vizsgálom, akkor az derül ki, hogy a magyarság által megtermelt javak a szlovák államháztartást gyarapítják, s csak elenyésző rész kerül vissza a magyar nemzeti kultúra és oktatásügy támogatására. Mindezzel párhuzamosan tovább folyik a magyar etnikum kiürülése, első sorban a kisajátított földterületek szlovák tulajdonba juttatása révén.

Amikor az egymást követő nemzedékeket folyamatosan ilyen negatív hatások érik, balgaság volna és nagyfokú felelőtlenség is egyben, ha a nemzettudat bizonyos fokú erőzóját nem tekintenénk realitásnak. Már-már törvényszerű, hogy az a réteg, amely nem az anyanyelvén tanul, előbb-utóbb távolodni kezd attól a kultúrától és történelemtől, amely egy népet népként egyben tartott. Persze azt is törvényszerűnek találom, bár erősen kedvem ellen való, hogy a nemzetiségi peremvidékeken az asszimiláció) elkerülhetetlen. Azonban ma Szlovákiában már nem csak a peremvidékek kerültek kritikus helyzetbe, hanem a nagy tömbökben élő magyar népesség is. Történetesen a falusi parasztság, amely eddig képes volt megőrizni hagyományait, még akkor is, ha mindazokat az atrocitásokat, amelyekről már beszéltem, rájuk omlasztották az elmúlt évtizedekben.

Ma már nemcsak érzem, de tudom is, hogy a szlovákiai magyarság létének, holnapjának az utolsó védőbástyáit támadták meg - a magyar falvakat, a magyar parasztságot. Bő tíz évvel ezelőtt egy tanulmányomban azt írtam, hogy a szlovákiai magyarság történelme - akkor - nem egészen hetven esztendő, s hogy borúsabb perceimben jövőjétem találok többnek ennél. Hacsak - tehetem most hozzá - nem történik olyan kedvező fordulat, amely gátat vet annak a folyamatnak, amely hazánk földarabolásával vette kezdetét.

Odahaza engem, főleg írásaimat, pesszimistáknak találják népünk sorsát illetően. Én azonban egyáltalán nem vagyok pesszimista, csupán testközelből ismerem azt a valóságot, amelyben élek, amelyben élünk adatott. Az a valóság pedig alapvetően annak a hetven esztendőnek a magyarelleses gyakorlatából következik, amelynek néhány főbb jellemzőjét és irányvonalát az előzőekben felsoroltam.

Periféria helyzet, periféria lét. És ennek a perifériának az egyik oldalán évtizedeken át egy olyan Magyarország és olyan magyar politika állt, amely a határon túli magyar etnikumot nem merte vállalni; a másik oldalon pedig - Csehszlovákia, illetve ma már Szlovákia határain belül - folyamatosan működött egy szláv nacionalista, magyarelleses ideológia, amelynek célja a saját nemzetállam megteremtése volt.

Ha mindezt tudjuk és újra feltesszük a kérdést, hogy ma milyen lehet a szlovákiai magyarok magyarságtudata, bizony - ezt be kell vallanom őszintén - még megközelítően sem tudok hiteles, netán megnyugtató választ adni. Nem tudok, mert teljesen más a helyzet például a Csallóközben, vagy a Mátusföld kompakt magyar enklávéjában, s megint más a helyzet Gömörben, s mondjuk a Bodroghözben.. De lényeges különbségeket tapasztaltam a városi diaszpórában, vagy a Nyitra fölötti magyar nyelvszigeten. Az is bonyolítja az egyértelmű válaszadás lehetőségét, hogy a vegyes házasságok, a nem magyarul tanuló felnőv nemzedékek speciális megítélés alá esnek, vagy eshetnek. Ez utóbbi esetben igen jelentős tömegről van szó. Ezeknek egy része még ugyan beszél magyarul, de a magyar kultúrkörtől már lényegében elszakadt, s gyermekeikben a következő nemzedék már nyelvet is cserél(t).

És ennek az egész folyamatnak az ad egyféle abszurditást, hogy ami velünk és bennünk megtörténik, nem látható, nincsenek érzékelhető külső jegei. Így a távoli szemlélő a tudat béklyóba-szorítottságát nem is érzékelheti...

Amagam részéről - lehessek most mátem egy kicsit aszubjektív - magyarságomat ezt a tudást és tudatot úgy viselem, ahogy a rám nehezedő felhős zlop súlyát; nem érzem ezt a súlyt, ám ha nem nehezedne rám, nem tudom mi, történelem velem. Meglehet úgy járnék, mint a mélytengeri halak, melyeket ha a felszínre hoznak, a rájuk nehezedő külső nyomás hiányában szétrobbannak. És persze az is kell, hogy magyarságomra büszke lehessek; kell egy olyan emberigondolati-történelmi ív és biztonság, amelyet emberként teljes egészében vállalhatok, mert magyarságom *elsősorban tudatos vállalás*. S az egész mellé kellenek az ünnepek is, hogy lehessen emlékezni és emlékeztetni, hogy itt-ott, valahol, bárhol megállhassunk egymással szemben a tiszteletadás közös misztériumát megélve...

S végül mindazzal együtt, amit elmondtam, azt szeretném bizonyítani, és egyértelművé tenni, hogy ha egy népcsoport, mint a szlovákiai magyarság, amelyet hetven év alatt nem tudtak megsemmisíteni, az egyedeiben s egész közösségében hordoz valami olyan erkölcsi többletet, ami által képes volt és képes lesz továbbra is megőrizni önmagát.

A nemzettudat lényege a valahová tartozás folyamatos birtoklása. Ennek a tudása és minden korban való megújítása adja a megmaradáshoz szükséges erőt, kitartást és bölcsességet.

Bacsa Gábor

HATÁRKÖVEK ÉS TEMPLOMTORNYOK

Hogy kerül a csizma az asztalra? Vetődik fel az ismert kérdés a címet olvasván. Valóban, van-e valamilyen kapcsolat a határkövek és a templomtornyok között? Azt mondhatjuk, hogy általában nincs. Kivételek azonban lehetnek, mint ahogyan voltak is Magyarország trianoni határainak megállapítása, illetve kitűzése során. E cikk - a teljesség igénye nélkül - erről az összefüggésről kíván néhány információt adni, elsősorban Zala megye területére figyelve.

A trianoni határok kijelölésére augusztusban felállított határmegállapító bizottságok, a határkérdés politikai szempontjainak rögzítése után, 1922. június végén feloszlottak. A műszaki feladatokat csak az elnök ellenőrzése mellett végezték (1) Ez a munka már nem a határ kiigazítására, hanem a kitűzésére, jelölésére, illetve a jelek állandósítására irányult. „Ok már csak regisztrálnak” - írta a Zalai-Közlöny (2) Kitűzték karókkal a határvonalat, majd lerakták a határköveket, ezt követően berajzolták a térképre, elkészítették a jegyzőkönyveket a határleírást stb.

Miután a határmegállapító bizottság egy-egy szakaszban eldöntötte a határvonal helyét, a határkarókkal való megjelölése azonnal megtörtént. Ez azonban csak ideiglenes állapotot teremtett. A jeleket állandósítani kellett. Ez szárazföldön és vízben különböző módon történt. A szárazföldi állandósításra tartós anyagból (kő, beton) készült, jól megkülönböztethető, egy és ugyanazon szakaszon vagy alszakaszon mindig egyforma típusú jeleket kellett alkalmazni. Ugyanígy történt a folyóknál is, ahol általában kettős jeleket alkalmaztak. (A folyó mindkét partján jelölték a határt. Ezt lehetett látni valamikor Murarátka nyugati kijáratánál a műtől alig 50 méterre. (3))

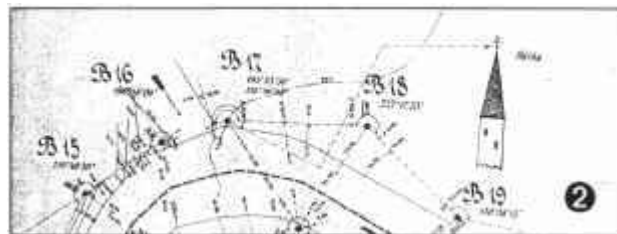
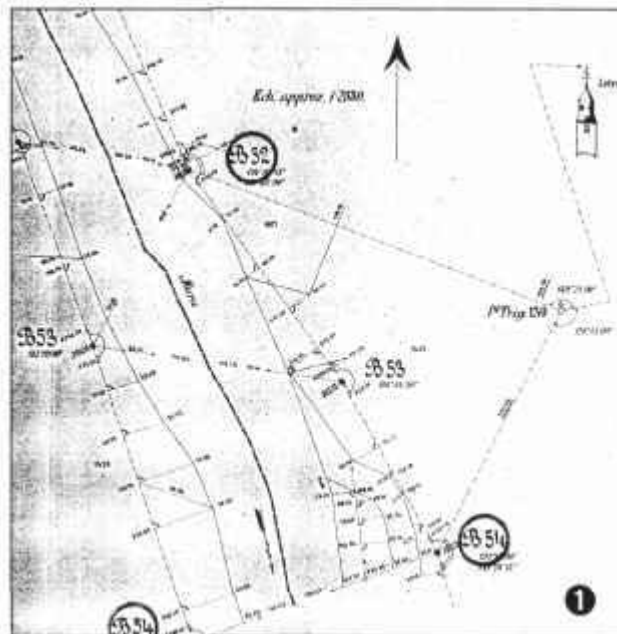
A határt munkavégzés szempontjából már a határrendezés megkezdésekor felosztották szakaszokra, ezeket nagy betűkkel jelölték - és alszakaszokra. A déli határ pl. A, B, C, D, E, és F szakaszra tagozódott, melyből az „A” és a „B” érintette Zala megye területét. (ld. az 1. számú térképen.)

A határjeleket úgy kellett megalkotni, hogy a következő adatokat mindig feltüntessék: 1. A sorszámot, és ha szükséges, a szakasz vagy alszakasz megkülönböztető betűjét; 2. a szomszédos határjelző irányát; 3. Annak a két országnak a nevét, amelyet elválasztanak egymástól.

Az olyan határjeleket, amelyek három országra nézve közősek (pl. a magyar-osztrák-jugoszláv,) valamint azokat, amelyek egy szakaszt vagy alszakaszt bezártak, külön minta szerint kellett elkészíteni, feltüntetve rajta a békeszerződés aláírásának napját. (4) Minden határjel helyét úgy kellett megállapítani, hogy habozás nélkül újra felállítható legyen, ha eltűnne. Mint látni fogjuk a határjelek helyének pontos megállapításánál, illetve leírásánál volt jelentős szerepe a templomtornyoknak

A határmegállapító bizottság feladata volt eldönteni, melyiket választja az alább felsorolt helymegjelölési módok közül:

- Helymegjelölés természetes jelekhez való igazodás szerint.
- Helymegjelölés földrajzi (hosszúsági, szélességi, magassági) fokok szerint.

c. Derékszögű koordináták szerint (X és Y).

d. Helymegjelölés a szomszédos határjelekhez viszonyítva.

e. Helymegjelölés egyszerű térképezéssel.

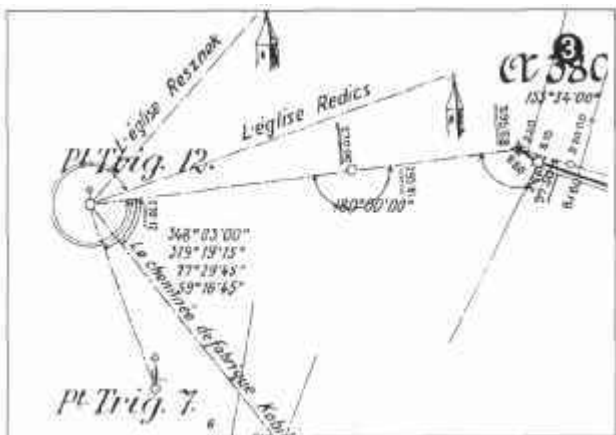
f. Helymegjelölés ismert irányokba történő fényképfelvételkel.

(Az a/ módszerre vonatkozóan ld. a 2. számú térképet!)

Fontos volt a látókör meghatározása, mibe fel kellett venni az előző és hátsó határköveket, a többi látható határkövet, a határral szomszédos trigonometriai pontokat. A műszaki munkák végrehajtásával kapcsolatos utasítás előírta, hogy az előző és hátsó határpontokon (köveken) kívül az esetleg még látható más pontok, a vidék figyelemre méltó tárgyai - templomtornyok, kémények, keresztek, állandó tárgyak, jellegzők stb. is felhasználhatók (5)

Nem célja a cikknek, hogy térképészeti, vagy más szakmai fejtegetésbe bocsátkozzon. Annyit azonban mégis szükséges elmondani az érthetőség érdekében, hogy a határ felmérésének alapját a háromszögelés (és e hálózatba bekapcsolt sokszögelés) képezte. Ezért is ragaszkodott Vassel ezredes - a magyar-jugoszláv határmegállapító bizottság magyar biztosa - a határmegállapítás megkezdése előtt, az antant elnök tiltakozása ellenére e háromszögelés elvégzéséhez. (Ez a területnek képzeletbeli háromszögekre bontásával végzett területmérés, a feltérképezés célját szol-

gáló geodéziai alappontok módszere. Lényege, hogy az alappontokból egymáshoz legalább egy egy oldalon csatlakozó háromszögeket alakítanak és megméri ezek szögeit.) A meghatározásra szolgáló mérései; pontossága és *egy-másutánsága* szerint megkülönböztetünk *első, másod- és harmadrendű háromszögeket*. Ahhoz, hogy a háromszögi hálózatnak a Föld felületén elfoglalt helyzete is megállapítható legyen, legalább egy pontban meg kell határozni a földrajzi szélességet, a földrajzi hosszúságot és egy háromszögoldalnak az északi oldallal bezárt szögét (azimutját) (Példaként ld. 3. számú térképünket)

Ha rendszeres terepfelvétel nem állt rendelkezésre, akkor a szükséges felvételeket a bizottság elkészítette. Ennek a munkának az volt a célja, hogy megkapjanak egy, a bizottság által megállapított helyszínrajzi méretben tartott területsávot ott, ahol a határnak rajzolódnia kellett. Egy olyan sávot tehát, amelynek tengelye a határvonal, ahogy az a békeszerződéshez csatolt 1 : 1.000.000-os térképen látszik. Ennek elég szélesnek kellett lenni ahhoz, hogy a békeszerződésben említett, a határ meghatározására szükséges részletek szerepelhessenek rajta. (7) (Ld. a 4. számú térképet!)

A terepfelvétel módjának a terep minemőségéhez kellett alkalmazkodnia. Mindazonáltal valahányszor az lehetséges volt egy gyors háromszögelést végeztek számos közbeeső ponttal és átmetszettel, s ezt a terepen a körülményeknek megfelelően állandó jelekkel kellett jelölni. (Fából készült jelekkel, kőpiramisokkal). Átszabdalt terepen a sokszögek alkalmazásával kellett eljárni teodolit és tachymetre segítségével. *A határjelzőket az állandó jelekhez igazították.* (8) A mérnök minden egyes határkő helyét a kitűzött sokszög vonalhoz viszonyítva mérte meg (9)

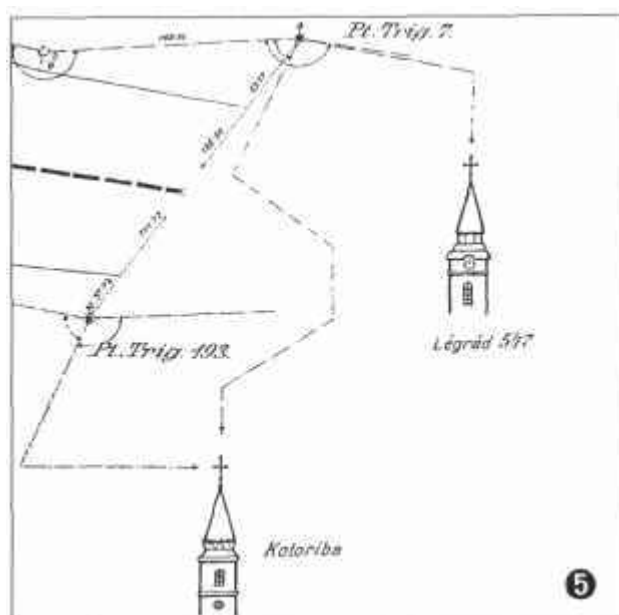
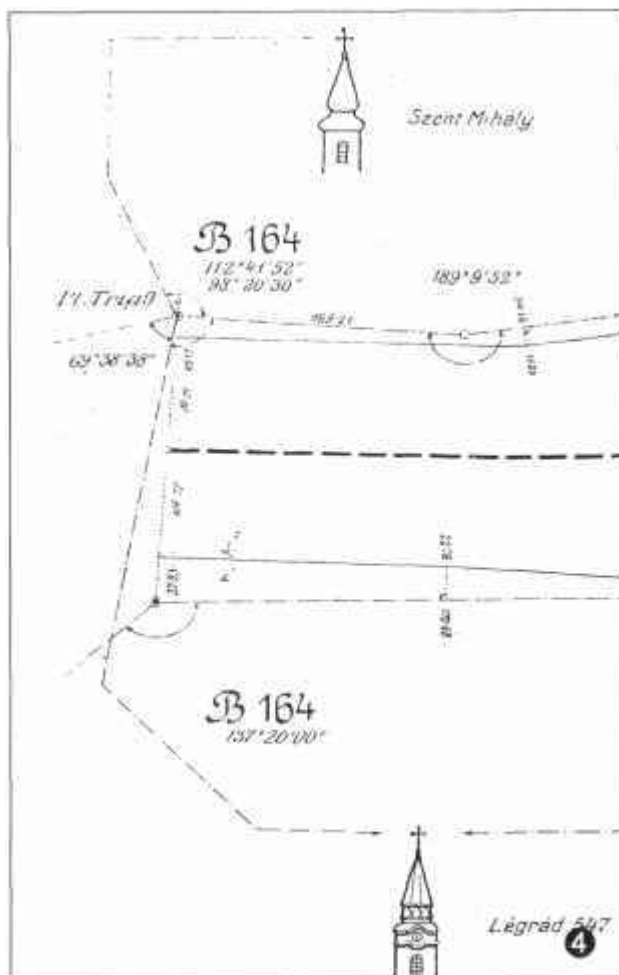
A munka egy határvonalat magába foglaló sáv (láncolat) háromszögeléséből állt, melyhez a magyar állami hálózat I. II. III. rendű háromszögelési pontjait használták fel. *ízen úgynevezett felsőrendű hálózatból kiindulva új pontokat határoztak meg*, melyeket a határvonalon, vagy annak közelében helyeztek el. Az új pontoknak egymástól való távolsága 2-5 km, *kiinduló, illetve zárópontjai a sokszögméreteknél* (10)

A *határpontokat* a háromszögelési hálózatba bekapcsolt sokszög (négyenél több egyenessel határolt síkidom) *menetekkel határozták meg*. A sokszög menetbe bekapcsolhatóak voltak a fontosabb határvonalon kívül eső pontok és tárgyak is.

A sokszög pontok egymás közötti helyzetét, mért oldalhosszakkal és törési szögekkel határozták meg. A sokszög oldalak hossza a terep szerint változott, de a köveknél előírt értéket tartani kellett. (11)

A határjelzőket olyan távolságra kellett felállítani, hogy az egyik *határjelről a másik még látható legyen*. Másrészt valamennyi *trigonometriai pontnak a határkövel való összeköttetésekor* iparkodni kellett, hogy a *határkörről közvetlen rálátás legyen e pontra.* (12) Ennek érdekében ha szükséges volt - gondoskodni kellett az irtási és *fátlanítási* munkálatokról, hogy a *határkövek* kiemelkedőek legyenek. (13)

Zala megyében és környékén a határ kövekkel való megjelölése során „a vidék figyelemre méltó

tárgyai" közül gyakran került sor a *templomtoronyok* igénybevételére. De a Zala megyéhez közel eső magyar-osztrák-S.H.S (szerb-horvát-szlovén) *hármás határ* helyének egykori megállapítása is a fent említett templomtoronyhoz mérettett. A meghatározás így szólt: „A hármás határpont Kis-tótlak templomától 2700 méterre délnyugati irányban fekszik.” (14)

Találunk azonban példát a templomtoronyok felhasználására a szomszédos Somogy megyében is. Pl. Gyékényesen, Szent Mihályon. De ugyanígy „bevolták” a templomokat a szomszédos Horvátországban is közös határunk megállapításánál. A kotoribai, vidoveci és légrádi templom szerepel többek között. (ld. az 5. számú térképen.)

Zala megyében hat helyen van feltüntetve a határ megállapításával kapcsolatos vázlaton a torony mint olyan objektum, amelyet a szögmerésnél figyelembe vettek. Így Szentgyörgyvölgy, Resznek, Rédcics, Felsőszemenye (ma Muraszemenye része) Rátka (ma Murarátka) és Letenye községeknél. Ebből három község közvetlenül egymás *mellett fekszik* - mintegy 10 km határhosszban - mindhárom a *Mura partján*. Nem véletlen tehát, hogy a templomtoronyokra, ezekre az évszázadokat megérő objektumokra alapozták a határkövek helyének megjelölésénél, rögzítésénél. Indokolta ezt az itt található terep is, mivel a terület erdő, fedett, vizenyős, dombos, kevésbé áttekinthető. Mindezt figyelembe véve nehezen lehetett volna más olyan tartós, jól látható tárgyat találni, mint a község temploma.

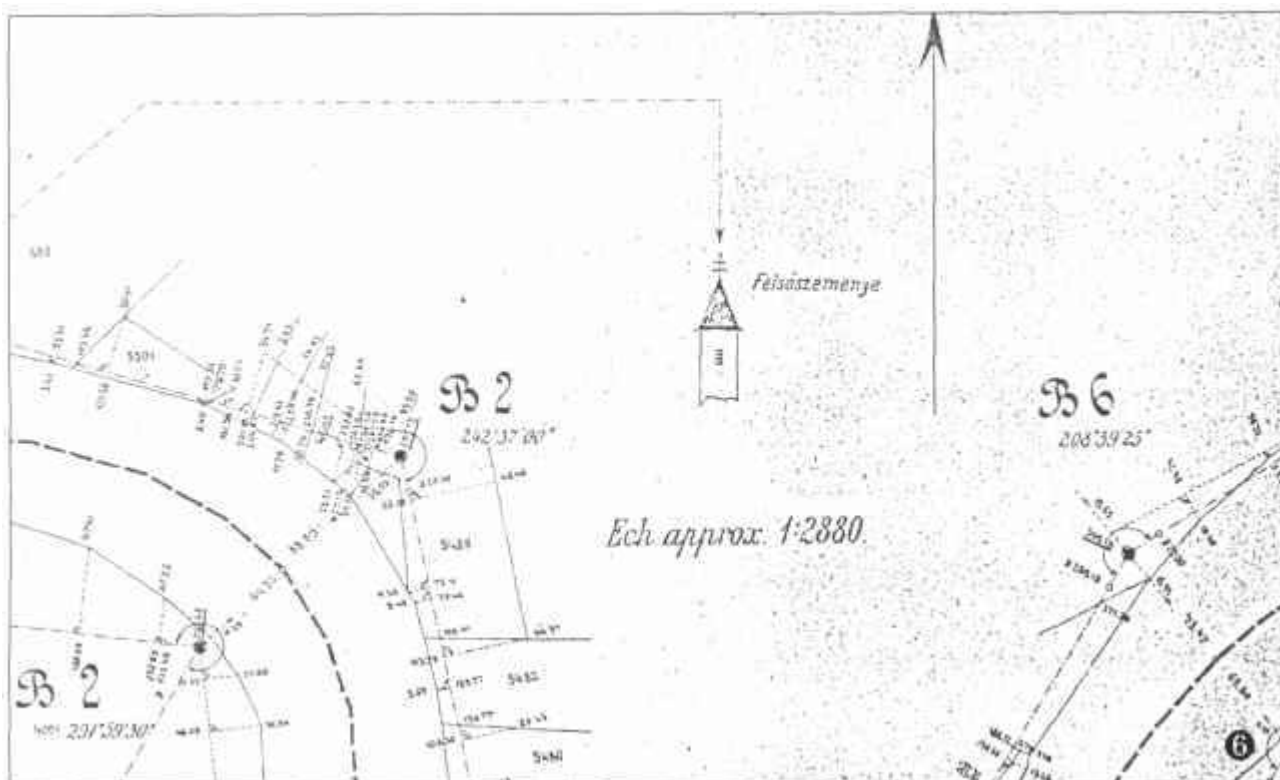
A letenyei toronynak - mint az 1. számú térképen látható - a 130-as háromszögelési pont fixálásánál volt szerepe és közvetlen kapcsolódott a B 52-es és a B 54-es határkövek helyének pontos meghatározásához. Természetesen itt sem csak a pár határköv helyéről van szó, mert a határkövek, háromszögelési pontok egymáshoz is mérve vannak, egész rendszert képeznek, s így további köveknek jelent támpontot egy-egy templomtorony.

A vázlatról leolvasható, hogy a fenti templomtorony és a B 54-es határköv a 130-as háromszögelési ponttal 125053' es szöveget zár, s a határköv 337,39 egységre van a háromszögelési ponttól. (15)

Miután a határleírásban mindezt pontosan rögzítették, az eltűnt, esetleg a folyó által elsodort határkövet bármikor vissza lehet állítani az eredeti helyére, s jobbik esetben a határköv alatt elhelyezett „*alátét követ*” is meg lehet találni, mely igazán pontosan megmutatja, hogy hol is volt eredetileg a határköv.

HIVATKOZÁSOK

- 1./ HL Magyar-jugoszláv határmegállapító bizottság iratai, 1921. 163. sz. jelent.
- 2./ HL Magyar-jugoszláv határmegállapító bizottság iratai, 1922. 3. sz. jkv..
- 3./ HL Magyar-jugoszláv határmegállapító bizottság iratai, UTASÍTÁS a műszaki munkák végzésére
- 4./ Uo.
- 5./ HL Határmegállapító Központ Katonai Iratai 1. D.
- 6./ Új Magyar Lexikon 3. G-J-ig 212 old „háromszögelés”. Akadémiai kiadó 1962.
- 7./ MOL K 478 1 921 HMKI ME Ált. iratok 3. D. 332 1.
- 8./ MOL K 478 HMKI ME Ált. in. 4.
- 9./ Uo.
- 10./ Uo.
- 11./ Uo. 127. 1.
- 12./ Uo. 129. 1.
- 13./ Uo.
- 14./ MOL K 478 HMKI ME Ált. in. 4. D.
- 15./ ZML (Zala Megyei Levéltár) Főispáni Letéti iratok

Egy határszakasz a térképen

Kovács Géza

A ROMÁNIAI MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A gyökerek

Erdélyi magyarság vagy romániai magyarság? Erdélyi magyar történetírás vagy romániai magyar történetírás? Ha erről kívánunk beszélni, eleve tisztáznunk kell, mit is értünk Erdély alatt.

A középkori Transylvania, más szóval az Erdélyi vajdaság voltaképpen csak a Királyhágón túli vármegyék, székely és szász székelyeket foglalta magába, a ma Romániához tartozó, Királyhágótól nyugatra lévő vármegyék, mint Arad, Zaránd, Bihar, Szatmár, Ugocsa és Máramaros egyrésze, az úgynevezett kapcsolt részek (Partium), voltaképpen nem tartoztak Erdélyhez, ahogy a Temesköz sem, a későbbi Bánát.

A Buda eleste után létrejött Erdélyi fejedelemség határa sem volt állandó. Következésképpen a részek nyugati határa is állandóan változott Kassától Karánsebesig. A karlócai béke után (1699) végül is a Habsburg korona fennhatósága alatti „Partium” csak az egykori Zaránd megye keleti részére, a Szilágyságra (Kraszna és Középszolnok megyékre) és Kővár vidékére zsugorodott.

A ma Romániához tartozó Máramaros, Szatmár, Bihar, Arad és a Bánság keleti része (Krassó-Szörény, Temes és Torontál egyrésze) a magyar királyság tartozékai voltak.

Nyilvánvaló tehát, ha Erdély története része Magyarország történelmének, az erdélyi magyar történetírás sem szakítható ki az egységes magyar történetírásból.

Azt is le kell szögeznünk, hogy Erdély és a Bánság, valamint a kapcsolt részek etnikai színességének megfelelően a románok, szászok és svábok, sőt a szerbek is megformálták, fejlesztették sajátosságainak megfelelően a maguk történetírását. A szászok vagy a svábok sohasem mosták egybe múltjukat az össznémetiség múltjával, s kezdetben az erdélyi román történetírás is a rna zárt körében mozgott, csak a modern kor megszállott nacionalizmusa gyúrta egységes masszává a múltat, s már a türelmetlenségig menően még a szembetűnő partikularizmust is tagadta.

Ezeket mind, figyelembe kell vennünk, ha a mai politikai viszonyok között s romániai magyarság múltkeresését értékeljük.

A sokat s mindig vitatott „transzilvanizmus” lényege tehát nem valami elszigetelt jelenség, hanem a történelem viharában keletkezett szükségszerű sajátosság, mely hol elválaszt, hol összeköt nemcsak szűkebb értelemben vett nemze-

ti szinten, hanem a kusza együttélés színes és sokoldalú keretei között, határokon innen és határokon túl.

Az egykori Erdélyi fejedelemség nagy történetírói: Heltai Gáspár, Szamosközy István, Szalárdy János, Cserey Mihály, Benkő József stb. műveikben, legyen bár úgymond Erdélyről szó, sohasem különítették el Erdély történetét Magyarországtól, hiszen valamennyi esemény egybefonódik. Ezt tudták a XIX. Század pozitivistái is, Kemény József, Kőváry László, Szilágyi Sándor, Jakab Elek is, akár forrásgyűjteményről, megyei monográfiáról vagy egyszerű helytörténetről volt szó.

Kétségbeesés, újraéledés

Az első világháborút követően még a békeszerződésekben reménykedtek, de Trianon után, mikor a rövid lejárati optálási lehetőség felvetette a kérdést: menni vagy maradni, rövid idő alatt súlyos veresztés érte az erdélyi magyar tudományos életet. Lukinich Imre és Veress Endre már korábban Budapesten telepedett le, de miután a kolozsvári egyetem tanítási nyelve a román lett, elhagyta Erdélyt Szádaczkzy Lajos, Erdélyi László, Maróth Károly is. Márki Sándor, a kolozsvári magyar élet lelke, egyelőre maradt, szorgalmasan tanult románul, de 1921-ben ő is a távozás mellett döntött és Szegedre költözött. A „bujdosó egyetemhez megyei szolgálatot tenni” - írja Veress Endrének. Ekkor veti papírra zaklatott lélekkel Gyalui Farkas Márkhoz írott levelében: „Nem tudok uralkodni idegeimen és könnyes szemekkel írom e sorokat. 29 évig voltál ennek az egyetemnek, a kolozsvári egyetemet értem, ennek a városnak az ékessége.”

A tanácstalanság és reménytelenség után azonban az erdélyi magyar értelmiség hamar felocsúdott, öntudatra ébredt, felmérte az előtte álló feladatokat s munkához látott.

A számvetés mégsem volt teljesen lesújtó. Lithon maradtak Kolozsvárra Bíró Vencel, Kelemen Lajos, Gyalui Farkas, Valentiny Antal, K. Sebestény József, Bitay Árpád, nagyváradi magányában Karácsonyi János, Lugoson Jakabffy Elemér, a Telekiek levéltárában dolgozó Gergely Samu, továbbá Görög Ferenc, Bilinszky Lajos, Aradra hazatért Krenner Miklós. Kolozsvár maradt változatlanul a központ, s továbbra is működött pár magyar tudományos intézet: az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Székely Nemzeti Múzeum Sepsiszentgyörgyön, a gyulafehérvári

Baththyanium, s a marosvásárhelyi Teleki Téka. Változatlanul megjelentek az Erdélyi Múzeum kötetei, folyt az adatgyűjtés, s monumentális kötetek híján számos becses és hasznos történelmi tanulmány láthatott nyomdafestéket.

1940 és 1944 között természetszerűen új pezsgés indult. A történetkutatás más tudományágak mellett a Teleki Pál nevével fémjelzett, a későbbi Erdélyi Tudományos Intézet évkönyvei felkarolták a helytörténetet is. Az újrainduló kolozsvári magyar egyetemen olyan jelességek tanítottak mint Váczi Péter, Szilágyi Lóránd, László Gyula, Entz Géza, s ekkor került Kolozsvárra a kiválóan képzett fiatal és tetterős Jakó Zsigmond is, ki aztán a II. világháború után a romániai magyar történetírás buzó irányítója lett.

Az Erdélyi Tudományos Intézet e rövid négy év leforgása alatt kiváló munkák megjelentetését tette lehetővé. Ekkor jelent meg Veress Endre szerkesztésében *Báthory István levelezése*, Gáldi Lászlótól Samuil Micu Klein *„Dictionarium Valachico-Latinum”* ja. Az intézet évkönyveiben számos dolgozatot tettek közzé. Hadd idézzük ezek közül: Bíró Vencel *gr. Majláth Gusztáv Károly a román szénátusban*, Juhász István *A középmisszió és a románság*, Makkai László *Szolnok Doboka megye magyarságának pusztulása a XVII. század elején*, Jancsó Elemér *Böloni Farkas Sándor és munkássága*, Bíró Vencel *Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVIII. században*, Entz Géza *Kolozsvári kőfaragó műhely a XIII. században*, I. Tóth Zoltán *tanulmánya a román Astráról*.

Remények és kétségbeesés

A II. világháború után újabb súlyos veresztés érte romániai magyar tudományos életet, mégis a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem bölcsészeti karán számos neves történész dolgozott egészen 1949-ig: Balanyi György, Bíró Vencel, László Gyula, Entz Géza, Incze Miklós, s ideig-óráig az Erdélyi Múzeum s az Erdélyi Tudományos Intézet sem szűnt meg. A nagyenyedi nyomdán keresztül adja ki Bónis György művét a *„Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban”*, melynek terjesztésére már nem kerülhetett sor.

A fordulatot az 1948-as tanügyi törvény hozta. Az államosítások nyomán megszűntek az önálló magyar intézmények: az Erdélyi Múzeum gazdag gyűjteménye, a Baththyanium, a Teleki Téka, az

egyházi intézmények levéltárai; az iskolai könyvtárak állami tulajdonba, többnyire román vezetés alá kerültek. A vidéki múzeumok (Arad, Nagyvárad, Nagyszalonta, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely stb) hasonló sorsra jutottak. Beolvadtak a Bukarestből irányított új vonalvezetésbe s elvesztették minden helyi és nemzeti sajátosságukat, az egységes román állam eszméjét kellett tükrözniük s folyamatosan raktárba került minden, ami a magyar múltat idézte.

1959-ig azonban működött az önálló magyar egyetem, ahol Jakó Zsigmond tudományos műhelyéből egy új történetgárda nevelődött ki: Csetri Elek, Demény Lajos, Egyed Ákos, Benkő Samu, Kovács József, Magyarai András, az Izraelbe távozott, s azóta elhunyt Vágó Béla, Vajda Lajos, Tonk Sándor, Kiss András, Dani János, Bitay Ilona, Csucsulya István, Sípos Gábor, Glück Jenő, Károlyi Dénes, Fazoli Sándor, Tarisznyás Márton, Fodor László, Palkó Attila, Cserey Zoltán, Incze László, Ferenczi Géza stb. Bodor András mellett nőtte ki magát Ferenczi István régész, korábban László Gyula tanítványa, valamint Bajusz István. Még Entz Géza mellett vonzódott a művészettörténethez B. Nagy Margit. Ugyancsak a Bolyai egyetemen emelkedett rangos történészé Pataki József, Imreh István és Cselényi Béla. S említük meg a derékbatört ígéretek, mint a tragikus körülmények között elhunyt Dankanits Ádámot és Borbáth Károlyt.

Az igazi kényszerpályát a Bolyai Egyetem megszüntetése okozta, bár a román történetírást is guzsbakötötte a kötelező marxista-leninista szemlélet, mely drasztikusan beleszólt minden alkotáshoz. Ennek ellenére a helyzet tudat szemléletében a romániai magyar történetkutatás igyekezett minden adódó lehetőségét kihasználni, mint a Román Akadémia keretében induló kolozsvári történeti intézetben, ahol kezdetben a román kutatók mellett magyar kutatók is helyet kaptak, akárcsak a marosvásárhelyi fióknál, továbbá a Párttörténeti Intézetben, s egyes vidéki múzeumokban. A közlési lehetőségeket azonban bénították a központi pártcenzúra és a nyelvi nehézségek. Következésképpen nem lehetett elszalasztani olyan lehetőségeket, hogy a bennünket érintő tanulmányok román nyelven megjelenhessenek. Az ötvenes évek elején így jelenhettek meg Csetri Elek tanulmánya a nagybányai 1848-ról, Jakó Zsigmond paleográfiai és oklevéltani dolgozatai, vagy jelen sorok írójának a Bánffy birtokokról szóló tanulmánya, néhány munkásmozgalmi írás, vagy alkalmi jubiláris megemlékezések (Bábolna, Dózsa)

Az első nyitásra 1956-ban került sor, mikor a könyvkiadásban némi pezsdülés jelei mutatkoztak. Ekkor jelent meg (1956) A Bolyai évkönyv, melyben helyet kaptak történelmi tárgyú dolgozatok is, mint Bodor András okfejtése a római Dácia mezőgazdasági viszonyairól,

Demény Lajos és Pataki József közös tanulmánya a *huszita mozgalom erdélyi elterjedéséről*, Vágó Béla írása a *székely határőrségről*, Kovács József az 1848 utáni *érchegységi parasztmozgalmakról*, és Vajda Lajos tanulmánya a *XX. század eleji erdélyi nagyparról*.

Ezt követte 1957-ben a *Kelemen Lajos Emlékkönyv* 46 tanulmánnyal, melyek közül kiemelni Benczédi Pál, Benkő Samu, Csetri Elek, Dani János, Darkó László, Debreczeni László, Farczady Elek, Herepei János, Jakó Zsigmond, Kiss András, Kós Károly, B. Nagy Margit, Pataki József, K. Sebestyén József, Szász Károly, Szabó T. Attila, Vita Zsigmond művelődéstörténeti írásait, továbbá Bíró Venczel, Imreh István és Cselényi Béla gazdasági és politikai vonatkozású tanulmányait.

Ugyancsak 1956-ban indult a Tudományos Kiadó magyar tagozatának kiadásában a gazdaságtörténeti tanulmány-sorozat, melynek keretében hét kis kötet látott napvilágot, mégpedig nyitásként Jakó Zsigmond írása *A magyarpataki és kalini hamuszíruta története*, mely mint iskolapélda adott indítást a további kötetekhez, mint Imreh István Májorsági gazdálkodás a *Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején*, Csetri Elek, Imreh István, Benkő Samu három tanulmánya az *erdélyi kapitalizmus kezdeteiről*, Kovács József könyve az 1848 utáni *tőkés mezőgazdaságról*, Molnár Miklós írása az *iparfejlesztés kérdéseiről Erdélyben 1848 előtt*, Virgil Ionescu könyve *Balcescu gazdasági nézeteiről*, s e sorok írójának kismonográfiája a *Zilahi céhek történetéről*

A viharfelhők azonban újra gyülekezni kezdtek, s ezzel az írással le is zárult a sorozat. Rövidesen sor került a Bolyai egyetem beolvasztására s a könyvkiadás elé, különösen a história terén újabb sorompót emeltek.

A romániai magyar történetkutatás irányítását a fércmunkáiról és történelemhamisításairól hírhedt, közben akadémiakussá emelt pártfunkcionárius Bánffy László sajátította ki.

Következésképpen a Politikai Kiadónál megjelentetett egy-két brosúrától eltekintve (munkás és szakszervezeti mozgalom) semmi sem kerülhetett a könyvpiacra, hacsak egyes, ritkán megjelenő múzeumi évkönyvbe becsempészett, többnyire régészeti vonatkozású adatközlésre nem hivatkozunk.

Egyre nehezebbé váltak a kutatási feltételek. Már maga az egyetemi program annyira leszűkült, hogy jobbra csak a tanárképzés lett a feladata. A magyar történelmet már sehol nem adták elő, de a magyar nyelvű kurzusok száma is folyamatosan apadt. A magyar anyanyelvű történészhallgatók száma is vérszen csökkent. A megszigorított felvételi vizsgákon sok száz jelölt küzdött 25-30 helyért. Mivel Románia történelmét 1959-től kezdve románul kellett tanítani minden

fokon, a magyarul helyekről származó jelöltek súlyos nyelvi nehézségekkel küzdtek, ami a felvételi vizsgákon behozhatatlan hátrányt jelentett a román jelöltekkel szemben. Ily módon egy-egy évfolyamon mindössze 3-4 hallgató látogatta a magyar nyelvű előadásokat.

Egy másik aggasztó körülmény, ami a kutatások területét szűkítette, gátolta, nem egyszer lehetetlenné tette, az információ-hiány. Hosszú évekig Magyarországgal minden kapcsolat megszakadt. Történelmi tárgyú irodalom nem juthatott be, nemcsak árusításra, még a magánembertől is elkoboztak mindent a határon. Több olyan esetről is tudunk, mikor a történelmi szakirodalmat behozó magyar állampolgárt kiutasították.

A külföldi utazás hosszú éveken át álomnak tűnt, később is csak szűk keretek között volt lehetséges, nyugati államokba egyáltalán nem. Következésképpen a magyar, német, olasz vagy más magyar múltat érintő levéltárakban, könyvtárakban a kutatás csak nagyon keveseknek adatott meg, s akkor is csak alkalmilag, rövid időre s szoros ellenőrzés mellett.

Hasonló volt a helyzet a külföldi kongresszusokkal, tudományos szimpóziumokkal is, ahová legfeljebb egy-egy privilegizált vagy hivatalosan kiküldött kutató juthatott ki, akkor is csak felülről megszabott témával, mely teljes mértékben igazodott a hivatalos román történetírás kötelező szemléletéhez.

Súlyos nehézségekkel kellett szembenéznie a kutatóknak hazai szinten is. Minden forrásanyag a belügyminisztérium hatáskörébe tartozó állami levéltárakba került. De a magyar forrásanyag megsemmisítéséről még napjainkban is keringő rémhírek nyilvánvalóan nem felelnek meg a valóságnak. A háborút követő zűrzavarban természetesen Erdélyben is sok családi levéltár, könyvtár elpusztult, de ami már az állami levéltárakba került, azt gondosan meg is őrizték. Az már más kérdés, hogy a kutatási feltételeket nehezítették, sok esetben lehetetlenné tették. Egyrészt a kutatási engedélyek beszerzése ütközött rengeteg formai akadályba, másrészt sok anyagot zároltak, vagy mindenféle ürügyet keresve nem szolgálták ki a magyar kutatót. Hasonló volt a helyzet a dokumentációs könyvtárakban is. Kicsérlődött a múzeumok, könyvtárak személyzete. A kiöregedett magyar levéltárosokat, könyvtárosokat felváltó, rosszul fizetett új alkalmazottak szakmailag teljesen felkészületlenek voltak, magyarul sem tudtak, ott, ahol a forrásanyag többség magyar volt.

A *Kritérion Könyvkiadó létrejötte és tevékenysége*

Az új remények csak 1967-ben csillantak fel. Ennek előzménye Nicolae Ceausescu, az új diktátor hatalomra kerülése volt. Ekkor virágzott a prágai ta-

Csernák Árpád

ALULNÉZETBŐL

Kovácsék jó emberek. Megengedik, hogy ott lakjam a pincéjükben. Még egy régi kádat is lehoztak nekem. Békebeli, kétszemélyes instrumentum. Abban lakom. Kibéleltem. Nagyon kényelmes és praktikus. Napközben akár fürödhetek is benne, éjjel pedig abban alszom. Már amikor alszom. Mert többnyire nem sikerül. Sem éjjel, sem nappal. Különben nem nagyon érzem a kettő közti különbséget. Itt mindig egyforma homály van. Csak a pince parányi ablakán megjelenő fényből tudom megítélni, hogy mesterséges vagy természetes forrásból ered-e a kuckómat beterítő derengés.

Munkanélküli segíelyből élek. Volt két idegösszeroppanásom, epilepsziás vagyok. Ritkán merészkedem elő a pincéből. Csak ha nagyon muszáj. Ritkán muszáj. Igényeim minimálisak. Sohasem lehet tudni, mikor tör rám a roham. Különben is: jól érzem magam itt lent. Minden van itt, amire szükségem van. Vízcsap, élelmiszer. Nem romlandó árut tartok: pattogatott kukoricát, száraz kenyeret, sárgarépat... Igaz: a száraz kenyeret nehezen tudom megrágni fogatlan számmal, viszont a sárgarépa erősíti a fogínyemet. A húsrá rá sem bírok nézni. Harminckét év ott a vágóhídon... Minden nap. Újra és újra: a rácsos teherautókról lehajtott malacok, bárányok... sívítő gyerekhangok, riadt borjúszemek, a futószalagon végrehajtott gyilkolás, a vér émelyítő szaga...

Nem! Erre sohasem tudok magyarázatot találni: hogy' tölthettem ott harminckét évet. Teltek-múltak a napok, a hetek... az évek... és föl se merült bennem, hogy valami másba kezdjek? Mibe? Semmi máshoz nem értettem, csak az öléshez. Ebben nőtem föl: az apám is hentes volt. Még gyerek voltam, amikor odakerültem. A tanulás nem ment, de a vágásoknál már segítettem apámnak. Aztán ott ragadtam. Amíg ki nem rúgtak. Nem szakmai; gazdasági okokból. Jöttek a leépítések. Meg ad digra már rokkant voltam. Nem baj. Jobb így. Sokkal jobb. Inkább így: nyomorékon, munka nélkül, csak ne kelljen látnom a borjúszemekkel megrakott kocsit, ne kelljen hallanom a libák jajveszékését...

...de miért kellett ezt megvárnom: a két idegösszeroppanást, az epilepsziás rohamokat, a rámsuhanó vaskocsit, amitől szétroncsolódott a bal lábam... Platina van benne végig. Talán, ha eladnám... Egy használhatatlan láb vagy félláb... nem mindegy? És akkor mankóval... nem, mégiscsak jobb így. Igaz: merev, örökké fáj, de tudok vele menni. Eta egyáltalán mennem kell. Sőt: ha mennem kell, mindig sietek, mintha valahova időre mennék... Szinte rohanok, mintha valaki vagy valami kergetne... mintha valami vagy valaki elől menekülnék riasztó lépteimmel... Amikor elfogy a kukorica vagy a répa; vagy a pénzem... Egyébként ki nem mozdulnék innen a pincéből, a kádamból. Úgy tömtem ki magamnak, hogy ha belefekszem pontosan az ablakra látok. Arra a keskeny kis ablakra, ami az utcára néz. Nem nyílik, mert nem nyitható, csak azért van, hogy nappal onnan szivárogjon némi fény. Rács van rajta. Nem zavar. Sőt: valamiféle biztonságerzetet ad. Az üveg is jó vastag... és ami

azon túl történik! Az mindenem! Ha azt nézem, akkor elgondolkodom azon, hogy nekem... hogy velem miért alakult így? Ó micsoda henteslegények voltak ott! Rátermettek. Telve hivatástudattal. Százhuszkilós, pirosposztóság, vigyorgó óriások, akik úgy végezték a dolgukat, mintha betont kevernének vagy kaszálnának; rutinosan, rezzenéstelen arccal vagy röhécselve... Mi lesz velük és mi lesz velem? Ezeken szoktam gondolkodni. Csak ezeken. Van pokol? Mi a bűn? Ez nem jó, mert úgysem tudom ezekre a kérdésekre a választ. De ha a kádamban fekszem és figyelem, mi történik az ablakon, a rácson túl, akkor megnyugszom. Akkor nem gondolok ilyesmikre. Leköt a látvány, leköt és megnyugtat. Ilyenkor - néha - még el is alszom. Csak ne álmodnék. Félek elaludni, mert félek az álmaimtól... félek tőlük, mert az elmúlt harminc, év eseményeit álmodom újra és újra... A saját életem riaszt, magamtól félek...

... de most még ébren vagyok. Most még figyelek. Most éppen egy láb lép az ablak rácsára. A lábon kopot tas barna cipő, lógó cipőfűző, fölötte egy nadrág szürke rongya. Két kéz nyúlik le a cipőhöz, két furcsa kis ürge állat, ott szorgoskodnak a cipőpertli körül, míg csomó nem lesz belőle.

A lábak. A jobbra és balra elszűkítő vagy lassan botorkáló lábak. Ez a leggyakoribb látvány. De amikor valaki megáll pontosan itt az ablak előtt és csinál valamit, azt nagyon szeretem. A múltkor például két magas sarkú cipő állt meg itt, a cipőből formás lábak nőttek ki, két hófehér kéz nyúlt le, felhúzta a formás lábak felett a szoknyát és megigazította a harisnyakötőt a formás combon. Ez lenyűgöző volt. De ezek ritka, ünnepi pillanatok...

Azért néha muszáj kimenni. Egyik este is...

Már bevásároltam: ott volt a nejlonszatyorban a kényér, a sárgarépa... még egy almát is vettem! Korán esteledett. Úgy gondoltam: keresztül vágok a parkon. Egy kis kirándulás, kaland. A parkon keresztben kitaposott út. Azon mentem. Az út végén hatalmas, kastélyszerű, kivilágított épület. Ámulattal néztem. Hirtelen kinyílt az épület alján egy ajtó és hórihorgas formátlan alak lépett ki ördögien színes ruhában, kezében lándzsa végére szúrva egy fej... Akkor jött rám a roham. Elzuhantam. Nem tudtam felállni, de mindent láttam, mindent hallottam magam körül. Egyszer csak egy ember hajolt fölém és azt kérdezte: Rosszul van? Megpróbáltam jelezni, hogy igen. Az ember eltűnt. Aztán már csak hangok, szavak, félmondatok... „szólt a művész úr”... „telefonáltunk a mentőknek” ... „vegyen nagy levegőket” ... Vettem. Megpróbáltam. Aztán elsötétült minden.

A kórházban ébredtem. Kaptam egy injekciót, aztán elengedtek. Mondták: ha rosszul érzem magam, hívjam fel őket... Megint lesz min gondolkodom. Elbújok Kovács úrék pincéjében, elvackolom magam a kádban, a jó meleg rongyok között és várom a csodás, mindent feledtető jelenéseket. Most éjszaka lehet, mert imbolygó sárga fényt látok a pinceablak parányi téglalapján és... és az üvegen túl egy zöld szempár világít.

Paizs Ferenc

„KÉT VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON”

s ami előtte volt

Az interjú, melynek részleteit közöljük, 1992-ben készült. Dr. Paizs Ferenc Klapper Lászlóné és Kunics Zsuzsanna kérdéseire válaszolva mondta el emlékeit. Az 1911-ben született Poizs Ferenc 1933-ban már I. o. aljegyző Nagykanizsán. A II. világháború végén beosztását felhasználva sokak életét mentette meg. Az élő beszéd szaggatottságával számol be erről. A mozaikokból a háború utolsó hónapjait és az első „oroszos” nagykanizsai eseményeket ismerhetjük meg.

A háború után polgármesterhelyettes és főjegyző. Akkori emlékeiből azokat a részleteket emeltük ki, melyeket közígazgatási vezetőként, a választások megszervezőjeként élt át, amelyekről a leghitelesebben ő tud beszámolni.

A két választás csalásainak leleplezését többek írásában olvashattuk már az elmúlt időszakban, olyat azonban talán most először, mely pl. a kékcédulás választás pontos, ördögien kifundált technikai „lebonyolítását” világítja meg. Az meg igazán kivételesnek mondható, hogy egy közigazgatási vezető akkor és ott a választási csalás leleplezésére is kísérletet tesz; Paizs Ferenc esetében pedig erről van szó. A publikált szöveg a magnófelvételtől lejegyzettek felhasználásával készült Czupi Gyula szerkesztésében.

Paizs Ferenc ma már nem él, nem sokkal halála előtt, 1994-ben Nagykanizsa Megyei Jogú Város Díszpolgára címmel tüntették ki. (A szerkesztő)

1944-45

A deportálás

Akkor tömeges bevonulások voltak, sőt plakátbevonulások; ez és ez az évfolyam köteles bevonulni.

Az országmozgósító előadónak joga volt meghagyási javaslatot adni. Meghagyni polgári szolgálatban. Somogyi-Magyarral összebeszéltünk, akikre mi meghagyási javaslatot tettünk, azt elküldtük az illetékes katonai szerveknek és amíg azok nem intézkednek, nekünk jogunk volt visszatartani. Ezt mi kihasználtuk. Én meghagyási javaslatot készítettem, az egész apparátusnak, az egész MAORT-ról, amennyi iparos volt, meg amennyi fogható ember. Ennyi embernek beszerezni az összes adatait, születése, anyja neve, katonai beosztása, csapatteste, hol szolgált, meg minden, kimutatásokat csinálni ezekről [(nagy munka volt)]. Összeszedtem az anyagot, az egész apparátust beállítottam, és éjjelnappal dolgoztunk. Még ma is élnek munkatársak, akik ebben a munkában résztvettek.

Jött december 2. Kiürítés, Kanizsát ki kellett üríteni. Aki akart, elmenekülhetett, a front Marcaliban volt már és a Balatonnál.

Volt aki elment, volt aki maradt, én maradtam. Nekem maradni kellett. Akkor már Budapesten nem működött a Szálasi-kormány, kormánybiztosok működtek az országban, kijelölt helyeken. Meggyőződtem róla, ha én elküldöm a meghagyási javaslatokat, az illetékes kormánybiztosoknak nem lesz idejük azt felülvizsgálni. Nem fogja a pár ezret napok alatt elbírálni. Ez rizikó volt, de megcsináltuk.

A nyilasok elmenekültek, a rendőrség elmenekült, a katonaság elment, egy városparancsnok maradt. A börtönt, az internáló táborat kieresztették. Nekem is itt volt három professzorom Pécsről. Nahát, akkor szerveztem be ezeket a felmentetteket. Volt egy légó század, amelyik állandóan szolgálatban volt. Mondhatom, amikor bejöttek az oroszok, az egész elünt egy pincér kivételével.

Na, még a zsidó deportálásokról nem beszéltem:

1944. április körül történt, akkor még Hegyi volt a polgármester, illetve helyettes, mert a Krátkyt akkor már áthelyezéssel likvidálták, más még nem volt, s a Hegyi, mint helyettes működött. Hegyi Lajossal együtt dolgoztunk, egymás mellett lévő szobában. Jön ki délután, s mondja, Feri, én megyek a rendőrségre, valami légó értekezlet lesz, légy szíves, egy fél óra múlva gyere utánam. Mondom, ne tessék engem légó értekezletre vinni, itt van a Véssey. Feri, nem érek rá magyarázkodni, személyes okom van rá, hogy te gyere. Nem tudtam, miről van szó. Elmegyek hát a rendőrségre. Egy nagy teremben már sokan vannak, vezetők, rendőrök, csendőrök, csendőrezredes civilben. Ahogy bemegyek, jön a Hegyi Lajos, bemutat a csendőrezredesnek. Azt mondja nekem a csendőrezredes: kérem, ezen az értekezleten olyan dolgokról lesz szó, amelyeknek a nyilvánosságra hozatala főbelövés jár. Na, mondom, szép kis értekezlet. Akkor még harcias fiú voltam, s mondtam, kérem ezredes úr, én nem óhajtok olyan titkokat tudni, amiért főbelövés jár. Nem kívánok résztvenni ezen az értekezleten. Hegyi látja, hogy itt purparlé van, odajön; kérem ezredes úr, ő az én munkatársam, és érte felelősséget vállalok, az én kívánságom, hogy legyen itt. Jó. Mit tehetek. Előadja az ezredes, hogy holnap plakátok fognak megjelenni a városban, melyekben a zsidóknak megtiltják az utcára menetelt, gyűjtőjárőröket szervezünk, a gyűjtőjárőrök összeszedik a zsidókat és a zsidótemplom környékére gyűjtik, s ha az nem elégséges, a polgármester úr gondoskodik gettóhelyekről. Mit lehet csinálni? Hegyi azt mondja, nézd Feri, ne haragudj, látod, miről van szó, azért hívtalak ide, hogy legyen tanúm, hogy mi történik itt. Mit lehet itt tenni? Ezt a németek rendelték el, a csendőrség hajlja végre, itt a csendőrezredes, itt az SS.

Ezt a zsidók honnan tudták meg, én nem tudom, de másnap délben egy zsidó sem jelent meg az utcán. Jön a Potyondy tanácsnok: te, itt valami disznóság van, nem a zsidókat szedik össze? Te ott voltál, neked tudnod kell. Mondom: Jóska, ne beszéljünk, hallgass, ne kérdezz semmit.

Elég az hozzá, a zsidókat összeszedték, kb. ötezret, a zsinagógában és az udvarban voltak. Az ékszereket be kellett adni a városházára, egy teremben rakták le, leltározták, S\$-ek őrizték.

Jön föl egy SS őrnagy, vagy ezredes, valami nagyobb rangú, azzal, hogy nekik pénz kell, a zsidóktól szerezzünk pénzt. Hát a Hegyi behívatta a gettóból a hitközségi elnököt, tudnak-e összeadni pénzt, ennyi, meg ennyit kértek, állítólag kölcsön. A zsidók összeadták a pénzt, persze sose kapták vissza. Az ékszerek ott maradtak, Mária Terézia tallértól kezdve Napóleon aranyig. Fináncok őrizték. Mikor aztán menekülés volt, fölpakolták és elvitték, nem került vissza semmi.

Hegyi Lajos, amennyire lehetett, igyekezett segíteni, konyhát állított föl, főzetett, amit lehetett. Itt-ott az ember egy-egy csomagot be tudott küldeni, mert az Angol-Magyar Banknak az udvari ablaka kinézett oda. Én is küldtem be ismerősöknek cigarettát. Meg az Angol-Magyar Bank igazgatója udvarolijának. Egy szép napon aztán a zsidókat bevagonírozták és elvitték. A város képviselői semmit nem tudtak csinálni. SS őrzés volt. Nem tudott senki semmit, mi történik. Előzőleg egypár zsidót külön elvittek, mert akkor már a sárga csillag el volt rendelve és a rabok hajtókéjában ha nem jól látszott a sárga csillag, internálták. Rotschild Bélát, meg egy-két ilyen zsidót elkaptak és elvittek külön, a többit pedig bevagonírozták.

Nyilasok

1944. október 15-én vették át a nyilasok a hatalmat.

Kanizsán kineveztek egy polgármestert, Kispestről jött - adóügyi tanácsnok volt - Simonffy Lajos. Nagyon rendes ember volt, még a hatalomátvétel előtt lett polgármester.

Aztán hoztak egy főjegyzőt, a Balla Istvánt, az nyír-egyházi gyerek volt, én visszaminősültem aljegyzőnek.

Hoztak egy tanácsnokot, az szegény csak volt, aztán egy kollégát, aki adóügyi vonalon dolgozott, azt kinevezték tanácsnoknak. Nem vállaltam előléptetést. Politikai okokból. Maradtam az én csendes aljegyzői minőségemben.

A polgármester derék ember volt. Nem volt egy Adonisz, de roppant jóindulatú ember volt. Háborús időkben - amikor az emberek kezdenek visszaélni a dolgokkal - a helyismeret rettentő nagy dolog. Ne mondjak többet, két kolléga jött, hogy ők menekülnek, adjon nekik a polgármester egy fogatot. A polgármester adott nekik egy fogatot. Mondanom sem kell, hogy a fogatot eladták, jöttek vissza, hogy a németek elvették.

Az egyik az az úriember volt, aki engem feljelentett a nyilasoknál, hogy én katonaszabadító vagyok. A lista miatt.

Éjszaka jött ki egy nyilas repülőbizottság, felülvizsgálni az ügyet, nem kis dolog volt. Somogyi-Magyar István barátom azt mondja, majd én megvédlek. Meg is védett: Kérem, Önök kieresztették a bűnözőket, kieresztették az internáltakat, itt hagyták a várost védelem nélkül, ez az ember gondoskodott polgárőrségről, tűzvédelemről, mindenről. Joga volt, sőt kötelessége. Szóval megvédett.

Az egyik később visszajött, mikor bejöttek az oroszok, hogy a partizánoknál volt. Mondanom sem kell, hogy a kommunista párt sajtóosztályának a vezetője lett, a másik meg főkönyvelő a Kiskernél.

A front

Aztán jöttek az igazolások, Igazoló Bizottságok. Ezek közül az egyik följelentett. Meg is van az írás, mert a levéltáros odaadta. Szóval, hogy a városi tisztviselőkkel szemben antiszociális magatartást tanúsítottam.

Ügy védtem magamat az Igazoló Bizottságnál, hogy vittem egy váltót, amit én írtam alá, amit [[a feljelentő]] kért kölcsön a Takarékpénztárnál. A kéthavi fizetésemnek megfelelő összeget. Én fizettem ki a váltóját. Bemutattam az Igazoló Bizottságnak, hogy ilyen antiszociális voltam ezzel a feljelentővel szemben. Itt a váltó. Na, aztán, igazoltak.

Marcalinál decemberben megállt a front, kb. három hónapig, azalatt a németek megpróbáltak egy ellentámadást, ami nem sikerült. Ez alatt a három hónap alatt nyilas uralom dühöngött.

A letartóztatásokból nem csináltak titkot. Elfelejtetem a nevét annak az embernek, aki motorkerékpárral ide-oda száguldott, mert nem volt kanizsai. Valamelyik Szegő gyerek, aki munkaszolgálatos volt, hazajött a nyilasokkal. Ahol ma a vasöntöde van, onnan akart vinni gépeket a németeknek, hogy ezzel valamivel jobb beosztáshoz jusson. Aztán föl is jött a Szegő énhozzám, hozták a nyilasok. Mondtam, hogy Szegő úr, ha magabent van, mint tulajdonos, én mint hatóság nem. Nem engedek ki semmit. Aztán volt itt egy Soltész nevezetű maortos nyilas, az állandóan járt a nyakamra. Az is feljelentett.

Az amerikaiak nem bombázták a MAORT-ot, illetve a mezőket, mert amerikai érdekeltség volt.

De volt egy láncos bomba, az a vasútnak lett szánva, a temető is kapott kettőt, a sétatér is.

Kétszer volt bombázás 44-ben, volt egy-két haláleset is. A Gál-féle házban az Eötvös téren a család elpusztult. A Tamás postás éppen kézbesített, azt érte egy szilánk, eltörött a lába, sánta maradt örökké. Sok volt ilyen, az anyakönyv meg tudná mutatni.

Marcaliból, meg máshonnan voltak nálunk menekültek. Ezeket én mind kikérdeztem. Tisztában voltam vele, hogy itt mi fog történni; a páncélszekrényeket mind feltörték. Gondoltam, levitetem a szekrényeket a pincébe. Egy légós segítségem volt, meg a Donászy Feri, aki katona volt.

VÁCZY JÉPONT TAMÁS GRAFIKÁJA

Itt állomásozott Gelsén egy GH alakulat, amelynek barátom volt a parancsnoka, mint gh-s főhadnagy. Beüzent nekem nagypénteken, hogy itt vagyunk Gelsén, mert kitelepítették őket és át kellett volna menni Ausztriába, de kanizsai gyerekek voltak mind, itt maradtak. Küldi a névsort, hogy csináljak vele valamit. Gyorsan kiállítottam egy polgárőrségi névsort, elvitték Gelsére, azok ezzel szépen hazajöttek és civilbe vágták magukat. Idáig rendben van. Azonban nagyszombaton délután már alá van aknázva a vasúti híd a temető felé, s a Csengery utcában az aluljáró. Ketting [(aki ott lakott)] addig könyörgött, amíg azt nem aknásiították, illetve elvitték az aknákat. A temetőhidakat az SS-ek őrizték. Aztán fel is robbantották. Mellesleg azon keresztül jöttek az oroszok, cigányok vezették őket. Hajnali órákban jöttek, akkor még itt voltak a németek, a Centrálban.

Hogy Kanizsa nem volt védve, az a Simonffy Lajosnak köszönhető, az meg nekem nem köszönte meg, mert az utolsó éjszaka, amikor a város már be volt rendezve védelemre, könyörögtem a Lajosnak, menjen el a német parancsnokságra, hiszen az oroszok már Sandon voltak, hoztak onnan sebesülteket, találkoztam velük a temetőhídnál. Nem tudják védeni (a várost), nincs semmi értelme, próbálj beszélni a német parancsnoksággal, hogy adják fel. Simonffy azonnal ment, hajnalig tárgyalt a németekkel. Végül is a németek beadták a derekukat, mert közben kaptak egy táviratot, hogy harapófogóba került Kanizsa. Az utolsó pillanatban kivonultak, de egy pár németet itt hagytak, akik a Principális túlsó partján fedezték a kivonulásukat. Mikor az oroszok bejöttek, a Centrálban még akkor is voltak németek. A Centrál előtt golyószóróval terítették le őket, mindezt én a pincéből észleltem.

A hajnali órákra elcsendesedett a város. A Fő úton megjelentek az oroszok, jöttek lefelé, mindenütt keresték a németeket.

Már 10 órakor az oroszoknak dolgoztam: iparos, suszter, szabó, pék, szíjgyártó; kik voltak 19-es kommunisták. Megyek föl az épületbe, ott még ki voltak függesztve a nyilas plakátok: „Kitartás, éljen Szálasi.” Gyönyörű verőfényes április elseje volt, a németek elvonultak, én már dolgozom, csinálom a listát az oroszoknak. Tíz óra felé aztán bevág egy 15-ös gránát a városháza közepébe. A gránátot a németek lőtték be. A Principális partján 4 vagy 5 német tüzelőállás volt, ez a négy német 24 órára megállította az egész orosz ármádiát. Fedezték az elvonulásukat.

Akkor már végeztem és a kapualjában voltam a Lonkay Gézával, mert ő volt a segítőtársam.

Az a bomba akkora volt, hogy a második emeleten robbant, átütötte, kivágott mindent. A Lonkay Gézát nekivágta az oszlopnak, eltörött a kulcscsontja.

A házmester az udvar közepén ült egy széken, azt hitte, hogy vége van a háborúnak, egy repesz a bal combjába esett és elvágta az ütőeret, sugárban ömlött a vére. Ott volt a tiszti orvos, valamit tudott vele csinálni, nehezen elvitték a kórházba, másnap meghalt.

Az 1945-ös választás

1945-ben megjelent egy választási várelosztási rendelet, aki írni olvasni tudott vagy nem tudott, az is szerzett szavazati jogot. Széleskörű volt. Úgy kellett a szavazóköröket összeállítani, hogy 600-nál több választó ne legyen egy kerületben. Kénytelen voltam 26 választókerületet szervezni. A 45-ös választást teljesen én szerveztem. A 26 választási kerületbe minden párt a szavazás napjára küldhetett 2 megbízottat. Négy párt működött akkor, a kommunista, a szociáldemokrata, a parasztpárt meg a kisgazdapárt.

A választás listás választás volt. Ha jól emlékszem, minden 12 000 szavazatra adtak egy mandátumot. A kommunista párt listáján természetesen első helyen Rákosi Mátyás. Zala megye a legreakciósabb megyék hírében állt, ezért Rákosi itt a maga tekintélyével lépett föl, első helyen a listán.

Befejeződik a szavazás, lezáródik minden, jönnek az eredmények. Minden járásban volt nekem egy személyes ismerősöm, aznap este telefonon bekértem az adatokat, kivéve a balatonfüredi járást, ott nem volt ismerősöm, és messze kiesett, de a többiek bejöttek. A következő eredmények születtek:

Kanizsán a kommunista pártnak 2000 tagja volt és 902 szavazatot kaptak. Tehát a párttagok fele nem szavazott a pártra. Mind a 26 kerületben jelen volt a kommunisták 2-2 képviselője. Ezek a rendelkezések szerint ott szavazhattak, ha nem is ott voltak névjegyzékben, csak a jegyzőkönyvbe bele kellett venni, hogy a párt megbízottjai itt szavaztak.

Számtalan olyan hely volt, hogy jelen volt a két kommunista megbízott és a párt egyetlenegy szavazatot sem kapott. A párttagok sem szavaztak a saját pártjukra. Aznap este összeszedtem az adatokat. Az arányok a kanizsai, egerszegi járásokban azonosak voltak. Így a füredit csak arányosítottam, a többi fix volt, így szedtem össze a kommunista pártnak 5000 szavazatot. A központi választási bizottságra fel kellett küldeni, ott elértak egy egyest, így lett 15000, így lett Rákosi Mátyás képviselő.

Szóval eléje írtak egy egyest. Ezt az esetet Magyarországon még senki nem publikálta! Hogy ilyen csalással lett Rákosi Mátyás képviselő Zalában. Később egyszer Varga Béla, a balatonbogiári plébános, aki kormánytag volt, erre egyszer tett célzást.

Az 1947-es választás

Akövetkező választás volt a kékcédulás választás. Akkor itt Kanizsán a Dombai János volt a szociáldemokrata képviselő. Kanizsa szociáldemokrata érdekeltség, Egerszeg parasztpárti érdekeltség volt, Varga volt a polgármester, Dombai volt a képviselő. Egyszer ezek jönnek be hozzám, és hozzák az új törvényjavaslatot a 47-es választáshoz. Varga mutatja a törvényjavaslatot és kér, hogy nézzem meg, hogy hol van ebben a csinóbl. Áttanulmányoztam. Közjogi tanulmányaim során sokféle választási törvénytervezettel talál-

Berentés Tamás

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

A szerző háborús naplójának 9., befejező része.

VIII.

A hóhér halála. „B-62! Jelentkezzen!” Karoganda: az örökké emlékezetes találkozás. Lemberg: nem kelünk senkinek? Nyíregyháza-Sóstó: az ÁVH vendégei voltunk. Budapest: a szabadság mámora. A rózsadombi kis ház előtt: - Ki ez a szőke nő?

Nagykanizsa: „Végállomási”

Történetem utolsó fejezetéhez érkeztem.

Mit is írhatnék még Csurbáj Nuri lágeréről?

Napjaim egyformán teltek, és szerettem volna a tíz évemből hátralévő két és fél évet lehetőleg itt tölteni, ahol viszonylag jól ment a sorom.

Estéknént meglátogattam Árpád-bácsit, aki fogadott fiaként szeretett. Ő - lévén szovjet állampolgár - kapcsolatban állt családjával. Néhányszor magam is megpróbáltam Magyarországra levelet írni, de ezekre választ nem kaptam - így aztán felhagytam a további kísérletezéssel. Mint később kiderült, leveleimet nem kapták meg.

Majd elfelejtettem: 1951-ben Bérija újabb meglepetéssel szolgált. Ettől kezdve nem volt nevünk; mindenki kapott helyette 4 kis fehér kb. 5 x 10 cm-es vászondarabkát, amelyeket felvarrhatott a zubbonya jobb felső részére, elől a sapkájára, a zubbony háta közepére, és a nadrág bal felső szára. Így aztán büszkén tudhatta a világ, hogy nem akárkivel áll szemben: A GULAG állampolgára vagyok, a B-62-es. Im már nevünk sem maradt. Jobb is.

1953. március 5. Látszólag ugyanolyan nap, mint a többi. De csak látszólag. A Szovjetunió népei, a vil-

lág nem tud semmit arról, ami a Kreml falai közt történik. Az eseményről majd csak másnap reggel tudósít Levitan, a rádió híres bemondója: „Este kilenc óra ötven perckor J. V. Sztálin... a szovjet nép vezére... szíve megszűnt dobogni.”

A lánnglelkű vezért március 1 -jén szülítés érte, haláluk négy napon át tartott, az ötödik napon kilehelte lelkét - ha volt neki egyáltalán.

Sokan fellélegeztek a legfelsőbb körökből: készülőben volt egy újabb tisztogatás, az orvosok pere. Már számos letartóztatás történt, és lázas munka folyt a belügyi népbiztos környezetében. Ez a sátáni alak bizonyítani akarta hűségének töretlen voltát a vezér iránt, akit mindjobban hatalmába kerített a gyanakvás: mindenki elleneséget látott; olyanok iránt is mint Vorosilov, Kaganovics, Malenkov, Bulganyin. Most fellélegezhetek, és még sokan mások is, százak és százak akiket még csak ezután tartóztattak volna le.

A hatodik napon aztán már nem lehetett tovább titkolódzni.

Nem túlzok, amikor azt mondom, hogy a nagy birodalom szinte megbénult. Leálltak a vonatok, a munkagépek, a villamosok. Az emberek lélegzetüket visszafojtva, dermedten várták a világ végét.

A lágerek sokmilliós népe nem sejtette, hogy mi történhetett: a brigádokat március 6-án reggel nem engedték ki a zónából. És a következő napon sem. A mosodai hangszóró néma volt már harmadik napja. A láger öregjei biztosra vették, hogy valami rendkívüli esemény történt, ha egyszer a rabszolgákat visszatartják.

bel Pál utca: ott van a Meteorológiai Intézet, ahol valamikor Édesanyám unokabátyja, Elemér bácsi dolgozott, s ebből nyílt a Kis Rókus utca, ahol egy évig laktunk, amikor Édesapám a tisztiorvosi tanfolyamot végezte: 10 éves voltam akkor. Jobbról a térre nyílt a Statisztikai Hivatal homlokzata, erős lejtővel torkollott ide a Bimbó út - sokat jártam erre kisgyerekek koromban rollerozni, merthogy a roller a pesti járdán remekül gurult, jobban mint odahaza, Gömörben. Ennek az utcának a vége felé állott a „Rákócziánium”, az Érseki gimnázium; ott voltam 1. osztályos gimnazista, s onnan, két percnyi távolságra volt kedves, jó nagybátyám, Kálmán bácsi háza. Meg kellett állnom, kiszáradt a torkom. Szívem gyorsabban vert: itt vagyok.

Itt vagyok hát, a kis ház előtt.

Avalaha igen rangos helyen épített családi házat állának neveztek. Szépen gondozott, virágos udvar, és feljebb jókora kert övezte, valóságos dzsungel, igazi zöld oázis a sok, többszintes, szürke bérház között.

A kerítés valamikor zöldre festett lécei itt-ott hiányosak, az épület vakolatán még ma is látszanak az ostrom nyomai. De azért áll hűségesen. Vajon lakják-é?

Az ablakokon függöny, szép fehér. Ha nem lagnak a házat, még függöny sem volna, ha volna is, a portól szürke lenne.

Csöngetni kellene, a csengő a kapufélfán, ott van most is. De a karom nem mozdul. Vajon otthon van-e valaki? S, ha igen, kicsoda?

Hát így állok itt percekig, míg végre elszánom magam, csengettek.

Meglebben a függöny, egy szőke nő néz ki. Láthatóan habozik, nem tudhatja, ki vagyok, honnan is tudhatná... bizonyosan vendég van a háznál.

A nő kitarja az ablakot, kihajol. Most jobban megnézem magamnak: ismerős a szeme, a haja színe... De mielőtt szólnék, felsikolt: Tomi! Tomi! - s rohan ki felé; a kulcs nem talál a zárba, majd végül sikerül, vállát rázza a sírás, borul a nyakamba... Ildikó, a húgom., megnőtt, felnőtt s én alig ismertem rá.

Most, hogy ezt leírom, elérékenyülök.

Még gyermek korunkban sokszor komisz voltam Hozzá, meg sem érdemeltem irántam tanúsított szeretetét. Mindez, fogságom idején, ha olykor hazagondoltam, eszembe jutott.

S most állunk a kapuban, egymást nézve, Ő a könnyein keresztül méreget - kissé félénken - ép vagyok-é? S látva, hogy semmi baj nincsen, vezet be. A hosszú folyosóról nyílik a nagyobbik szoba, ahol kihűlt kávémat hagytam jó nyolc évvel ezelőtt.

Ülök a kör alakú régi asztalnál, a terítő szép fehér damaszt, a kávé párolog a csészében, a húgom mindent elém tesz, ami csak a házban fellelhető finomság van... óh Istenem, de jó, hogy ezt engedted megérnem.

Aztán megjönnek Sári néném és Kálmán bátyám is. Úgy néznek reám, mint Lázárra néztek annakidején, kit az Úr feltámasztott. Ha belegondolok: joggal.

Megy a távirat Kanizsára, mert drága Szüleim Mott élnek. Ez egy kis bonyodalommal jár, két napba telik, amíg megkapom az engedélyt, hogy oda utazhatok; ez a város közel van a határhoz. Ismét szerencsém van: megvan az engedély, utazhatok. Pedig megbízhatatlan, gyanús alak vagyok a hatalom számára, csak ezt még nem tudom.

Elköszönök a Kis Ház lakóitól, a velük töltött két nap csodálatos volt, ám utam végcélja most már nem lehet más, mint a szülőház.

Ülök a kanizsai vonaton, a gúnyám most is feltűnést kelt, érdeklődéssel vegyes szájalommal néznek rám - kezdem megszokni. Derék Kálmán bátyám szívesen adott volna ruháiból, csakhogy Ő jóval nagyobb termetű volt.

Vonatunk már a Balatonparton tart, a fele utat megtette. Már nem tudom, mikor, de koradélután lehetett, amikor megérkezett végre. Hangszóró szólt a peronon: „Nagykanizsa végállomás! Kérjük kedves utasainkat, hogy menetjegyeiket a kijáratnál adják le...”

Amikor Ildikó táviratozott, távirata nyomán villámgyorsan elterjedt a hír: jönnek a „hadifoglyok” haza.

Így aztán, amikor a vonat lépcsőjéről végre hazai földre léphettem, temérdek ember rohant meg... mind eltűnt szeretteit tudakolta, kérdezvén, hogy hát a többiek hol vannak?

Még fenn állottam a kocsi ajtajában, amikor a várakozók között megpillantottam Édes Szüleimet; egy kisfiúval álltak a sokadalomban: milyen kicsik lettek... ez volt első gondolatom. A következő pedig az, hogy mennyit szomorkodtak, búsultak az Ő eltűnt fiúk után. A tömeg össze-vissza lökdöste Őket, de akkor már tekintetünk egymásra talált: nem vették le szemüket rólam, hogy soha többé el ne veszítsenek.

Atömegből előkerült egy vöröskeresztes karszalagos hölgy, az állomási Restiben hosszú, terített asztal várta a hazatérőket. Kicsit szégyelltem, de csak egyedül voltam. Udvariasságból egy-két falatot ettem, nem ment le több a torkomon.

Aztán végre elindultunk HAZA...

Azóta 42 év telt el. Szegény Édesapám már nem érte meg, hogy az orosz megszállóktól megszabaduljunk; a Mamával mi megértük, hogy Magyarország bilincsei lehulltak. Feleségemmel kárpótolt engem a sors: drága, jó lélek: elnézi minden rigolyámat. Meg sem érdemelem. Derék, jó fiam van, két szép unokám, s ehhez még jön négy másik, éppen olyan kedvesek ők is. Isten kegyes volt hozzám: megsegített számtalan nyomorúságomban. Áldassék az Ő neve.

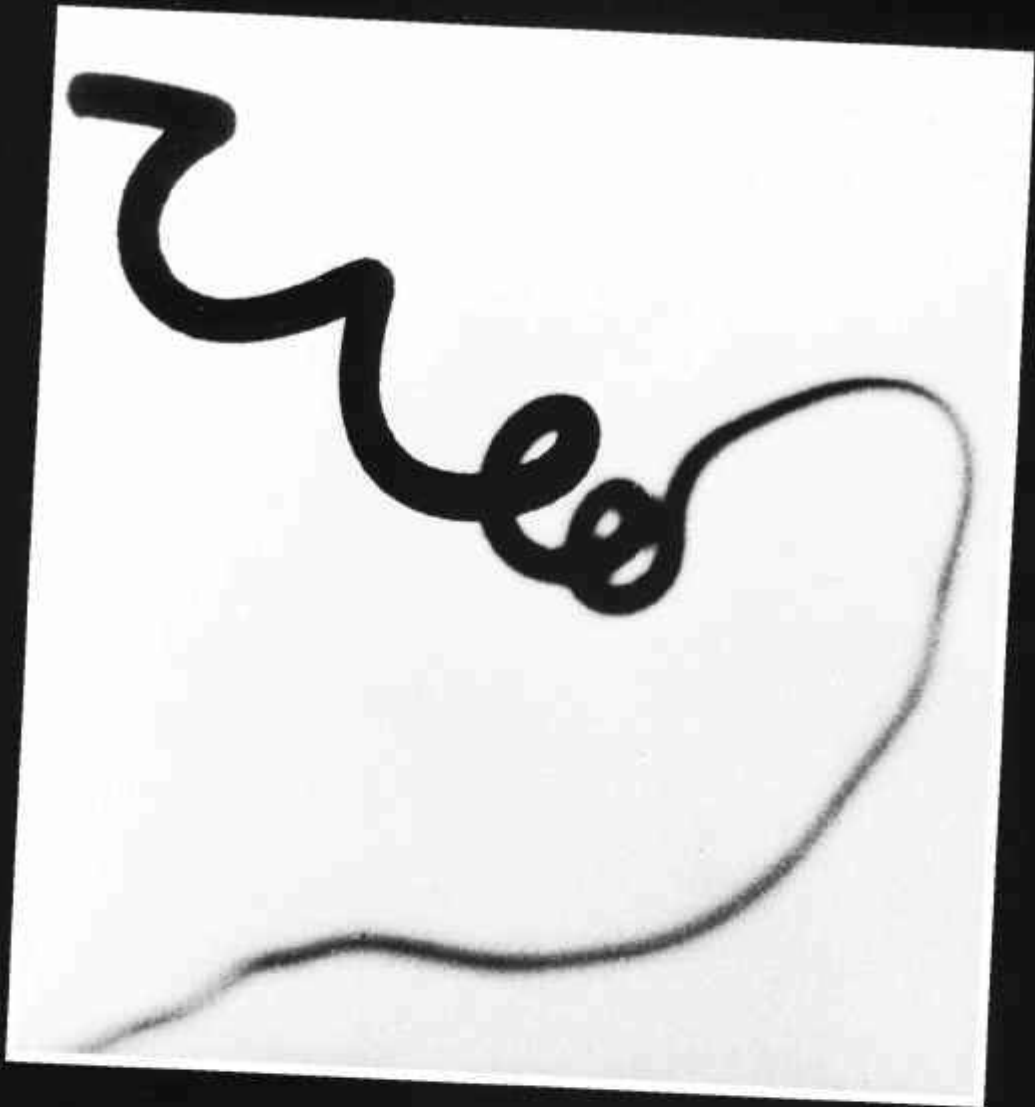

PANNON LŐKÖK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Bisztray Ádám, Fábrián László, Kelemen Lajos, Makay Ida és Tornai József versei * Morvay Gyula, Pósa Zoltán, Szapudi András és Váczy Jépont Tamás szép prózája * **1948-1849 emlékezete:** Beke György, Bona Gábor, Csikány Tamás, Hermann Róbert, Horváth László, Kerecsényi Edit, Kunics Zsuzsanna, Márffy Ibolya, Molnár András, Müller Róbert, Zakar Péter és mások írásai * Egressy Gábor kiadatlan levelei * Borbás György és Somogyi Győző grafikái * 1848 hősei korabeli fotókon * A zalai események kronológiája * Szemle

1998

Ára: 120 Ft

PANNON TÜKÖR

tükör

1997.

Vers

- Ács Jenő: Magdaléna 97/1.1 7. Szirénák születnek a szívben 97/6.32.
- André András: Elégia 97/1.1 4. Pakli 97/6.32.
- Baán Tibor: Viharvert glóbuszunk 97/4.8.
- Balogh Robert: Barnacukor 97/6.33. Rendelet 97/6.34.
- Báthori Csaba versfordításai (Thom Gunn) 97/6.14.
- Bayer Béla Áldvakérő (Jób jogán) 97/5.9.
- Bence Lajos: Óda a hazatérőhöz MII. 97/1.3.
- Bertók László: Ott marad 97/3.13.
- Bíró József: Esély 97/2.23. Újhold 97/5.14.
- Bisztray Ádám: Gilgámes 97/1.8. Kéken ragyog 97/1.8. Sziget 97/3.7. Télnek hosszú gyarmatán 97/6.4. Vándorlásaimban 97/6.4. Vízahátú ország 97/3.7.
- Bögözi Kádár János: Csak mondd... 97/5.27.
- Buda Ferenc: Trágyaterítgető 97/6.44.
- Celan, Paul (osztrák, Kerék Imre fordításában): Ősz 97/6.15.
- Czegő Zoltán: Decemberi jelentés 97/1.18. Lenni nem lenni 97/5.27. Táncban 97/5.27.
- Czigány György: Első szerelem 97/4.8. versfordításai (Jean-Luc Moreau) 97/6.15.
- Dienes Ottó: Szonett-ciklus 97/2.melléklet.
- Ébert Tibor: Horizontok 97/6.30. Intermezzo 97/2.23.
- Fa Ede: Ébredés 97/2.30.
- Fenyves Marcell: Szu Vu-Kung felhőbukfence 97/6.44.
- Forrai Eszter: Indulataink 97/4.12. Kezed 97/4.12.
- Gaál Károly: Pogány ős 97/2.30.
- Galambosi László: Lassulni kezd 97/1 .7.
- Géczi János: Ezer veszprémi naplemente 97/1.1 5.
- Gómez Garcia, Antonio (spanyol, Sólyom Sándor fordításában): A szemek 97/6.15. Vannak szavak... 97/6.1 5.
- Gunn, Thom (angol, Báthori Csaba fordításában): Mozgásban 97/6.1 4. Pár nélkül 97/6.14.
- Győri László: Diplomácia (kézirat) 97/4.23.
- Gyurik Irén: Kisekert álom 97/2.31.
- Hajnal V Csaba: Messzi tájba, égbeszakadt barátaim 97/1.28.
- Heltai Ákos: Nagy falat avagy valami elkezdődött 97/1.24. Porból porrá 97/1.24.
- Horváth Lajos Képeslapok a pokolból (Naplemente, Kárpáti táj, nagyapával; Dunakanyar, Kálvária) 97/5.8.
- Hules Béla: Énekek éneke 97/2.4 szöveg 97/2.5.
- Illyés Gyula: Hidi vásár 97/1.55. (Kovács Sándor Iván tanulmányában)
- Janox: hiába 97/1.30.
- Jász Attila: Képeslapok 96/5.1 3. Lélekvándorlás 96/5.13. Univerzum 96/5.13.
- Karay Lajos: A rózsakertész 97/2.31.
- Kardos Ferenc: Látogatás 97/1.20. Szőnyeg 97/1.20.
- Kelemen Lajos: Bárány 97/3.1 8. Riport 97/3.1 9.
- Kemsei István: Más évezred (klip: a tükör) 97/2.15.
- Keresztury Dezső: A lángeszű józanság földjén 97/1.60-61. (Kovács Sándor Iván tanulmányában) Zalai vásár 97/1 .56-57. (u.o.)
- Kerék Imre: Mintha nem lenne semmi ok 97/6.5. Somogyi dal 97/3.1 1 .Tükörpontok az éjszakában 97/1.14. versfordítás (Paul Celan) 97/6.15.
- Kiss Benedek: Égi szarvas (kézirat) 97/4.22.
- Kiss Dénes: Ilyenkor - olyankor 97/5.5. Lehet ember 97/5.4. Régi esték Pacsán (Tóth Árpád szóízeivel) 97/5.5.
- Kotász Zoltán: Agyonlövik a kutyákat 97/6.35.
- Kovács István: Térelválasztás (kézirat) 97/4.23.
- Lászlóffy Aladár: Másvilági levél 97/4.5.
- Lázár Tibor: Valami eltört 97/1.1 9.
- Makay Ida: Mint a gránit 97/2.25. Sötét sugárral 97/2.25. Velem marad 97/2.25.
- Mezey Katalin: Penelope (kézirat) 97/4.22. A teremtes vége 97/5.4.
- Moreau, Jean-Luc (francia Czigány György fordításában) Alkony 97/6.1 5. Téli éj 97/6.15.
- Morvai Péter: Grál-út három grádusa 97/1.14.
- Németh István Péter: Egry József égi tanmenete 97/3.9.
- Németh J. Attila: HalvacSORA 97/3.1 1. Nyárvíz 97/3.11.
- Novák Valentin: (Szikkadt csók...) 97/1.23.
- Nyári László: Aki lát 97/3.9. Po Csü-ji 97/3.9.
- Nyírfalvi Károly: Kis formák 97/2.1 6-1 7.
- Oláh András: Szorít a kettétört bilincs is 97/1.18. Ki mossa ki a világ szennyesét 97/1.1 8.
- Oláh János: Bordal (kézirat) 97/4.24. Hajlított láng 97/3.17. Káprázat 97/3.18. Mint fecskék a dróton 97/3.18.
- Péntek Imre: Beöltöztetni 97/6.31. Vigasztaló (kézirat) 97/4.24.
- Pető Zsolt: Vízvilág 97/2.31.
- Sárándi József: Felelet a kérdezőnek 97/5.9. Utánézés 97/5.9.
- Sárközy Bence: Csendélet törpével és üvegphárral 97/1.25-27.
- Simek Valéria: Leomló fal az idő 97/1.1 9.
- Sólyom Sándor versfordításai (Antonio Gómez Garcia) 97/6.15.

Somlyó György: Szonett - a tóban tükröződve 97/3.6. Szülőhely 97/3.5.
 Somos Béla: Augusztusi vasárnap Pannóniában 97/2.24. Játszogatás a csönddel 97/2.24.
 Szegedi Kovács György: Miséria 97/1.19.
 Szeles József: Önéletrajzi töredék 97/2.38.
 Szepesi Attila: Hamvas Béla 97/1.50.
 Szoliva János: Fohász 97/2.30.
 Takáts Gyula: De hol is e hol? 97/3.12. Mintha szólna is erről 97/3.12.
 Tari István: Szírszobrászként 97/2.1 8-1 9.
 Tomkiss Tamás: A birodalom vág vissza 97/1.29. Kicsapódik 97/6.33. Nélkülem (Kertész-építkezés) 97/1.29. A Posztoptimista kiáltvány 97/1.30.
 Tornai József: Ahonnan már nem lehet visszabukni 97/2.3. Növény-távíró 97/2.4.
 Utassy József: Fortély 97/6.31. Kikeleti haikuk (kézirat) 97/4.22. Pogány ima 97/6.31.
 Vasadi Péter: Retro - IV 97/4.5. Retro - V 97/4.6.

IV 97/1.73-75.,V 97/2.75-78.,VII. 97/5.61-63.VIII. 97/6.61-65.
 Budai Pál körlevele (kézirat) 97/3.67.
 Fodor András: A somogyi diák (Naplórészletek, 1945. Ősz) 97/3.8-11.
 Harkány László: Az 1956-os diákper Nagykanizsán (Dokumentum-másolatokkal) 97/5.42-43.
 Keresztury Dezső kéziratos levele Kustos Lajosnak 97/1.51., 62.
 Lenhardté Bertalan Emma: Ezerkilencszáznegyvenöt, nagypéntek 97/2.32-37.
 Orsós Jakab: Ugaron hagyott élet (Fenyvesi József vallomása) 97/5.49-52.
 Rózsás János: Gulag lexikon (Részletek) 97/5.58-60.
 Szabolcs András: Egy régi ház 97/4.57-61. Új ház a régi helyén 97/5.56-57. Az új ház is megöregszik 97/6.59-60. (A keszthelyi Opel/Oppel/ család krónikája I. II. és III. rész)

Széppróza

Ágh István: Árokból jön a törpe (Részlet egy regényből: Szükség és szenvedély.) 97/4.10-11.
 Cukor György: Para 97/4.13-14.
 Csernák Árpád: A vitrin 97/3.14-17.
 Czigány Zoltán: Magyarországi levelek 97/1.9-10.
 Fábrián László: Sóhajszonáta 97/2.20-22.
 Gángoly Attila: Az ittlét makacssága 97/1.29.
 Gere István: Kardalos 97/5.10-12. Színház 97/3.20-22.
 Gion Nándor: Rádió és gumibot 97/1.5-7.
 Haklik Norbert: A Nagy Ember Pródwhradába jön 97/1.23-27.
 Lackner László: Kakukkfőka 97/6.6-13.
 Lászlóffy Csaba: Külső zajok 97/5.6-7. Őrangyalok 97/2.6-14.
 Marafkó László: Fuga (aforizmák) 97/6.35., Kukkoló (Részlet egy kisregényből) 97/6.30-37.
 Misik Béla: Kátrányvárat épít...a megbolondult építómunkás 97/1.28.
 Novák Valentin: Mitől ló ki a lóg-láb? avagy Ki ló a től mi láglób? 97/1.22.
 Pósa Zoltán: Beavatkozás 97/4.6-7.
 Sárkány Márta: Mélységek és magasságok (Játék egy felvonásban) 97/5.21-26. Önéletrajz 97/1.16-17.
 Sarusi Mihály: Pünbaba (A vagabundkorzó V kötetéből) 97/2.29.
 Tábori Zoltán: Bíró és Szentmarjai 97/6.16-17.

Dokumentum

Arany János levele (kézirat) 97/3.67.
 Berentés Tamás: Nyolc év a szögesdrótok ölelésében

Tanulmány, esszé

Irodalomtörténet, filozófia

Alföldy Jenő: Mohácsi exhumálók (Csanádi Imre verse Székely Bertalan festményéről) 97/1.63-65. Őrségváltás békeidőben (Mikszáth Kálmán: A jó palócok) 97/3.40-41.
 Babic, Sava: A határok eltűnnek? Nemde? 97/1.45-49.
 Bayer Béla: Kortársunk Mikszáth 97/3.43-44.
 Cséby Géza: Somogy poeziája. Adatok Kisfaludy Atala életéből 97/3.69-72.
 Csűrös Miklós: A fekete kakas (Bekezdések Mikszáth kisregényéről) 97/3.42-43. Fodor Andrásról (Részlet a szerző monográfiájából.) 97/4.2.
 Czetter Ibolya: Diáriumok párbeszéde (Márai Sándor és Jules Renard naplójának összehasonlító elemzése) 97/4.25-30.
 Dienes Ottó: Mikrotheosz (A Hamvas-életmű hatodik kötetéről) 97/1.39-44.
 Ébert Tibor: Mikszáth Kálmán két kísértése 97/3.36-37.
 Fábrián László: Nincs időm Mikszáthra 97/3.30-32.
 Györek László: Maya (Egy Hamvas Béla tanulmányról) 97/1.37-38.
 Hamvas Béla: Dél és Nyugat géniusza (részlet) 97/1.31-34.
 Kabdebó Tamás: Nyelvprivatizáció és ízlésdiktatúra (Élő példák - ellenpéldák, védekezés a megértés ellen) 97/6.24-29.
 Kerék Imre: Kedves író: Mikszáth Kálmán 97/3.38-39.
 Kovács Sándor Iván: Keresztury Dezső „Zalai vásár”, „A lángeszű józanság földjén”, „A józanság lángelméi” (írások, kommentárok) 97/1.54-61.
 Kustos Lajos: Akit szülővárosa a szívébe zárt (Keresztury Dezsőről) 97/1.52-53.

Laczkó András: Simon István lírája az ötvenes évek első felében 97/5.15-20.

Lőrinczy Huba: „...az apa csak követte a város sorsát...” (Márai Sándor: Az idegenek) 97/4.32-35. Az esszé, az önéletrajz és a regény határán (Márai Sándor: Sértődöttek. A hang.) 97/6.38-43.

Matyinkó Sebestyén József: Kinek írta a „Jó nap mondás, Fokra” és a „Szántódi tus” című verseit Pálóczi Horváth Ádám 97/3.79.

Németh József: Pálóczi Horváth Ádámról 97/3.76-78.

Pomogáts Béla: Antinómiák és paradigmák a korforduló magyar irodalmában 97/6.18-23.

Sarusi Mihály: Balhitek Mikszáthról (avagy: Őszinte szó a nagy palóc ürügyén) 97/3.33-34.

Tarján Tamás: Kálmán (Mikszáth Kálmánról) 97/3.28-29.

Vasy Géza: Az Elérhetetlen föld fogadtatása 97/4.15-20. Szabó István írói világa 97/1.11-13.

Wéber Antal: A Vértes vadonától a váli erdőig 97/2.16-19.

Testvérműzsák (Művészettörténet)

Cserba Júlia: Edouard gyűjteménye 97/4.37. Farkas a „hiénák” között avagy egy magyar gyűjtő Párizsban 97/5.31. A siker kudarcai (Emlékezés Victor Vasarelyre) 97/3.47.

Fiiinger Margit: A csábító Amadeus 97/4.40-41.

Forrai Eszter: Magángyűjteményem festője: Frans Schuurisma 97/2.59.

Géger Melinda: Nemzedékváltás Somogyban. Képzőművészek a 90-es évek derekán 97/3.49-51.

Jókai Anna: Mensáros László, a színész-ember 97/4.38-39.

Pogány Gábor: Csiszár Elekről 97/3.52-53. Határtalan művészet (Németh János iparművészről) 97/5.29-30.

Sándor János: Egyszer volt egy teátrum 97/3.54-58.

Takáts Gyula: Rajz és vers 97/3.48.

Tarján Tamás: Két serpenyő (Visszatekintés a Nyílt Fórumra) 97/1.71-72.

Hon-és tájismeret.

Beke György: Székkutas - Keszthely 97/4.46-50.

Gábor Jenő: Műkedvelő énekari és zenekari élet Nagykanizsán 97/2.55-58.

Horváth Károly: Szegény Fánink (Egy parasztasszony emlékeiből) 97/3.64.

Jagasics Béla: Az ifjúság életlehetőségei egy zalai aprófalusi helyi társadalmában (Nagylengyel, 1988; 1944) 97/2.68-74.

Kardos Ferenc: Adatok a Zala megyei cigányok történetéhez a XVIII. századból 97/5.44-48.

Kelemen Zoltán: Táj vagy örökség? 97/1.35-37.

Kovács Sándor Iván: A Reiching - Fodor - Hirschmann ásatás 1942-ben a csáktornyai Zrínyi-várban 97/2.60-66.

Lencsés Gábor: A helyi táj- és természetvédelem (Részlet) 97/4.melléklet V-VIII

N. Pál József: Miért nem kell nekünk 1956? 97/5.39-41.

Novák Béla Dénes: Agyleépítés 97/4.51-56.

Péterfi Rita - Szűcs Hajnalka: Cigánysor(s) a végeken (Az uszakai szabadkeresztyén cigányok életvezetése az ezredfordulón) 97/5.53-55.

Praznovszky Mihály: A Somló és a somlai bor dicsérete egy XIX. századi tájirodalmi antológiában 97/3.73-75.

Szapudi András: Rapszódia a földről 97/3.60-62.

Szűcs Hajnalka, lásd Péterfi Rita

T. Mérey Klára: Nagykanizsa a kapitalizmus korában különös tekintettel Trianonra 97/6.52-55.

Tódor János: Falusi Casanova (Vadászjelenetek egy házasságból - szociográfia) 97/5.35-38.

Tüskés Tibor: „Kár benne ne essék” (A csurgói Nagykönyvtárról) 97/3.65-68. Somogyország (Részlet a Zalamente, Somogyország c. könyvből) 97/3.3-4.

Interjú

Bakonyi István: Egy költői életmű forrásvidéke. (Beszélgetés Buda Ferencsel) 97/6.45-46.

Balassa Tamás: Berzsenyi öröksei (Beszélgetés Kanyar Józseffel a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaságról és a Berzsenyi-örökség ápolásáról) 97/3.23-26.

Balogh László: Mi a humánökológia? (Beszélgetés Nánási Irén humánökológussal) 97/4.melléklet II.

Benedek Miklós: A Kis-Balaton ma (Beszélgetés Horváth Jenővel) 97/4.melléklet IV Környezetünk a „park” (Beszélgetés Makrai Mártonnéval, a Park KFT. vezetőjével) 97/4.IX.

Borbás György: A pogány sziget tovább él (Zsiborás István fadaragóval) 97/1.68-70. Kotnyek István műhelyében 97/6.48-49.

Búza Beáta: Higgyél, bízzál, örülj (Beszélgetés Dús Lászlóval) 97/4.43-45.

Cserba Júlia: Párbeszéd az olj fákkal.. Találkozás Emeric-vel (Vágh-Weimann) 97/6.50-51.

Farsang Lajos: Csúcsra járatott üzem (A TUNSGRAM nagykanizsai gyáráról) 97/6.56-58.

Horányi Barna: Somogy és a régió (Beszélgetés dr. Kolber Istvánnal, Somogy megye közgyűlésének elnökével) 97/3.45.

Násza Katalin: „Egy percet se vesztegethetek” (Beszélgetés Tímár Évával) 97/2.52-54. Taub János Egerszegen 97/5.32-34.

Szántó Endre: „Két hazát adott a végzetem” (Beszélgetés Fejtő Ferencsel) 97/2.39-43.

Pósa Zoltán: „Meg kell lakni a hazát” (Beszélgetés Nagy Előddel) 97/2.44-47.

Tar Ferenc: Egy svédországi magyar (Simon József keramikumművésznél) 97/1.67.

Kritika

- Ács József: A dac alkímiája (Rakovszky Zsuzsa: Hangok - válogatott és új versek) 97/4.62-65. Vallo-mások és látomások (Parancs Jánosról) 97/5.64-67. Költészettan bohócokkal (Hules Béla: Egérpil-lanat c. művéről) 97/2.79-80.
- Arany Horváth Zsuzsa: Egerszegi színházi esték.(Szi-nikritikák) 97/2.48-50.
- Baán Tibor: Bolyongás a labirintusban (Csernák Árpád új könyvéről) 97/3.80-81. „A két személyben vívó lovag” (Takács László költészetéről) 97/2.81-82. Túlélési stratégiák (Radu Tuculescu novellakö-tetéről) 97/6.70-71.
- Bakonyi István: Laczkó András: Keressük a Hesperidák kertjét! (Pályaképvázlat Takáts Gyulá-ról) 97/3.82-83. Schein Gábor: Nemes Nagy Ág-nes költészete 97/4.71.
- Bohár András: Helyből startol a határtalan (Balogh Robert: Helyi érdekű úvesztő) 97/4.70.
- Boszik Péter: Egy másként gombolkodó (Zeke Gyula: Idősb hölgy három ujjá vállamon) 97/4.69.
- Büky László: Gécz János: Képversek, Róma 97/5.67. Öböl madárral (Kerek Imre könyvéről) 97/1.80-84. Senki úr semmibe indul (Rákos Sán-dor verseiről) 97/2.82-83.
- Dankó Imre: A Szántódi Füzetekről (Egy somogyi honismereti kiadványsorozatról) 97/3.84-87.
- Dienes Ottó: „Ha már valóság vagy, semmivé nem leszel” (Kovács Sándor Iván: „Eleink tündöklése”) 97/4.68-69.
- Egri Zsolt: „Az élet megy tovább” (Eörsi István elbe-széléseiről) 97/4.66-67.
- Füzi László: A világteremtés kísérletei (Gécz János: Esszék) 97/1.79-80.
- Horpácsi Sándor: A farkasüvöltés nem hallatszik az égbe (Töprengés Györfy László kötetéről) 97/3.83-84.
- Horváth György: Sorsok és tragédiák Simán Mária novelláiban 97/5.71-72.
- Kelemen Zoltán: A történetíró szerkesztő (Tüskés Ti-bor) 97/3.81-82.
- Kerek Imre: Shakespeare szonettjei (Csillag Tibor új fordításáról) 97/6.72-73.
- Kostyál László: A Lendvai Füzetek 15. száma (Borbás György tanulmánya Zala Györgyről) 97/6.73.
- Laczkó András: Kérdezzük az esőt? (Ébert Tibor no-velláskötetéről) 97/6.66-67.
- M.S.J.: Rippl-Rónai, a festők „Szindbádja” (Horváth János írásáról) 97/3.87.
- Medveczky Szilvia: Reménytelen reménykedők - ki-fosztott Don Juanok (Esze Dóra: Két tojás) 97/5.67-69.
- Németh József: A regényhős naplója (Papp Simon: Életem c. művéről) 97/2.84.
- Petánovics Katalin: Távolság a hazától (Kerecsényi Edit könyvéről) 97/5.70-71.
- Simon Géza Gábor: Halász Gyula: Jazz Kanizsán (Jazz-hévtévétől az Alpok-Adriáig) 97/2.84-85.
- Szántó Gábor: Az irodalom visszavág avagy őrség-váltás a posztmodern irodalomban?! 97/1.84-86. „Lezárt vagy mint a kárhozal” (Németh J. Attila Szabadgyalog című kötetéről) 97/6.66-68.
- Szepesi Attila: Az ismeretlen Gumiljov (Baka István műfordításai) 97/6.70-72.
- Szirtes Gábor: A szó utat tör magának...(Az értékör-ző kritikus: Bakonyi István) 97/6.69-70.
- Tarján Tamás: Egy s más a bútorgyilkosságról (Gion Nándor: Mint a felszabadítók) 97/1.76-79.
- Zsávolya Zoltán: Egy viszonyulás története (Tüskés Tibor: M. F. mester) 97/6.68-69.
- Zsirai László: Áttűnések (Bayer Béla válogatott és új versei) 97/5.69-70.

A bemutatott művek rendjében

- Bakonyi István: Nemzedékek kézfogása (irodalmi ta-nulmányok) 97/6.69-70.
- Balogh Robert: Helyi érdekű úvesztő 97/4.70.
- Bayer Béla: Áttűnések (Válogatott és új versek.) 97/5.69-70.
- Borbás György: Zala György 97/6.73.
- Csanádi Imre: Mohácsi exhumálók 97/1.63-65.
- Csernák Árpád: Bolyongás a labirintusban 97/3.80-81.
- Csillag Tibor fordítása: Shakespeare szonettjei 97/6.72-73.
- Ébert Tibor: Kérdezd meg az esőt 97/6.66-67.
- Elérhetetlen föld (antológia) 97/4.15-20..
- Eörsi István: Az élet megy tovább 97/4.66-67.
- Esze Dóra: Két tojás 97/5.67-69.
- Gécz János: Esszék 97/1.79-80. Képversek, Róma 97/5.67.
- Gion Nándor: Mint a felszabadítók 97/1.76-79.
- Györfy László: A farkasüvöltés nem hallatszik az ég-be 97/3.83-84.
- Halász Gyula: Jazz Nagykanizsán. Jazz-hévtévétől az Alpok-Adriáig. 97/2.84-85.
- Horváth János: Rippl-Rónai Emlékkönyv 97/3.87.
- Hules Béla: Egérpillanat 97/2.79-80.
- Kerecsényi Edit: Távolság a hazától 97/5.70-71.
- Kerek Imre: Öböl madárral 97/1.80-84.
- Kovács Sándor Iván: „Eleink tündöklése” 97/4.68-69.
- Laczkó András: Keressük a Hesperidák kertjét! (Pályaképvázlat Takáts Gyuláról) 97/3.82-83.
- Márai Sándor: A Garrenek műve. (Sértődöttek. A hang.) 97/6.38-43. Az idegenek 97/4.32-35. Napló 97/4.25-30.
- NEM mind egy (antológia) 97/1.84-86.
- Németh J. Attila: Szabadgyalog 97/6.66-68.
- Papp Simon: Életem 97/2.84.
- Parancs János: Sötét folyam, válogatott és új versek, 1958-1995. 97/5.64-66.
- Rákos Sándor: Senki úr a semmibe indul 97/2.82-83.
- Rakovszky Zsuzsa: Hangok - válogatott és új versek 97/4.62-64.

Schein Gábor: Nemes Nagy Ágnes költészete 97/4.71.
Shakespeare szonettjei (Csillag Tibor új fordítása) 97/6.72-73.
Simán Mária: Kígyó a bőreből 97/5.71-72.
Szántódi Füzetek 1-14. (Somogyi honismereti sorozat) 97/3.84-87.
Székely Bertalan: II. Lajos holttestének megtalálása 97/1.63-65.
Takács László: Még élsz fényeskedsz 97/2.81-82.
Tuculescu, Radu: Liftben 97/6.70.
Tüskés Tibor: (a Jelenkor szerkesztőjeként) 97/3.81 - 82. M. F. mester 97/6.68-69.
Zeke Gyula: Idősb hölgy három ujjá vállamon 97/4.69.

Bemutatott művészek

Bátai Sándor festőművész 97/3.51.
Csiszár Elek festőművész 97/3.52-53.
Dús László festőművész 97/4.43-44.
Fenyvesi József 97/5.49-52.
Gera Katalin szobrászművész 97/3.49..
Harangozó Ferenc festőművész 97/3.51.
Heltai Ákos költő 97/1.85.
Horváth János Milán festőművész 97/3.50.
Kertész Sándor festőművész 97/3.50.
Kling József szobrászművész 97/3.51.
Kisfaludy Atala költőnő 97/3.69-72.
Kotnyek István festőművész 97/6.48-49.
Leiber Erzsébet festőművész 97/3.51.
Leitner Sándor festőművész 97/3.50.
Mensáros László színész 97/4.38.
Molnár András költő 97/1.86.
Molnár Ferenc: Liliom (Hevesi Sándor Színház, rendezte Paolo Magelli) 97/2.48-49.
Mozart, Wolfgang Amadeus 97/4.40-41.
Nagy Előd festőművész 97/2.44-47.
Németh János keramikus 97/29-30.
Rippl-Rónai József festőművész 97/3.87.
Schuursma, Frans festőművész 97/2.59.
Simon József keramikusművész 97/1.67.
Sörös József festőművész 97/3.51.
Szabados János festőművész 97/3.49.
Szőke György festőművész 97/3.51.
Takáts Zoltán festőművész 97/3.51.
Ungvári Károly festőművész 97/3.49.
Vasarely, Victor festőművész 97/3.47.
Vágh-Weimann Emeric 97/6.52-53.
Vörös András festőművész 97/3.51.
Weeber Klára festőművész 97/3.49.

Tematikus összeállítások

Hamvas Béláról századik születésnapján 97/1.31 -50.
Az irodalom visszavág (Irodalmi Köz(l)öny) 16. Szám 97/1.21-30.
Im memoriam Fodor András 97/4.2-3.

Keresztury Dezső emlékezete 97/1.52-62.
Kisebbségben (A cigányságról) 97/5.44-54.
Kortársunk Mikszáth 97/3.27-44.
Somogy 97/3.
Természetvédelem 97/4. Melléklet

Tárgymutató

Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság 97/3.23-26.
cigányság 97/5.44-54.
Csurgói Nagykönyvtár 97/3.65-66.
Egervári Nyílt Fórum 97/1.71 -75.
Fotógaléria., 97/2.68-74., 97/3.60-62., 97/4.51-56., 97/5.35-38., 49-52.

Helytörténet

Csurgó 97.3.65-68.
Keszthely 97/4.46-50.,57-61., 97/5.56-57.
Nagykanizsa 97/2.55-58., 97/6.52-55.,56-58.
Nagylengyel 97/2.68-74.
Somló 97/2.73-75.
Somogy 97/3. „somogyi szám”
Székkutas 97/46-50.
Zala megye 97/5.44-48.
képzőművészet 97/1.63-70., 97/2.44-47.,59, 97/3.49-53., 97/4.37.,43-45., 97/5.29-31., 97/6.50-51.,59-60.
Kis-Balaton 97/4.Melléklet
néprajz 97/3.64.
ökológia 97/4. Melléklet
Park KFT. Nagykanizsa 97/4. Melléklet
régészet, Csáktornya, Zrínyi vár 97/2.60-66.
Szántódi Füzetek 97/3.84-87.
színház 97/1.71-75., 97/2.48-54. 97/4.38, 97/5.32-34.
szociográfia 97/1.

Történelem - Magyarország

20. század 97/2.32-37,75-80, 97/5.58-63, 97/6.61-65.
1956 97/5.39-43.
TUNSGRAM nagykanizsai gyára 97/6.56-58.
Újudvar 97/4. Melléklet
Uszka 97/5.53-55.
vallás 97/5.53-55.
zene 97/2.55-58, 97/4.40-41 ..3.1 1.

Képek, illusztrációk

Arp, Hans grafikai 97/6.14-15, 34-35.
Csiszár Elek:
Esős nap 97/3. színes melléklet
Halpusztulás 97/3. színes melléklet
Kék madár 97/3. színes melléklet
dr. P.G. művészettörténész 97/3. színes melléklet
Régi nyarak emléke 97/3. színes melléklet

Téli Balaton 97/3. színes melléklet
Várakozó 97/3. színes melléklet
Dús László: cím nélkül 97/4. borító, színes melléklet
Egry József képei 97/3.címlap, 6.
Harangozó Ferenc: A szivárvány alatt 97/3.27.
Hohl Zoltán fotói 97.1. belső borítók, 97/4.3.
Horváth János Milán: Golgotarészlet 97/3.50.
Jancsikity József: A falvédőről 97/3.16.
Jávori Béla:
Drávai halász 96/4.,3.,59.
Kalácsképű néne 97/3.63.
Somogyország 97/3.3.
Kotnyek István:
Caspar David Friedrich árnyéka a sziklán 97/6.színes melléklet
Csontváry Koszta Tivadar életnagyságú képet fest 97/6.színes melléklet
Fekete holdak 97/6.47.
Fekete madár 97/6.5.
Kanyar 97/6.10.
Hiány 97/6.színes melléklet
Samu Géza emlékére 97/6.40.
Szellemtelők 97/6. melléklet
Szinyei Merse Pál kidolgozatlanul hagyja képét 97/6. színes melléklet
Úton 97/6.37.
Utolsó előtti fázis 97/6.3.
Vincent Van Gogh lelke alászáll 97/6.színes melléklet
Vízen járók 97/6.73.
cím nélküli képek: 97/4.melléklet 1., 97/6.címlap, borító
Nagy Előd: Torzó 97/2.21., cím nélkül 97/2.3.,5.,15.,25.,46.
Németh János 97/5.címlap, 3,8.,9.,11.,12.,20.,23.,27.,
Pezzetta Umberto:
Lázár 92.melléklet
Maybe 92.melléklet
Nincs megállás 97/2.melléklet

Reggel 97/2.melléklet
Szent család 97/2.melléklet
Teremtés 97/2.melléklet
cím nélkül 97/2.borító, melléklet
Pichler József:
Ködös reggel 97/4.31.
Nádas 97/4.9.
Szemek 97/4.63.
Tetők 97/4.21.
cím nélkül 97/4.,14., 50.
Schuursma, Frans: 97/4.36.
Simon József kerámiaszobrai 97/1.címlap,10.,14.,15.,19.
Szabados János: Első tánc 97/3.51 .
Szakony Attila: Fotógaléria 97/1 .melléklet., cím nélkül 97/1.50., 97/5.borító, színes melléklet
Székely Bertalan: II. Lajos holttestének megtalálása 97/1.64.
Takács Zoltán: Csodára várók 97/3.50.
Takáts Gyula rajzai 97/3.12-13.
Tóth József: Festmény I. 97/3.49.
Vasarely, Victor: Catch 97/3.46.
Zsiborás István faszobrai 97/1.68-70.

A folyóirat szerkesztősége 1997-ben

Főszerkesztő: Pék Pál
Szerkesztők: Borbás György 97/6, Czupi Gyula, Lackner László 97/1 -3. Tar Ferenc
Főmunkatárs: Péntek Imre
Munkatársak: Bence Lajos (Lendva), Borbás György (Zalaegerszeg) 97/1-5., Cserba Júlia (Párizs) 97/4-6., Kardos Ferenc (Nagykanizsa)
Felelős kiadó: Lackner László 97/4-6., Orsós Jakab 97/1-3.
Szerkesztőségi titkár: Tánczos Katalin

*

(A tartalomjegyzéket Kardos Ferenc állította össze.)